

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE KADINLARIN
EĞİTİM-ÖĞRETİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Semra ECER**

**Danışman
Doç. Dr. İbrahim TOZLU**

EKİM 2024, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Hz. Peygamberin Hadislerinde Kadınların Eğitim-Öğretimi” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Semra ECER

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslâm Ana Bilim Dalı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Hz. Peygamberin Hadislerinde Kadınların Eğitim-
Öğretimi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 134 sayfalık kısmına ilişkin 09/09/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı % 25'tir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 02/10/2024

Danışman

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

Öğrenci

Semra ECER

KILAVUZA UYGUNLUK

“Hz. Peygamberin Hadislerinde Kadınların Eğitim-Öğretimi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Semra ECER

Danışman

Doç. Dr. İbrahim TOZLU

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. İbrahim TOZLU danışmanlığında **Semra ECER** tarafından hazırlanan “**Hız. Peygamberin Hadislerinde Kadınların Eğitim-Öğretimi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

02/10/2024

JÜRİ:

Danışman	:	Doç. Dr. İbrahim TOZLU	İmza
Üye	:	Doç. Dr. Mehmet AYHAN	İmza
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Ebru ADIYAMAN	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2024 tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2024

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Toplumun ana dinamizmini oluşturan kadın, insanlık tarihi boyunca pek çok meselede tartışma konusu yapılmıştır. Özellikle modernizmin İslâm dünyasına girmesiyle yaşanan sekülerleşme sürecinde kadınlar üzerinden oluşturulan tartışmalar ya modernitenin sunduğu sınırsız serbestlikle haddi aşmış ya da geleneklerle kalıplaşmış sığ düşüncelerin tesiriyle olduğundan başka bir şekilde insanlara lanse edilmiştir. Kadınlar üzerinden yapılan tartışmaların en önemlilerinden biri de onların eğitim ve öğretim süreçleridir.

Modernizmin etkisinde kalan kitlenin kadınlara sunduğu İslâmi çizgiden uzak yapılan eğitimin tam manasıyla verimi sağlamadığı bir gerçektir. Öte yandan İslâm adına uydurularak kalıplaşmış fikirlerle sınırlandırılmış bir kadın eğitiminin de aynı şekilde kadınları istenilen sonuca ulaştırmadığı görülmektedir. Bu iki uç noktanın zararlarından kurtulmak için yapılacak olan en güzel yöntem Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarına geri dönmek, o uygulamaları en doğru şekilde analiz etmek ve aktarmaktır.

Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik uyguladığı eğitim ve öğretimin ana ilkeleri günümüz eğitim sisteminin temeline yerleştirilerek kadınlar için en faydalı eğitim sistemi oluşturulmalıdır. Kadınların fitratlarına en uygun olan eğitim modelinin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla kadın eğitimi noktasında ortaya konulan Nebvî ilkeler, rivâyetler üzerinden ele alınıp genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken bilgileriyle yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. İbrahim TOZLU'ya, teze sundukları katkılardan dolayı Doç. Dr. Mehmet AYHAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Ebru ADIYAMAN'a ve her daim yanımda olan değerli dostum Handan İNAN'a teşekkür ederim.

Semra ECER, Erzincan, 2024

HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE KADINLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ

Semra ECER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2024

Danışman: Doç. Dr. İbrahim TOZLU

ÖZET

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik uyguladığı eğitim ve öğretim konu edilmektedir. Müslümanlar için örnek teşkil eden Asr-ı Saâdetteki Nebvî uygulamalar ele alınırken rivâyetler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Resûlullah'ın (s.a.s) kadınları, nasıl ve hangi ortamlarda, nelere dikkat ederek eğittiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konu bütünlüğünü sağlamak ve günümüz eğitim sistemlerine ışık tutması amacıyla Hz. Peygamber'in eğitimci yönü, güncel eğitim ilkerleri ile kıyaslanarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda Nebvî eğitim alan kadınların, aldıkları eğitimle İslâmî ilimlere sundukları katkılar aktarılmıştır. Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Konunun önemi, amacı ve yöntemi giriş kısmında ele alınmıştır. Birinci bölümde; eğitim öğretimin tanımı ve buna bağlı izdüşümde İslâm'ın konuya verdiği değer ile Hz. Peygamber'in eğitim öğretimde icra ettiği konular, eğitim öğretim yaparken kullandığı yöntemler ve mekânlar ele alınmıştır. İkinci bölümde kadınların eğitim ve öğretimiyle ilgili görülen rivâyetler hadis ilmi açısından incelenmiştir. Son bölümde ise Hz. Peygamber devrinde mümin kadınların Resûlullah'ın hadislerini nasıl öğrendikleri ve bunları ne şekilde kendilerinden sonrakilere aktardıkları incelenmiş ve örnekler üzerinden bazı sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Hadis, Eğitim, Öğretim, Kadın.

EDUCATION OF WOMEN IN THE HADITHS OF THE PROPHET

Semra ECER

Erzincan Binali Yıldırım University,

Social Sciences Institute

Master's Thesis, October 2024

Advisor: Assoc. Prof. İbrahim TOZLU

ABSTRACT

This study focuses on the Prophet's education and training for women. While discussing the Prophetic practices in the Prophetic era, which set an example for Muslims, evaluations were made based on the narrations. It is tried to reveal how the Messenger of Allah (pbuh) educated women, in which environments and by paying attention to what. In order to ensure the integrity of the subject and to shed light on today's education systems, the Prophet's educator aspect is analyzed by comparing it with current educational principles. At the end of the study, the contributions of the women who received Prophetic education to the Islamic sciences are presented. This study consists of an introduction and three chapters. The importance, purpose and method of the subject are discussed in the introduction. In the first part, the definition of education and training, the value that Islam attaches to the subject in the projection of this definition, the subjects that the Prophet Muhammad practiced in education and training, the methods and places he used in education and training are discussed. In the second part, the narrations about women's education and training are analyzed in terms of the science of hadith. In the last part, how the believing women in the Prophet's era learned the hadiths of the Messenger of Allah and how they passed them on to their successors is analyzed and some conclusions are reached through examples.

Keywords: Prophet, Hadith, Education, Teaching, Women.

İÇİNDEKİLER

HZ. PEYGAMBERİN HADİSLERİNDE KADINLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ	
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAVRAMLARINA DAİR İNCELEMELER VE NEBEVÎ EĞİTİM METODLARI

1.1. Eğitim ve Öğretimin Kavramsal Analizi.....	5
1.1.1. Eğitim-Terbiye	5
1.1.2. Öğretim-Tâlim.....	7
1.2. İslâm'ın Eğitim ve Öğretime Verdiği Değer	8
1.3. İslâmi Eğitim ve Öğretimin Hedefi	11
1.4. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretimin İçeriği	13
1.5. Nebevî Eğitim Metodları.....	15
1.5.1. Tebliğ (Takrir) Metodu	17

1.5.2. Tebyin (Soru-Cevap) Metodu	19
1.5.3. Temsil (Örnek Gösterme/Benzetme) Metodu.....	20
1.5.4. Tekrar Metodu.....	21
1.5.5. Tebşir ve İnzâr (Özendirme-Sakındırma) Metodu.....	21
1.5.6. Tahkiye (Örnek Olay İnceleme) Metodu	22
1.6. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim Mekânları	24
1.6.1. Evler	25
1.6.2. Mescidler.....	30
1.6.3. Suffe	33

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ

2.1. Kadınların Eğitimini Amaçlayan Nebvî Beyân ve Uygulamalar	42
2.1.1. Kişinin Ailesine ve Hizmetinde Bulunan Kişilere İlim Öğretmesi.....	42
2.1.2. Erkeklerin Kadınlara Vaaz Vermesi ve Onlara İlim Öğretmesi	44
2.1.3. İlim Öğretmek İçin Kadınlara Gün Tayin Etme	46
2.1.4. Duyduğu Şeyi Anlamayan Kimsenin Tekrar Sorması	48
2.1.5 İlim Öğrenmede Hayâ	50
2.1.6. Geceleyin İlim Öğrenmek ve Vaaz Etmek.....	52
2.1.7. Kadınların Gece ve Sabahın Alacakaranlığında Mescidlere Gitmeleri	54
2.1.8. Kadınların İlmi Konularda Erkeklerle Tartışması	55
2.1.9. Bir Kadının Bilgisi İle Amel Etme	56
2.1.10.İmamın Bayram Gününde Kadınlara Öğüt Vermesi.....	57
2.1.11. İlim Öğrenmede Kadınların Hıfz ve Azmi.....	58
2.2. Kadınların İlim Meclislerine (Mescidlere) Gelme Adabı	59
2.2.1 Örtünme	59

2.2.2. Koku Sürünmek	61
2.2.3 Kadınların Safının Arkada Olması.....	62
2.2.4. Kadınların Erkeklerden Önce Mescidten Çıkmaları	62
2.2.5. Halvet	64
2.3. Kadınların Eğitimini Engellediği İddia Edilen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi	67
2.3.1 İsnad Tenkidi.....	68
2.3.2. Metin Tenkidi.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM ÖĞRETİM BAĞLAMINDA HANIM SAHÂBÎLERİN PEYGAMBERE SORDUĞU SORULAR VE DİNİ İLİMLERE KATKILARI

3.1. Hanım Sâhabîlerin Hz. Peygamber'e Sorduğu Örnek Sorular ve Bu Soruların Eğitim-Öğretime Katkısı.....	86
3.1.1. Hanım Sahâbîlerin İbadetlerle İlgili Sorduğu Sorulara Örnekler	86
3.1.1.1. Gusûl Abdesti.....	86
3.1.1.2. Kadınların Özel Halleri	88
3.1.1.3. Namaz.....	89
3.1.1.4. Zekât ve Sadaka	90
3.1.1.5. Oruç.....	92
3.1.1.6. Hac	92
3.1.2. Hanım Sahâbîlerin Çeşitli Konularda Sordukları Sorulardan Örnekler.....	94
3.1.2.1. Boşanma	94
3.1.2.2. Nikâh	95
3.1.2.3. Nazar	96
3.1.2.4. Kıyamet Alâmetleri	96
3.1.2.5. Sağlık.....	97

3.2. Hanım Sahâbîlerin Hz. Peygamber’e Sorduğu Örnek Soruların Karakteristik Özellikleri ve Değerlendirme	97
3.3. Eğitim Öğretim İcra Eden Sahâbî Hanımlar	100
3.3.1. Hanım Sahâbîlerin Kur’an İlmine Katkıları	100
3.4. Hanım Sahâbîlerin Hadis İlmine Katkıları	105
3.4.1. Ümmehâtü’l-Mü’minîn’in Hadis Rivâyetleri	106
3.4.1.1. Hz. Âişe	108
3.4.1.2. Hz. Ümmü Seleme	115
3.4.1.3. Hz. Ümmü Habîbe	117
3.4.1.4. Hz. Hafsa	118
3.4.1.5. Hz. Meymûne	119
3.4.1.6. Hz. Zeyneb bint Cahş	120
3.4.1.7. Hz. Safiyye	121
3.4.2. Diğer Hanım Sahâbîlerden Hadis İlminde Öne Çıkanlar	123
3.4.2.1. Hz. Esmâ Bint Umeys	123
3.4.2.2. Hz. Esmâ bint Ebû Bekir	124
3.4.2.3. Hz. Ümmü Hânî	125
3.4.2.4. Hz. Ümmü Atıyye	126
3.4.2.5. Hz. Fâtıma Bint Kays	127
3.4.2.6. Hz. Lübâbe Bint Hâris	128
3.4.2.7. Hz. Rubeyyi’ Bint Muavviz	128
3.4.3. Rivâyet Ettikleri Hadislerin Özellikleri	129
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	135
ÖZ GEÇMİŞ	149

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- b.** : bin, ibn (oğlu)
- Bk.** : Bakınız
- Çev.** : Çeviren
- DİA** : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
- H.** : Hazreti
- H.** : Hicrî
- No.** : Hadis numarası
- s.a.s** : Sallallâhu aleyhi ve sellem
- t.y.** : Tarih yok
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- thk.** : Tahkik
- thkz.** : Tahkiksiz
- ö.** : Ölümü
- b.y** : Basım yeri yok
- ts.** : Tarihsiz

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Dârü'l-Erkam'da Eğitim Gören Kadınların İsimleri ve Yaşları.....	28
Tablo 3.1: Hz. Âişe'nin Hadis Öğrendiği Kişiler (Hocaları)	110
Tablo 3.2: Hz. Âişe'den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn'dan Öne Çıkan Erkekler	112
Tablo 3.3: Hz. Âişe'den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn'dan Öne Çıkan Kadınlar	112
Tablo 3.4: Ümmü Seleme'nin Hadis Öğrendiği Kişiler (Hocaları)	115
Tablo 3.5: Ümmü Seleme'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar.....	115
Tablo 3.6: Ümmü Habîbe'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar	118
Tablo 3.7: Hz. Hafsa'dan Hadis Rivâyetinde Bulunanlar	119
Tablo 3.8: Hz. Meymûne'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar	120
Tablo 3.9: Zeyneb Bint Cahş'tan Hadis Rivâyetinde Bulunanlar.....	121
Tablo 3.10: Hz. Safiyye'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Mescid-i Nebevî'nin Krokisi.....	38
Şekil 2.1: Kadınlara Okuma Öğretmenin Rivâyetinin İsnad Şeması	74
Şekil 3.1: Kütüb-i Sitte'de Rivâyeti Bulunan Hanım Sahâbîler.....	130
Şekil 3.2: Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Hanım Muhaddisler ve Toplam Rivâyet Sayıları.....	131

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Amacı ve Yöntemi

İslâmiyet'in tebliğ edildiği ve tam manasıyla uygulandığı zaman dilimi insanlık ve müslümanlar açısından büyük önem arz etmektedir. Tüm insanlığa rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in tebliğ ekseninde yürüttüğü eğitim ve öğretim anlayışı bozulmuş bir toplumu örnek alınacak bir toplum haline getirmiştir. Hz. Peygamber'in bu köklü değişikliği yapmasında güvenilir bir kişiliğe sahip olması, eğitimde izlediği insan merkezci yaklaşımlar ve eğitim yaparken kullandığı yöntemler etkin rol oynamıştır.

İnsanı merkeze alarak yapılan bu eğitimde Hz. Peygamber'in kadınların eğitimi ile özel ilgilendiği, onların eğitimi için uygun ortamlar sağladığı ve onları bu yönde teşvik ettiği bilinmektedir. Ancak kadınların eğitim ve öğretimi Asr-ı Saâdet'ten sonraki nesillere zaman zaman problemleri bir şekilde tevârüs edebilmiştir. Burada asıl problem Hz. Peygamber'in tavsiyeleri değil bilakis kadınların eğitimi ile ilgili uygulamaların, zamana bağlı değişimleridir. Bu değişimler kimi zaman katı ve yasağı bir tutumla kadınların eğitim haklarının ellerinden alınması şeklinde, kimi zaman da eğitim hakkı çerçevesinde İslâmî kuralların esnetilmesi şeklinde tezâhür edebildiği görülmüştür. Dolayısıyla pek çok alanda olduğu gibi kadınların eğitim öğretim haklarında da en doğru ve İslâmî çerçeveyi oluşturabilmek için Hz. Peygamber'in sünnetini anlama ve kavrama ihtiyacı hâsıl olmaktadır. Bu bağlamda araştırmamızın konusu, Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik uyguladığı eğitim ve öğretimidir.

Bu çalışmayla Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik eğitiminin içeriğini, kapsamını, yöntemlerini ve sınırlarını rivâyetler üzerinden ele alarak Asr-ı Saâdetteki kadınların eğitimi ile ilgili genel ilkeleri belirlenmeye çalışılacaktır. Bunlar yapılırken asıl hedefimiz, Hz. Peygamber zamanından günümüze kadar gelen süreçte kadınların eğitimi noktasında yaşanan bozulmaların, sünnetteki uygulamalara geri dönülerek minimuma indirilmesine yönelik katkı sağlamaktır.

Araştırmamız için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra “*el-Mektebetü's-Şamile*” adlı bilgisayar programından istifade edilerek siyer, tabakât, rical kitapları üzerinden geniş bir tarama yapılmıştır. Araştırma yapılırken gerek klasik gerekse güncel eserlerde Peygamber (s.a.s)

zamanındaki kadınlarla alakalı detaylı bilgi verilmemesi konunun parça parça ele alınmasına sebep olmuştur. Kadınlarla ilgili bilgiler daha çok günümüze kadar ulaşan hadis kaynaklarındaki rivâyetler üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Rivâyetler yorumlanırken olabildiğince şerhlere bakılmıştır. Çalışmanın başından sonuna kadar konu içeriğini korumak adına bütün başlıklar eğitim üzerine yapılandırılmaya özen gösterilmiştir. Doğrudan kadınların eğitimi ile ilgili olan rivâyet ve kavramların arapçalarına da yer verilmiştir. Arapça isim ve eserlerin yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* esas alınmıştır. Araştırmada adı geçen isimlerin vefat tarihleri hicri ve milâdî olarak ilk geçtikleri yerlerde verilmiştir. Ara ara yine ilerleyen sayfalarda da aktarılmaya çalışılmıştır. Bilgiler aktarılırken olabildiğince aslî kaynaklara başvurulmuştur. Vefat tarihi belli olmayan veya ulaşamadıklarımızın isminin yanına parantez içinde (ö. ?) şeklinde bir işaret konulmuştur. Kadınlar hakkındaki konular dağınık ve parça parça olduğundan dolayı özelden genele, parçadan bütüne gidilerek sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Kaynakları

Bu bağlamda çalışmamızın en temel kaynakları hadislerin büyük bir bölümünü ve genellikle güvenilir olanları ihtiva etmelerinden ötürü *Kütüb-i Sitte* içerisine giren hadis kitapları olmuştur. Konumuzun ana temasını oluşturan rivâyetler verilirken daha güvenilir olmalarından dolayı Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'i ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahîh-i Müslim* adlı hadis kitaplarından yararlanılmıştır.

Rivâyetler yorumlanırken yararlanılan şerhler:

İbn Battal'ın (ö. 449/1057) *Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî'si*, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc'ı*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'si*, Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî'si*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc'ı*, Mübârekpûrî'nin (ö. 1865/1935) *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî'si*, Azîmâbâdî'nin (ö. 1857/1911) *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebû Davûd'u* yararlandığımız eserler arasındadır.

Ricâl ve tabakâtla ilgili konularda yararlanılan eserler:

Râvi bilgilerinin verildiği yerlerde İbn Sa'd'ın (ö. 230/844) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ'sı*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târihu'l-Kebîr ve Târihu'l-Evsat'ı*, İbn Hibbân'nın

(ö. 354/965) *es-Sikât'ı*, İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb'ı* İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe'si*, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl'i, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb*, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe'si* vb. tabakât türü eserlerden yararlanılmıştır.

Siyer ve Tefsir ile ilgili konularda yararlanılan eserler:

İbn İshak'ın (ö. 151/768) *Sîretü İbn İshâk'ı*, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye'si*, İbn Kesîr'in (ö. 744/1373), *es-Sîretü'n-Nebeviyye'si*, Muhammed Hamîdullah'ın (ö. 1908/2002) *İslâm Peygamberi* gibi siyer ve meğâzî türü eserlerden istifade edilmiştir. Konunun ana temasıyla doğrudan ilgili olan âyetlerin tefsir bilgileri için; Mücâhid b. Cebr'in (ö. 103/721) *Tefsîru Mücâhid'i*, İbn Ebû Hâtîm'in (ö. 327/938) *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm'i*, Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân'ı*, Müstağfirî'nin (ö. 432/1041) *Fezâ'ilü'l-Kur'ân'ı*, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl'i*, Neseî'nin (ö. 710/1310) *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1878/1942) *Hak Dini Kur'an Dili* gibi kaynaklardan istifade edilmiştir.

Zayıf ve mevzu hadisler konusunda yararlanılan eserler:

İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzû'ât'ı*, Sehâvî'nin (ö. 902/1496) *el-Mekâsıdu'l-Hasene'si*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Le'âli'l-Masnû'a fî'l-Ehâdisi'l-Mevzû'a'sı*, Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevzû'a'sı*, Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ'sı*, Şevkânî'nin (ö. 1250/1834), *el-Fevâ'idü'l-Mecmû'a'sı*, Nâsırüddîn Elbânî'nin (ö.1914/1999) *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a'sı* gibi eserlere başvurulmuştur.

Literatür Değerlendirmesi

Yapılan literatür taraması neticesinde, Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik uyguladığı eğitim ve öğretim hakkında doğrudan bilgi içeren ve tamamen bu konu üzerine yapılmış bir çalışma tespit edilmemiştir. Fakat İslâm geleneğinde kadınlara yönelik yapılan eğitimler ya bir bölüm şeklinde ya da dolaylı bir anlatımla yapılan çalışmalara konu edinilmiştir. Hz. Peygamber dönemindeki kadınların eğitimi hakkında bilgi elde ettiğimiz eserler:

Nusrettin Bolelli'nin *Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi* adlı eseri¹, eserde eski dinlerden İslâma, İslâm'dan Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte kadınlara yapılan eğitim yönündeki hak ve uygulamalar kısım kısım ele alınmıştır. Yine aynı müellifin *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri* adlı eserinde² kadın eğitimi ile ilgili kısa bilgiler verildikten sonra hicri ikinci ve beşinci asırlarda yaşamış hanım sahâbîler hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.

Bekir Topaloğlu'nun *İslam'da Kadın* başlığıyla ele aldığı eserde³ kadınların siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal vb. haklarına değinilmiş kadınlara yönelik tüm haklar bir bütün halinde ele alınmaya çalışılmıştır. Yine aynı minvalde yazılmış Yavuz Köktaş'ın *Kadınla İlgili Hadisler* eseri⁴ de kadın haklarına yönelik bir çalışmadır.

Ayşe Esra Ağırakça *Şahyar'ın Seyehat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbîler* isimli eserinde⁵ hanım sahâbîlerin hadis ilmine sundukları katkı ve yine onların çeşitli bölgelere giderek oralarda rivâyet ettikleri hadisler değerlendirilmiştir. Yine çalışmamızla alakalı pek çok tez, makale ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nden de çokça yararlanılmıştır.⁶

¹ Nusrettin Bolelli, *Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018).

² Nusrettin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998).

³ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, (İstanbul: Nese Basım Yayın, 2013).

⁴ Yavuz Köktaş, *Kadınla İlgili Hadisler*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018).

⁵ Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbîler*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2015).

⁶ Sümeyye Öztürk, *Hiz. Peygamber'in (s.a.v) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim İlke ve Kuramlarının Değerlendirilmesi*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Abdulsamet Şen, *Hiz. Peygamber'in Kur'an Öğretme Metodu*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Gulzar Asylbekova, *Müctehid Hanım Sahabiler*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Ülkü Ağca, *Hiz. Peygamber Devrinde Hanım Sahâbîlerin Meslekleri*, (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Şükrü Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (Temmuz-Aralık 2013) 47-67; Huriye Martı, "Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/9 (2009), 101-116; Cemil Oruç "Din Eğitiminin Hedefleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/13 (2018) 260-269; Hanefi Palabıyık, "Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/27 (2007) 31-68; Şakir Gözütok, "Resulullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (Haziran 1998), 165-198.

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE ÖĞRETİM KAVRAMLARINA DAİR İNCELEMELER VE NEBEVÎ EĞİTİM METOTLARI

1.1. Eğitim ve Öğretimin Kavramsal Analizi

İslâm kültüründe genellikle öğretimin karşılığı olarak tâlim, eğitimin karşılığı olarak ise terbiye kullanılmaktadır. Ayrıca öğrenim için tahsil ve daha çok eğitimi ifade etmek için tedris, te'dîb, tehzîb, siyaset, tezkiye, irşad gibi kelimelere yer verilmektedir.⁷

1.1.1. Eğitim-Terbiye

Terbiye, kökü “Rab”⁸ olan arapça bir kelimedir. İslah etmek, düzene koymak, çocuğu veya ekini besleyip büyütmek, geliştirmek vb. manalara gelmektedir.⁹ “Rab terbiye manasına gelmekle birlikte mürebbiye olarak manalandırılmıştır. Bu noktada “Rab”; terbiyenin bütün gerekli kaidelerini kapsayan bir kavram olmaktadır. “Rab” denildiği zaman sadece malik veya sadece terbiye eden manası değil bu iki mefhumun bütün vechelerine sahip olmak anlaşılmaktadır.¹⁰ Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) terbiyeyi aslı rabdır diyerek şöyle tanımlar: “Bir şeyi en mükemmel hale gelinceye

⁷ Ziya Kazıcı, Halis Ayhan “Tâlim ve Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/515-523.

⁸ Rab kelimesi; mübalağa ifade etmek üzere daha çok sıfat yerinde kullanılır ve kelimeye hepsi de Allah hakkında olmak üzere “mâlik, seyyid, idare eden, terbiye eden (mürebbi), gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mâbud” gibi anlamlara gelir. Rab, varlık âlemlerini yaratan terbiye eden geliştiren, maddi ve manevi kemâle doğru götüren Allah’ın isimlerinden biri olarak kullanılmaktadır. (bk. İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1993), 1/399; Süleyman Uludağ, “Rab” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV, 2007), 39/373.

⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 3.

¹⁰ Osman Sezgin, “Eğitimde Psikolojik Terbiyenin Rolü ve İslamda Eğitim”, *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22 (Eylül 2011), 244.

kadar an be an inşa etmektir.”¹¹ Terbiye dilimizde halen kullanılmakla birlikte, daha çok onun yerine eğitim kelimesi geçmiştir. Eğitim kelimesinin günümüzdeki en yaygın tanımı ise; “bireyde istendik ve sürekli davranış değiştirme süreci olarak kullanılan tanımdır.”¹² Bir başka ifadeyle; insanların doğuştan getirdikleri yeti ve yetenekleri değiştirme ve geliştirme gayretleridir.”¹³

Terbiye, mürebbi ve Rab kavramlarını ele aldığımız zaman İslâm anlayışına göre ilk terbiyeci Allah’tır.¹⁴ Allah’ın insanı eğitmesi ve terbiye etmesi doğrudan olamayacağı için O, bu uygulamayı yine insanlar arasından seçtiği temsilcileriyle yapmıştır. Yani Allah’tan öğrendikleriyle insanlara yol gösteren ve onlarda kalıcı davranış değişikliği yapan sınıf peygamberlerdir. Peygamberlerden sonra bu işi mirasçı olan âlimler devam ettirmektedir.¹⁵ Nitekim bu konuda: “Âlimler peygamberlerin vârisleridir.”¹⁶ rivâyeti buna delildir. Daha genel manada insanın ömür boyu içerisinde bulunduğu değişim ve gelişimi ele aldığımızda bu dinamizm de anne, baba, öğretmen, usta yaşlı... vb. birer eğiticidir.

Terbiyeyi Hz. Peygamber’in görevi bağlamında ele aldığımızda “tebliğ ve irşad” manasına gelmektedir. Tebliğ; eğitim ve öğretimi içine alan bir terimken irşad ise rehberliktir. Kur’an’da Peygamber için: “İçinizden Allah’ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için, Resûlullah’ta güzel bir örneklik vardır.”¹⁷ denilmektedir. Yine Hz. Peygamber’in “Ben güzel ahlakı tamamlamak için

¹¹ Râgıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garîbi’l-Kur’ân*, (thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî), (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412/1991), 1/336.

¹² Suat Cebeci, “Din Öğretimi Yöntemleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2 (Ocak 2014), 1; Abbas Çelik, *Din Eğitimi*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2013), 12.

¹³ Abbas Çelik, *Din Eğitimi*, 12.

¹⁴ Fahri Kayadibi, “İslam Dini’nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (Nisan 2001), 34.

¹⁵ Şakir Gözütok, “İslâm ve Bilim” *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 8/22 (Haziran, 2005), 82; Çelik, *Din Eğitimi*, 12.

¹⁶ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1 (No. 3641); Tirmizî, “İlim”, 19 (No. 2682). (Elbânî, rivâyet için sahih demiştir.) Rivâyetin isnad ve metin açısından değerlendirilmesi için ayrıca bk. Hüseyin Akyüz, “Âlimler Peygamberlerin Vârisleridir” İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbat ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/28 (Aralık 2013), 93-123; Hüseyin Akyüz, “Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” Hadisinin İsnad Açısından Tenkid ve Tahlili”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/22 (Ocak 2012), 160-187.

¹⁷ el-Ahzâb, 33/21.

gönderildim.”¹⁸ buyruğuna binaen terbiyeyi “güzel ahlak sahibi olma fazilete erme ve erdirmeye” faaliyetlerinin adı olarak isimlendirmek mümkündür.¹⁹

1.1.2. Öğretim-Tâlim

Sözlük anlamı: “Bir şeyin hakikâtini idrak edebilmek, gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şekli zihinde tasavvur edebilmek, nesneyi hakiki haliyle bilmek manasına gelen ilim kökünden türeyen tâlimin terim anlamı ise; “birine bilgi öğretmek, ders okutmak” demektir. Yine tâlim: Müteallimin üzerinde bir eser oluşuncaya kadar çoğaltmak ve tekrar etmekle olan şeydir.²⁰ Öğretim bilgi kazandırma, insanlığın sahip olduğu bilgileri yetiştirmekte olan nesillere aktarma faaliyetidir.²¹

Tâlimden yalnız bilgi kazandırma, bunu hâfızada saklama ve yeri geldiğinde hatırlama anlaşılmaktadır. Terbiye ise; insanda mevcut bütün kabiliyetlerin dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesidir. Buna göre terbiye kavramı tâlimden daha kapsamlı olup öğretim alanına giren bütün konuları içine almakta ve genellikle tek başına kullanıldığında öğretimi de ifade etmektedir. Öğretim, insana eşya ve olaylar hakkında doğru bilgiler kazandırmayı hedefler. İnsanın öğrenimi gelişip bilgi seviyesi arttıkça daha tutarlı davranışlarda bulunması, tutarlı bir kişiliğe kavuşması beklenirse de eğitim yönü dikkate alınmadan yürütülecek bir öğretimle bu hedefe ulaşılması zor olmaktadır. Öğretim sayesinde zekâ ve bilgi gelişirken; eğitim irâdenin güçlü olmasını, akıl ve irâde arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Bu sebeple kişilerin öğrenim seviyelerine uygun şekilde ahlâk ve karakter eğitiminin de yapılması gerekmektedir. İslâm kaynaklarındaki ortak anlayışa göre; eğitim ve öğretim bütün hayat boyunca devam etmesi gereken bir süreç olup amacı; bireyleri ve toplumları gerçek inanca, doğru bilgiye ve erdemli yaşayışa ulaştırmaktır. Bu sebeple eğitimciler

¹⁸ İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhim el-Ebsî el-Kûfî, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, (thk. Kemâl Yusuf el-Hûd), (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 6/324, (No. 31773); Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnaût-Adil Mürşid vd.), (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 14/512, (No. 8952); Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, (thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ), (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/670, (No. 4221), (Hâkim, hadisi verdikten sonra bu hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir.).

¹⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (Ankara: TDV yayınları, 2018), 5.

²⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, 1/580-581.

²¹ Kazıcı, “*Tâlim ve Terbiye*”, 39/515-523.

her çocuğu ebeveynine, eğitimciye ve topluma emanet edilmiş, korunması ve eğitilmesi gereken bir varlık olarak görmektedirler.²²

1.2. İslâm'ın Eğitim ve Öğretime Verdiği Değer

İslâm dini kendisini ilimle özdeşleştirmiştir. Bilgiyi hedef edindiği kadar gerekli de kılmıştır. Bu bağlamda Allah'ın, Peygamber'e (s.a.s) ilk emri "*Oku*"²³ olmuştur. Kur'an'ın okuma yazma bilmeyen bir topluma ilk hitabını "*oku*" ile yapması ilme verdiği değer açısından çok önemlidir. Allah; "*Nûn, kaleme ve yazdıklarına and olsun.*"²⁴ yemini ile vahiy göndermeye devam ederken "*De ki: Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?*"²⁵ sorusuyla da İslâm dininin geldiği toplumda bilgiye dayalı yeni bir değer ortaya koymuştur. Bu hitaplara mazhâr olan Peygamber Efendimiz (s.a.s) "*Yalnız şu iki kimseye gıpta edilir: "Allah'ın kendisine ihsân ettiği malı hak yolunda harcıyıp tüketen kimse ve Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına da öğreten kimse.*"²⁶ diyerek ilmi merkeze alan bir anlayışa öncülük etmiştir. Böylece Allah Resûlü (s.a.s), ilim tahsiline dini bir anlam kazandırmakla kalmamış, dini bir görev ve sorumluluk olarak algılanmasına da yardımcı olmuştur.²⁷

Allah insanı en güzel surette yaratmıştır²⁸ ve yeryüzüne halîfe olarak göndermiştir.²⁹ Halîfe olarak gönderilen insanın kendini geliştirmesi ancak eğitim ve öğretimle mümkündür. Nitekim Kur'an'a bakıldığında Allah'ın halîfe olarak yarattığı ilk insana meleklerin îtirazı³⁰, Allah'ın melekleri sınaması³¹, insanla mukayesesi,

²² Kazıcı, "*Tâlim ve Terbiye*", 39/515-523.

²³ el-Alak, 96/1.

²⁴ el-Kalem, 68/1.

²⁵ ez-Zümer, 39/9.

²⁶ Buhârî, "*İlim*", 15 (No. 73); Müslim, "*Salât*", 268 (1/559); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbâki), (Halep: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "*Zühâ*", 22 (No. 4208).

²⁷ Hıfzırrahman Raşit Öymen, "*İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri II*", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1 (Haziran 1963), 62; Şakir Gözütok, "*İslâm ve İlim*", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 8/22, (Haziran 2005), 79.

²⁸ Bk. Tîn, 95/4.

²⁹ Bk. el-Bakara, 2/30.

³⁰ "*Hani Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Biz Seni övgü ile tesbih ederken ve Sen'in kutsallığını dile getirip dururken orada fesad çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu.*" (el-Bakara, 2/30)

³¹ "*Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi.*" (el-Bakara, 2/31)

insanın üstünlüğünün ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir.³² Bu üstünlük ilk insan olan Âdem'e (a.s) bütün isimlerin öğretilmesi, O'na verilen bilgi ve öğretim sayesinde. Yani insanda ortaya çıkan ve onu meleklerden de üst kılan, dünyaya hâkim olmasını sağlayan şey ilim ve bilgeliğin kendisinde var olmasıdır. Bu üstünlük, melekler tarafından kabul edilmiş ve onların Hz. Âdem'e (a.s) secde etmeleriyle sonuçlanmıştır.³³ Bütün bunlara bakarak Allah'ın insanı eğitmeye Hz. Âdem'e (a.s) bütün isimleri öğreterek başladığını, insanın bizzat eğiticisi olduğunu, İslâm'ın ve insanın özünün eğitim ve öğretim olduğunu söyleyebiliriz.

Buna en güzel örneklerden biri Rahmân Sûresi'nin ilk dört âyetidir. Âyetler şöyledir: “*Rahman, Kur'an'ı öğretti. İnsanı (O) yarattı. Ona (insana) beyânı (anlama ve anlatmayı öğretti) belletti.*”³⁴ Bu âyetlerde Allah'ın rahmetiyle Kur'an'ı öğrettiğini ve amacın şuna veya buna öğretmek değil, öğretmenin doğrudan yansıtmak olduğu görülmektedir. Cebrail'e, Peygamber'e ve ümmete öğretmesi bu ihtimal doğrultusundadır. Yani öğretti lafzı ilimden gelen tâlim manasındadır. Allah'ın rahmetinin en büyük nimeti Kur'an'ın öğretilmesi olduğu ifade edildikten sonra bu öğretimin kime ve nasıl yapılacağı hususlarını açıklamak için Allah insanı yarattı ve ona beyânı açıklamayı öğretti buyrulmaktadır. Beyândan maksat; içindeki duygu, düşünce algılama verilerini, başkalarına yalın ve açık bir şekilde güzelce anlatmak ve amacını dile getirmektir. Bu da dil ve konuşmakla olmaktadır. İnsanın Kur'an'ı ve ilmi öğrenebilmesi ve öğretebilmesi için bu gereklidir. Yukarıda geçen Âdem'e (a.s) isimlerin öğretilmesi ve Onun bunu diğerlerine öğretmesi dil nimeti sayesinde.³⁵ Yine Allah ilk inen âyetlerde sadece dil ile değil kalem³⁶ ile yazı yazmayı da insanlara öğretmiştir. Allah insana bilmedikleri,³⁷ insanda olmayan potansiyelleri, becerileri

³²“Melekler: “*Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz Sensin*” cevabını verdiler. Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara söyle.” dedi. Onlara bunların isimlerini söyleyiverince de “*Size demedim mi ki ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin neyi açıkladığınızı da neyi gizlediğinizi de bilirim.*” buyurdu. (el-Bakara, 2/32-33).

³³“Meleklerle, “*Âdem'e secde edin*” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler...” (el-Bakara, 2/34).

³⁴ er-Rahmân, 55/1-4.

³⁵ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Huzur Yayın, 2008), 8/10-11.

³⁶ Bk. el-Alak, 96/4.

³⁷ Bk. el-Alak, 96/5.

yetenekleri yaratarak bunu da deliller ve âyetler indirerek vehbî olarak da kesbî olarak da öğretmiştir.³⁸

Kur'an'ı ve ilmi insanlara öğreten İslâm'ın en temel prensibi inanmaktır. Kişilerin iman edebilmesi için bilgi ilk şartlardandır. Nitekim şu âyetler bunun delilidir: *“Allah; hak ve adâleti ayakta tutarak, başka ilah olmadığını bildirdi. Melekler ve adâleti yerine getiren ilim sahipleri de, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler...”*³⁹, *“Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler.”*⁴⁰

İslâm dini ilmi gerekli kıldığı gibi onun sürekli olarak ilerletilmesine önem vermiştir. Âyette: *“...Ey Rabbim! İlmimi artır.”*⁴¹ buyruğu buna işaret etmektedir. Çünkü insan hem kendisi hem de içinde bulunduğu çevresi itibarıyla sürekli değişen ve gelişen bir tabiata sahiptir. Bu tabiata uyum sağlamak bireysel bağlamda kişiye yarar sağlayacağı gibi toplumsal açıdan da huzur ve güvenin devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda toplumu ilgilendiren en önemli olaylardan biri olan savaş anında dahi İslâm dini ilmi öncelmiştir. *“Müminlerin hepsinin topyekûn savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her bölümünden bir grup dini hükümleri iyce öğrenmeye çalışmak ve seferden dönen topluluklarını (kavimlerini) uyarmak (aydınlatmak) üzere geride kalmalıdır. Umulur ki onlar da sakınırlar.”*⁴² mealindeki âyeti buna delildir.

İslâm dini, eğitim ve öğretimde yaş sınırı koymamıştır. Beşikten mezara tâbiri bir esas olarak kabul edilmiştir.⁴³ Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) etrafına bakıldığında daha on yaşında iken İslâm'la şereflenen Hz. Ali'nin Resûlullah'ın (s.a.s) birebir eğitiminden geçtiği bilinmektedir. Yine eğitim noktasında cinsiyet ayrımı da yapılmamıştır. İlim, kadın erkek herkes için öğrenilmesi ve yaşanması gereken bir düstur olarak belirlenmiştir. İlk âyetteki *“Seni yaratan Rabbi'nin adı ile oku.”*⁴⁴ emri, kadın erkek ayrımı yapılmadan Hz. Peygamber'in (s.a.s) şahsında her iki cins içinde

³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/606.

³⁹ Al-i İmrân, 3/18.

⁴⁰ en-Nisâ, 4/162

⁴¹ Tâ-Hâ, 20/114.

⁴² et-Tevbe, 9/122.

⁴³ Mehmet Tütüncü, “Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 20/4 (1984),

41.

⁴⁴ el-Alak, 96/ 1.

geçerlidir. Kur'an-ı Kerîm'de ilimden bahseden veya ilmi teşvik eden 750 civarındaki âyetin hepsi cins ayrımı yapmadan tüm insanlara hitap etmektedir. İlim ve eğitimden bahseden hadislerde de yine cinsiyet ayrımı yoktur.⁴⁵ Bu konuda Peygamber'den (s.a.s) nakledilen: “İlim tâlep etmek (öğrenmek), (kadın-erkek) her Müslümana farzdır.”⁴⁶ hadisi buna en güzel örneklerden biridir.

1.3. İslâmi Eğitim ve Öğretimin Hedefi

İslâmi eğitimin ve temelde bütün eğitimlerin bireysel, sosyal, ekonomik ve politik amaçları bulunmaktadır. Eğitimin bireysel açıdan amacı insanın kendini geliştirmesine ve ilerlemesine destek olmaktır. Sosyal açıdan ise; insanın diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenlemektir. Bunun yanında eğitimin, ekonomik ve politik amaçları da bulunmaktadır. Ancak analitik eğitim yaklaşımında, yukarıda sıralanan bu dört amaçtan ilk ikisi aslî amaçlar olarak son ikisi ise araçsal amaçlar olarak nitelendirilmektedir.⁴⁷

İnsanoğlu doğuştan bütün bilgilere vakıf olarak dünyaya gelmediği için toplumsal hayatta var olabilmek adına her çeşit bilgiyi ve alışkanlığı sonradan öğrenmek zorundadır. İslâm dininin bu noktada insandan istediği en temel eğitim bireysel düzlemde kişinin sağlam bir inanç ve ahlaka sahip olmasıdır. Nitekim; “Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra anne babasının vereceği terbiyeye göre Yahudi, Hristiyan veya Mecûsî olur.”⁴⁸ hadisi bir bakıma buna işaret etmektedir. Bu hadisi eğitim açısından değerlendirecek olursak insana ilk öğretilen ve hayatını şekillendirilen şey dindir, inançtır.

İslâm dininin birey üzerinde görmek istediği hedefleri şöyle sıralayabiliriz: Kişide sağlam bir inanç oluşturmak, ahlak sistemi kurmak, kişiye kendini tanıtmak, örnek insan yetiştirmek, ebedi mutluluğu sağlamak, nefsi terbiye etmek, öz disiplini

⁴⁵ Fahri Kayadibi, “İslâm Dini'nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Değer”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (Nisan 2012), 39.

⁴⁶ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17 (No. 224). (Elbânî rivayetin; “İlim talep etmek (öğrenmek), (kadın-erkek) her Müslümana farzdır.” kısmının sahih olduğunu söylemiştir.) Rivâyetin sened ve metin tahlili için bk. Mustafa Genç, “İlmi Çin’de de Olsa Talep Edin, Çünkü İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır” Rivâyetinin Sened ve Metin Analizi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/43 (Haziran, 2021), 247-275.

⁴⁷ Hatice Fakioğlu Bağcı, “İslâmda Eğitimin Nihayi Hedefi Olarak Hikmet” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 11/1 (Mart 2022), 670.

⁴⁸ Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 241 (No. 4775), “Cenâiz”, 78 (No. 1358), “Kader”, 3 (No. 6599); Müslim “Kader”, 22 (4/2047); Ebû Dâvûd, “Sünne”, 18 (No. 4714).

sağlamaktır. İslâmiyetin ortaya koyduğu talim ve terbiye yönteminin ilk zamanlardan günümüze kadar gerçekleştirmek istediği değerler sistemi evrenseldir. Bu değerler sistemiyle insanların hem dünya hem de ahiret maslahatları hedeflenmektedir.⁴⁹

Dinî terminolojide işi özetleyecek olursak bireyden istenen eğitim (ilim); farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere iki şekildedir.⁵⁰ Farz-ı ayn olan ilimler: Bu ilimler İslâm'ın beş temel esası üzerine kurulmuştur. Bunlar Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir.⁵¹ Bunların vücûb (vacip olma) ve edâ (yerine getirme) şartlarını herkesin bilmesi gerekir. Farz-ı ayn olan ilim, iman edilmesi gereken hususların yapılması ve terk edilmesi farz olan fiilleri bilmekten ibarettir.⁵²

Farz-ı kifaye ilim, herkese değil meslek ve konumları sebebiyle bazı kimselere farz olan bu ilimler iki kısımdır. Birincisi; şer'î ilimler ikincisi ise sosyal ilimler ve sanatlardan oluşmaktadır. Şer'î ilimler; peygamberlerden öğrenilirler. Akıl tecrübe ve duyularla elde edilemezken sosyal ilimler bunlarla elde edilmektedir. Dünya işleri için gerekli olan bu ilim ve sanatların (tıp, hendese, mimarlık, dokumacılık, ziraat ilmi gibi...) basit şekilleri farz-ı ayn iken ileri dereceleri farz-ı kifâye olmaktadır. Bu sebeple bir toplumda hiç kimse bu ilimleri ihtisas derecesinde bilmez ise o toplumdaki herkesi ciddi bir şekilde zarara götürdüğü bilinmektedir. Allah: *"Kendinizi öldürmeyin."*⁵³ ve *"Allah size yeryüzünü imar etme görevi verdi."*⁵⁴ buyurmaktadır. Allah bir şey yapmamızı istediğinde tam ve mükemmel yapmamızı istemiştir. Bir şeyi tam ve mükemmel yapabilmek için ise onun ilmini bilmek ve uygulamak gerekmektedir. Bu gibi naslara dayanarak ilim ve sanatları toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda

⁴⁹Abdullah Bayram, "Kur'an ve Sünnetteki Değerler Sistemi Perspektifinden Tâlim ve Terbiye Metodunun Analizi", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1 (Haziran 2017), 138-148.

⁵⁰ Farz-ı Ayn: Şâri'nin mükelleflerin her birinden tet tek yerine getirmesini istediği farzdır. Bazı kişilerin bu farzı yapmalarıyla diğerlerinden bu borç düşmez namaz oruç vb. Farz-ı Kifâye: Şâri'nin yerine getirilmesini mükelleflerin her birinden değil de hepsinden istediği farzdır. Hastane yapma, tıp tahsili vb. (Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: TDV Yayınları, 2023), 242.

⁵¹Bk. *"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın Rasûl'ü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazân orucunu tutmaktır."* Buhârî, "İman", 1 (No. 8); Müslim, "İman", 19 (1/45).

⁵²Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, (thk. Abdülhâlik Duran), (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2012), 2/36-39.

⁵³en-Nisâ, 4/29.

⁵⁴Hûd, 11/61.

kişilerin öğrenmesi ve onları yapması farzdır. Bunlar yapılmadığı takdirde toplumdaki herkes günah altına girmiş olur. Farz-ı kifâyenin anlamı budur.⁵⁵

Görüldüğü gibi İslâm'da eğitimin asıl hedefi bilgili, ahlaklı iyi insan yetiştirmektir. Daha açık bir ifadeyle İslâm'da eğitimin hedefi, dinle ilgili sadece bilgiye sahip insan yetiştirmek değildir, aksine teorik ile pratiği buluşturan yani ilmiyle amel eden, bildiklerini eyleme ve davranışa dönüştüren ahlaklı iyi insanlar yetiştirmektir.⁵⁶ Evrensel boyutta insan dinamizmini en mükemmel şekilde eğitmeyi hedefleyen İslâm dininin bu hedeften bir cinsi veya bir kitleyi soyutlaması elbette mümkün değildir. Bu yüzden eğitim ve öğretim denildiğinde öne çıkan kavram erkek veya kadın değil daha genel ve kapsayıcı manada her türlü insandır.

1.4. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretimin İçeriği

Hz. Peygamber aracılığıyla yeniden anlatılmaya başlanan İslâm dini; öğrenme, öğretme, eğitme ve yetiştirme dinidir. Çünkü Kur'an âyetlerinin tamamının temelinde Hz. Peygamber tarafından öğrenme ve öğrendiklerinin aktarılması ile bir öğretme süreci yaşanmaktadır. Her âyet doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir öğrenme ve öğretmeyi gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber vahiy yoluyla Allah'tan aldığı bilgileri insanlara öğretmiştir. Anlamadıkları hususları tebyin etmiş ve insanları belirli bir olgunluğa ulaşıncaya kadar eğitici faaliyetlerine devam etmiştir.⁵⁷ *"Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor."*⁵⁸ mealindeki âyet buna işaret etmektedir.

Hz. Peygamber'in ilim anlayışının, tebliğ ettiği âyetler göz ardı edilerek açıklanamayacağı bir gerçektir. Bu nedenle Onun ilim anlayışına yönelik sağlıklı tespitler yapabilmek için öncelikli olarak müracaat edilmesi gereken kaynak Kur'an olmaktadır. Hz. Peygamber ilk vahyi almasıyla birlikte öğreten, öğrenen ve öğretimden ibaret dînî, ahlakî ve değer eğitim öğretimini başlatmıştır. İlk talebeleri Hz. Hatice, Hz.

⁵⁵ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2/39-40.

⁵⁶ Bağcı, "İslâm'da Eğitimin Nihayi Hedefi Olarak Hikmet", 673.

⁵⁷ Kayadibi, "İslâm Dininin Eğitim Öğretime Verdiği Önem", 33.

⁵⁸ el-Bakara 2/151.

Ali, Hz. Zeyd b. Hârise ve Hz. Ebû Bekir olmuştur⁵⁹. İslâm'ın eğitim düsturundaki insan olma yetisi sayılan isimlerde net bir şekilde görülmektedir. İlk eğitim alan ve ilk inanan insanların kadın, erkek, çocuk ve köle sınıflarını içinde barındırması İslâm'ın evrenselliğine ve öğretilerinin tüm insanlığa gönderildiğinin bir işareti olsa gerektir.

Peygamber'in (s.a.s) eğitim öğretiminde içeriğin ilk aşaması İslâmî bir düstur olan ve tüm peygamberlerin öğrettiği ilk konu tevhid konusudur. Peygamber (s.a.s) dönemindeki eğitim programının temeli Kur'an ve dini bilgiler olmuştur. Bu dönemdeki eğitim programlarını şöyle sıralayabiliriz:

Dini bilgiler ve tevhid (Allah'a iman): Peygamber'in (s.a.s) aslî görevi tevhid ilkesini insanlara anlatmak ve bu doğrultuda sağlam bir inanca sahip olmalarını sağlamaktır. Dini bilgiler bağlamında ibadetler öğretilmiştir. Bunun yanında öldükten sonra dirilme, adalet vb. konuları öğretmiştir.

Hadis ilmi: Hz. Peygamber bütün yaşantısı ile sahabeye örnek olduğu için Onun sözlü, fiili ve kavli her hareketi ashâb tarafından sünnet bilgisi olarak ezberlenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır.

Toplum kuralları ve gündelik bilgi (muamelat): Okuma yazmaya önem veren Peygamber (s.a.s) Kur'an âyetlerinin yazılması noktasında titiz davranmıştır.⁶⁰

Hz. Peygamber yirmi üç yıl devam eden vahiy sürecinde İslâmî eğitimi, ehl-i beytine ve ashâbına uygulamıştır. Sonrasında tebliğ ve irşad faaliyetleriyle beraber bu yöntemini yaşadığı bölgenin dışına çıkarmıştır. Bu bağlamda sair devlet başkanlarına ve krallara İslâm'ı tebliğ eden mektuplar ve elçiler göndererek de o coğrafyada İslâm dininin şekillenmesine gayret etmiştir. Kur'an'da ilim kelimesi ile sadece vahye dayalı bilgi kastedilmemiş, gözleme, tecrübeye ve akla dayalı beşerî bilgiler de Kur'an'da ilmin içerisinde ele alınmıştır.⁶¹ Hz. Peygamber başta olmak üzere Asr-ı Saâdet

⁵⁹ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyân Yayınları, 2013), 82-83; Yasin Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi Eğitime Genel Bir Bakış", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 15/40 (Haziran 2012), 207.

⁶⁰ İbrahim Halil Er, *Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu*, (Ankara: Öğ-der Şuurlu Öğretmenler Derneği Yayınları, 2011), 35; Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemi Eğitime Genel Bir Bakış", 215-216.

⁶¹ Bk. "Biz; geceyi ve gündüzü birer nişan olarak yarattık. Nitekim Rabbiniz'in nimetlerini arayınız, ayrıca yılların sayısını ve hesablamasını yapınız diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz, her şeyi böyle açık açık anlattık." (el-İsrâ, 17/12); "Hâ-mîm. Kitabın indirilmesi izzet ve hikmet sahibi Allah'tandır. Gökte ve yerde inananlar için önemli işaretler

dönemindeki insanların eğitim anlayışı, dini öğrenme ve öğretme üzerine olmuştur. Tıp, Matematik, Astronomi, Tarih, Coğrafya gibi alanlarda bireylere özel bir eğitim hizmeti verilmemiştir. Bunun sebebi, bu ilimlerle ilgilenmenin Kur'an'a ve sünnete ters olduğundan değil, içinde bulunulan ortamın şartlarından dolayı yapılamamıştır. Aksine Hz. Peygamber'in, gözlem, tecrübe ve akletmeye dayanan ilimlerin öğrenilmesine ve bu alanlarda uzmanlaşılmasına yönelik teşvik niteliğinde uygulamaları mevcuttur.⁶² Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sâbit'in yabancı dil öğrenmesini istemesi buna örnektir.⁶³

1.5. Nebevî Eğitim Metodları

Metod: sözlükte “usûl, yöntem, tarz”, bir hedefe ulaşmak için tutulan düzenli yol” gibi anlamlara gelmektedir. Eğitim kavramı olarak ise; “bir konuyu öğrenmek veya öğretmek gibi hedeflere ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve uygulanan düzenli yöntemlerdir.”⁶⁴ Bir öğretmenin kişileri eğitirken kullandığı metodlar o öğretmenin eğitiminin kalitesini göstermektedir.

Bir eğitimcinin uyguladığı metod ve yöntemlerin doğruluğu ve uygulanışı yanında öğrenen kitlenin de eğitime açık olması ve hazırbulunuşluk seviyeleri, eğitimi doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında Peygamber'in, eğitim ve öğretim yapacağı insanları bu sürece hazırladığı ve onları eğitim açısından istekli hale getirdiği bilinmektedir.⁶⁵ Ashâbın, itikadi, hukuki, siyasi, sosyal vb. hayatın bütün alanlarında yapılan değişikliklere ve öğretilere müspet cevap vermeleri, öğretilenleri hemen uygulamaya geçmeleri Hz. Peygamber'e güvenlerinin sağlam olduğunun göstergesidir. Hz. Peygamber çocukluğundan beri yaşadığı çevrede güveniyle bilindiği için

vardır. Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı diğer kımıldayan canlılarda bilenler için deliller vardır. Gece ile gündüzün yer değiştirmesinde, Allah'ın gökten indirdiği rızıkta ki, onunla öldükten sonra yere yeniden hayat vermektedir. Rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacak dersler vardır.”(el-Câsiye, 45/1-5).

⁶² Nazım Bayraktar, “Hz. Peygamber'in İlim Anlayışı”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11 (Haziran 2021), 71.

⁶³ Ebû Dâvûd, “İlim” 2 (No. 3645); Tirmizî, “İsti'zân”, 22 (No. 2715).

⁶⁴ Şükrü Keyifli, Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (Temmuz-Aralık 2013), 91; Ramazan Gürel, “Hz. Peygamber'in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 2/1 (2015), 121.

⁶⁵ Abdurrahman Ece, “Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10 (Haziran 2019), 295.

“Muhammed’ül-Emîn” diye anılmıştır. Onun güvenilir bir kişiliğe sahip olması topluma verdiği mesajların ve öğretilerin benimsenmesinde kolaylık sağlamıştır. Bu açıdan bakılınca eğitim veren kişinin en önemli vasfı, eğittiği kişiler tarafından bilinir ve güvenilir olmasıdır.

Hız. Peygamber (s.a.s) sadece özel bir gruba veya belirli kişilere ders veren ilim öğretan bir eğitimci değildir. Aksine toplumda her yaştan, her kesimden ve her milletten oluşan geniş bir insan grubuna hitap etmektedir. Böylesine her renkten ve her kesimden farklı unsurları içeren eğitim sisteminde, Hız. Peygamber’in eğitim uygulamalarının tamamının pedagojik esaslara dayandığını söylemek mümkündür.⁶⁶ Eğittiği kitleyi çok iyi tanıyan Hız. Peygamber, kişilere bilgiyi aktarırken onların yaşları, ilgi alanları, eksiklikleri, ihtiyaçları, yaşam tarzları, duyguları, psikolojik yapıları vb. durumları dikkate alarak eğitim yapmıştır. Bu da Hız. Peygamber’in eğitimde kullandığı metodların ve eğitim adına yaptığı uygulamaların çeşitlenmesine sebep olmuştur.

Hız. Peygamber’in eğitim stratejisinin temelinde kolaylaştırma, hoşgörü, sevdirmeye, tedrici yaklaşım, adâlet, empati, sabır, tevâzu gibi vasıflar öne çıkmaktadır.⁶⁷ Bu vasıflarla şekillenen eğitim anlayışında Hız. Peygamber’in bilgiyi öğretirken; bazen soru sorduğu, bazen cevapladığı, bazen kısa cevaplar verdiği, bazen sorulandan daha fazlasını aktardığı, bazen ayetlerle açıklama yaptığı, bazen misaller vererek anlattığı, bazen yazdırarak veya çizerek öğrettiği, bazen kıssalarla öğrettiği vb. pek çok uygulaması vardır. Yine Peygamber’in (s.a.s) muhatap kitlesi içerisinde kadınlara ve çocuklara özel ilgi gösterdiği onların durumlarına ve seviyelerine göre onlara cevaplar verdiği bilinmektedir.⁶⁸ Ayrıca Hız. Peygamber, matematiksel, sözel, görsel, bedensel, müzikal, sosyal ve özsel zekâyâ sahip olan kişilere zekâ yapılarına göre eğitimde bulunmuştur.⁶⁹

⁶⁶ Gürel, “Hız. Peygamber’in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, 119-120.

⁶⁷ Abdulfettâh Ebû Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed (s.a.s) ve Öğretim Metodları, çev. Enbiya Yıldırım, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2019), 25-36; Abdulsamet Şen, *Hız. Peygamber’in Kur’an Öğretim Metodu*, (Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 50-53; Mehmet Zeki Aydın, Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed”, *Somuncu Baba Dergisi*, 66 (Nisan 2006), 1-6.

⁶⁸ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 61-62.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi ve ilgili rivâyetler için bk. Sümeyye Öztürk, *Hız. Peygamber’in (s.a.v) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim İlke ve Kuramlarının Değerlendirilmesi*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 94-104.

Hız. Peygamber'in eğitim metodları üzerine çalışma yapan Abdulfettâh Ebû Gudde, (ö. 1917/1997) yaptığı çalışmada hadislerle örneklendirerek anlattığı metodları kırk başlık altında ele almıştır.⁷⁰ Çalışmamız bütün bu metodları tek tek ele alacak kadar geniş olmadığından burada Hız. Peygamber'in aslî görevleri olan tebliğ, tebyin, temsil, tebşir, inzâr ve bunlara karşılık gelen eğitim bilimlerinde sıkça kullanılan takrir, soru cevap, tekrar, örneklendirme, özendirme-sakındırma gibi ana metodlarla kıyaslanarak ilgili bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır.⁷¹

1.5.1. Tebliğ (Takrir) Metodu

Bir eğitim metodu olarak tebliğ (takrir, düz anlatım) yöntemi; genellikle dinleyici konumunda olan kişilere tek yönlü ve sözlü olarak yapılan eğitimidir. Takrir metodu, gelenekselleşmiş, tarihi eskiye dayanan bir metod olarak bilinmektedir. Bütün peygamberler ilahi mesajları insanlara aktarırken bu methoddan yararlanmışlardır.⁷²

Hız. Peygamber'in en fazla kullandığı yöntem tebliğ metodudur. “*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Onun elçiliğini yapmamış olursun...*”⁷³ mealindeki âyet Onun aslî görevinin tebliğ olduğuna işaret etmektedir. Siyer alanındaki eseriyle ilk otoritelerden biri olan İbn İshak (ö. 151/768) Hız. Peygamber'in tebliğ görevini nasıl yaptığını şu cümlelerle açıklamıştır: “كان إذا نزل القرآن على رسول الله صلى الله عليه وسلم قرأه على الرجال ثم على النساء” “Resûlullah'a (s.a.s) Kur'an indiğı zaman onu erkeklere sonra da kadınlara okurdu.”⁷⁴

Kadın erkek her kesimden insanla ilgilenen Hız. Peygamber, hemen her konuda tebliğ yönteminden yararlanmışır. Bu yöntemde Hız. Peygamber anlatımın yerini ve

⁷⁰ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 61-178.

⁷¹ Yapmış olduğumuz eşleştirme ve başlıklandırmalar; Emine Demil'in, “Hadisler Çerçevesinde Hız. Peygamber'in Eğitim Metodu” adlı makalesinden, Mustafa Öcal'ın, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* kitabından ve Suat Cebeci'nin “Din Öğretimi Yötemleri” adlı makalesinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bk. Emine Demil, “Hadisler Çerçevesinde Hız. Peygamber'in Eğitim Metodu”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5/2 (Aralık 2019), 226-230; Suat Cebeci, “Din Öğretimi Yötemleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2 (Ocak 2014), 5-17; Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 208-215.

⁷² Öztürk, *Hız. Peygamber'in (s.a.v) Eğitimciliğı*, 68; Gürel, “Hız. Peygamber'in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, 125.

⁷³ el-Mâide 5/67.

⁷⁴ İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Medenî, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Süheyl Zekkâr), (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1398/1978), 1/147; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyân Yayınları, 2013), 80.

süresini iyi seçmeye dikkat etmiştir. Anlattığı şeylerin kısa ve dikkat çekici olmasına özen göstermiştir. Hz. Peygamber'in, anlatım esnasında görünümüne, konuşmasına, hareketlerine, anlatımındaki yalınlığa ve ashâbıyla göz göze gelmeye dikkat etmesi eğitimde uyguladığı tebliğ metodunun işlevselliğini arttırmıştır.⁷⁵

Hz. Peygamber'in konuşurken tane tane konuştuğu ve önemli konuları üç kez tekrar ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda Hz. Âişe, Peygamber'in (s.a.s) sohbetini dinleyenlerin Onun sözlerini saymak isterlerse bunu kolaylıkla yapabileceklerini söyleyerek Onun konuşmalarının tane tane olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶ Yine Hz. Aişe Peygamber'in (s.a.s) insanlara hitab ederken acele davranmadığını, bir sözü diğerinin peşine hemen yetiştirmediğini aktarmıştır.⁷⁷ Hz. Peygamber'in üslubunun güzel olması, az ve öz konuşması, konuşurken kapalı hususları netleştirmesi, yanılmalardan uzak olması gibi durumlardan dolayı O'na has bir üslubun oluştuğu bilinmektedir.⁷⁸

Hz. Peygamber'in tebliğ (takrir) metodunu kullanırken sözleriyle anlattığı konuların akılda kalıcılığını sağlamak için zaman zaman ellerini kullanarak işaretlerle anlatımda bulunduğu bilinmektedir.⁷⁹ Yetime bakan kimselerle cennette beraber olacağını anlatmak için iki elini birbirine bağlaması buna örnektir.⁸⁰ Yine Resûlullah'ın (s.a.s) tebliğ metodunu kullanırken anlattığı bilgilerin görsel zekâ ile zihne yerleşmesini sağlamak için bazen çizerek anlattığı, muhatabı rahatlatmak ve sıkıcılığı önlemek adına latifeler yaptığı, anlattığı şeyin önemini göstermek için oturuş şeklini değiştirdiği, karşısındaki kişilerin dikkatlerini tamamen kendisine vermeleri için onların ellerine veya omuzlarına dokunduğu bilinmektedir.⁸¹ Resûlullah'ın (s.a.s); Hz. Hatice, Hz. Fâtıma, Hz. Âsiye ve Hz. Meryem'in cennetin en faziletli kadınları olduğunu ashabına anlatmak için yere dört çizgi çizip olayı açıklaması Onun tebliğ metodunu kullanırken çizgilerden istifade ettiğinin göstergesidir.⁸²

⁷⁵ Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2008), 124; Recep Arslan, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Üslubu ve Anlatım Tarzı", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 14 (Aralık 2011), 226.

⁷⁶ Buhârî, "Menâkıb", 23 (No. 3567); Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 160 (4/2298); Ebû Dâvûd, "İlim", 8 (No. 3654).

⁷⁷ Buhârî, "Menâkıb", 23 (No. 3568).

⁷⁸ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 46-48.

⁷⁹ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 104-105.

⁸⁰ Buhârî, "Talak", 24 (No. 5304); Tirmizî, "Birr", 14 (No. 1918).

⁸¹ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 137-144-147; Öztürk, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitimciliği*, 70; Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", 304-306.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 409, (No. 2668).

1.5.2. Tebyin (Soru-Cevap) Metodu

Soru-cevap metodu; öğretilecek konuya muhatabın dikkatini çekmek, aktif katılımını sağlamak, onu bir konu hakkında düşündürmek ve o konunun daha da içselleştirilmesi için sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplar ekseninde şekillenen bir öğretme yöntemidir. Uygulanışı eskilere dayanan tebyin (soru-cevap) metodu, düz anlatım (takrir) metodundan daha kuvvetli bir metoddur. Soru-cevap metodu İslâm dünyasında uygulanan eğitimlerde başından beri sıkça kılınılmaktadır.⁸³

Kur'an'da da örneklerine rastlanan bu metodun, bir öğretmen olarak Hz. Peygamber tarafından sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. O (s.a.s) soru-cevap metoduna uygun sorularla ashâbına çeşitli bilgileri öğretmiştir. Hz. Peygamber zamanında mescidlerde başlayan eğitim öğretim faaliyetlerinde ve akabinde ilerleyen süreçlerde oluşan medrese eğitimlerinde asırlarca bu yöntemden istifade edilmiştir.⁸⁴ Soru-cevap metodunun önemine binaen; İbn Abbas'a ilmi nasıl öğrendin diye sorulunca o: "Çok soru soran bir dil ve düşünen bir kalp ile öğrendim." dediği aktarılmaktadır.⁸⁵ Bu da ilim öğrenmede soru-cevap metodunun önemli bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Hız. Peygamber sorularla, sahâbenin konu üzerinde düşünmesini istemiştir. Böylece, sahâbenin zihninde konuyla ilgili izlenimler oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in soruları istenilen cevaba göre şekillendirilmiş, basit, kolayca takip edilebilir ve anlaşılır olmuştur. Hz. Peygamber'in kendisine soru sorulmasını ashâbından talep ettiği bilinmektedir.⁸⁶ Hatta Cibril hadisinin Peygamber'in (s.a.s) ashâbına "*bana soru sorun*"⁸⁷ demesi ve kimsenin bir şey sormaması üzerine dışarıdan gelen bir adamın, (Cebrail) İslâm, iman ve ihsan hakkında sorular sorması şeklinde gerçekleştiği rivayet edilmektedir. Bu hadisten, bir nevi orada bulunanlara bu metodun öğretildiği anlaşılmaktadır.⁸⁸

⁸³ Cebeci, "Din Öğretimi Yöntemleri", 6; Keyifli, Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri", 92; Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 209.

⁸⁴ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 210.

⁸⁵ İmam Burhâneddin ez-Zernûci, *Ta'limü'l-Müteallim*, çev. Ömer Faruk Kasadar, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2023), 80.

⁸⁶ Keyifli, Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri", 93.

⁸⁷ Müslim, "İmân", 7 (1/40).

⁸⁸ Buhârî, "İmân", 37 (No. 50); Müslim, "İmân", 5 (1/39).

Hız. Peygamber'in soru-cevap metodunu kullanımına bakıldığında, bazen soruyu direkt kendisinin sorduğu, bazen soru soranın sorusunu cevaplandırđı, bazen sorulandan daha fazla cevap verdiği, bazen sorunun cevabını vermeyip ashâbını bu konuda bilgi öğrenmeye sevk ettiği, bazen konunun detayını iyice anlatmak için suali sorana sorusunu tekrar ettirdiği, bazen soruyu cevaplayana överek orada bulunanların motivasyonlarını arttırdığı bilinmektedir.⁸⁹ Bu metodla ilgili pek çok örnek üçüncü bölümde ele alınmıştır.

1.5.3. Temsil (Örnek Gösterme/Benzetme) Metodu

Temsil; anlaşılmayan hususları açıklamak, meseleleri muhatapların zihnine yerleştirmek için anlatılardan daha belirgin bir şeyle konuyu örneklendirmektir. Özellikle soyut kavramların anlaşılmasında temsil yönteminin rolü büyük olmaktadır.⁹⁰

Hız. Peygamber, olayları anlatırken çoğu zaman insanların duyularıyla hissettikleri şeyleri örnek olarak vermiştir. Soyut kavramları; elle tutulur, gözle görülür, nesnelere benzeterek anlatmıştır. Bu sayede anlatılanlar ashâbın zihninde daha iyi kalmaktadır.⁹¹ Hız. Peygamber'in bu metodu kullanarak aktardığı bilgiler daha sonra hadis literatüründe "Emsâlü'l-hadis" olarak ifade edilmiştir.⁹²

Hız. Peygamber ashâba bir konuyu sunarken olabildiğince somut nesneler ve eşyalarla misaller vermiş ve benzetmeler yapmıştır. Nitekim Kur'an okuyan Müslümanı tarif ederken şöyle demiştir: "*Kur'an okuyan mü'min portakal gibidir: Kokusu hoş, tadı güzeldir. Kur'an okumayan mü'min hurma gibidir. Kokusu yoktur, tadı ise güzeldir. Kur'an okuyan münâfık fesleğen gibidir. Kokusu hoş fakat tadı acıdır. Kur'an okumayan münâfık Ebû Cehil karpuzu gibidir. Kokusu yoktur ve tadı da acıdır.*"⁹³ Yine Hız. Peygamber'in veda haccı sırasında develere bindirilen hanımların, develerinin hızlı hareket ettirildiğini gördüğünde: "*Ey Enceşe sakın ol! Kristaller kırılmasın.*"⁹⁴ demesi bu metoda örnektir. Zarif, narin ve hassas yapıları olan kadınları, Hız. Peygamber yine

⁸⁹ Bk. Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 115-130.

⁹⁰ Cebeci, "Din Öğretimi Yöntemleri", 15; Yusuf Şen, "Hız. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1 (Nisan 2011), 20.

⁹¹ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 98.

⁹² Ece, "Hadisler Bağlamında Hız. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", 303.

⁹³ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 17 (No. 5020); Müslim, "Salâtü'l-musafirîn", 243 (1/549).

⁹⁴ Buhârî, "Edeb", 90, (No. 6149); Müslim, "Fezâil", 73 (4/1812).

aynı şekilde zarif ve hassas yapısı olan taşınmasında dikkatli davranılması gereken değerli bir cevhere benzetmiştir.

1.5.4. Tekrar Metodu

Tekrar eğitim ve öğretim süresince oldukça yoğun olarak kullanılan bilginin kalıcılığını sağlamak, bilgiyi zihne yerleştirmek ve iyice belleyip akıldan çıkarılmaması için uygulanan bir metoddur. Öğretimde bir bilginin belli sayılarda tekrar edilmesi, kişinin dikkatini toplamasına ve öğrendiği bilgilerin sağlam olmasına katkı sağlamaktadır. Tekrar edilmeyen bilgi zamanla psikolojide “sönme” denilen duruma uğramakta ve zihinden kaybolmaktadır.⁹⁵ Bu durumu anlatmak için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kur’an hâfızının (okuyanın) hali bağlı devenin sahibine benzer, sahibi devesini sürekli gözetirse onu elinde tutar, bırakırsa çeker gider.*”⁹⁶

Kur’an’da da pek çok ayet tekrar etmektedir. Çünkü tekrar edilen bilgi hem akılda kalır hem de bir biginin tekrar edilmesi o bilginin önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber’in önemli gördüğü ve dikkat edilmesi gerektiğini düşündüğü hususları üç kere takrar ettiği bilinmektedir.⁹⁷

1.5.5. Tebşir ve İnzâr (Özendirme-Sakındırma) Metodu

Kişileri eğitim ve öğretim sürecine sevk etmek, motivasyonlarını arttırmak, onları bir anlayışa veya davranışa yönlendirmek için eğitimde kullanılan ödül ve ceza unsurlarıyla yapılan eğitim metodudur.⁹⁸ İslâm literatüründe tergîb ve terhîb de denilen bu yöntem tüm peygamberler tarafından kullanılmıştır. İnsanların ümit ve korku özelliklerinin dengede tutulması eğitimdeki başarı için önemli bir unsurdur.⁹⁹

İnsanların uyarılmasında ilahi mesajlarda bu yöntem sıkça kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in öğretimde kullandığı metotların en başında gelenlerinden birisi de bu metoddur. Kur’an’da Allah: “*Ey Muhammed! Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermişizdir; fakat insanların çoğu bunu*

⁹⁵ Cebeci, “Din Öğretimi Yöntemleri”, 17.

⁹⁶ Buhârî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 23 (No. 5031); Müslim, “Salâtü’l-musafirîn”, 226 (1/543); İbn Mâce, “Edeb”, 52 (No. 3783).

⁹⁷ Konuyla ilgili örnekler için bk. Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 141-143.

⁹⁸ Gürel, “Hz. Peygamber’in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, 130.

⁹⁹ Ece, “Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber’in Eğitim ve Öğretim Metodu”, 308.

anlamıyorlar.¹⁰⁰” yine; “Şüphe yok ki (Ey Muhammed!) biz seni hak ile (Kur'an ile) rahmetimizin müjdecisi ve azabımızın habercisi olarak gönderdik. Sen o cehennemliklerden sorumlu değilsin.”¹⁰¹ buyurulmuştur. Allah, bir eğitimci olarak gönderdiği peygamberini müjdeleyici ve uyarıcı nitelikleriyle göndermiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber insanları, yapmış oldukları kötülüklerden sakındırması iyilikleri ise teşvik ederek bunu eğitim ve öğretimde bir ilke olarak uygulamıştır. Bu yöntemin fitri bir yöntem olduğu bilinmektedir. Ancak özendirme ve sakındırmanın dengeli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bunun için kolaylaştırıcı bir yol izlemek Nebvî eğitimin prensiplerindendir.

Kendisinin de kolaylaştırıcı bir eğitimci olduğunu belirten Hz. Peygamber'in: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”¹⁰² “İslâm kolaylık dinidir.”¹⁰³ demesi tebşir ve inzâr metodunun nasıl yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. İlim öğretilirken tedrici bir yol benimsenmelidir. Çünkü başlangıçta kolay olan bir şey onu öğrenen kişiye daha sevimli gelmektedir. Fakat zor olarak başlanılan bir iş ise tam tersi bir tepkiye sebep olabilmektedir.¹⁰⁴

1.5.6. Tahkiye (Örnek Olay İnceleme) Metodu

İnsan fitratına en uygun eğitim metodlarından olan bu metod, insanların geçmişe olan merak ve geçmişi öğrenme duygularının canlı kalmasıyla etkinliğini halen devam ettirmektedir.¹⁰⁵ Tahkiye (örnek olay inceleme) metodu: “Belli bir konuyla alakalı olan gerçek veya hayali olaylar üzerinde tartışma ve değerlendirme yapılarak öneriler geliştirilerek yapılan öğretimdir.”¹⁰⁶

Örnek olay incelenmesinde anlatılan hikâyenin verilmek istenen mesaj ile doğrudan bağlantılı olması gerekmektedir. Bu metod ile anlatılan teorik ve soyut bilgiler daha somut bir şekilde aktarılabilir.¹⁰⁷ Olaylar arasında bağ kurmak, çıkarımda bulunmak, ders almak ve öğrenilenleri pekiştirmek için bu metoddan

¹⁰⁰ Sebe', 34/28.

¹⁰¹ el-Bakara, 2/119.

¹⁰² Buhârî, “İlim”, 11 (No. 69); Müslim, “Cihad” 8 (3/1359).

¹⁰³ Buhârî, “İmân”, 28 (No.39).

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 1/163.

¹⁰⁵ Gürel, “Hz. Peygamber'in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, 128.

¹⁰⁶ Cebeci, “Din Öğretimi Yöntemleri”,9.

¹⁰⁷ Cebeci, “Din Öğretimi Yöntemleri”,9.

yararlanılmaktadır. Nitekim Allah: “Peygamberlerin başlarından geçenlerden, sana anlattığımız her şey, senin gönlünü pekiştirmemizi sağlar.”¹⁰⁸ buyurarak buna işaret etmektedir.

Tahkiye metodu, anlatım kolaylığı sağlaması, kişilerin dikkatini uyanık tutması, akla ve duygulara aynı anda hitap etmesi, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurması, gibi birçok özelliğiyle hem âyetlerde hem de Hz. Peygamber’in uygulamalarında yerini almıştır. Hz. Peygamber pek çok olay, olgu ve değeri anlatırken tahkiye metodunu kullanmıştır.¹⁰⁹ Bu metodu kullanmak, dinleyenlerin gönüllerinde iz bırakmada ve onları anlatılmak istenen mesaja yönlendirmede son derece etkili olabilmektedir.¹¹⁰ Salih amelin önemini ortaya koyarken mağaraya sığınan fakat mağaranın ağızını büyük bir kayanın kapatması ile içerde mahsur kalan ve yaptıkları sâlih amellerle Allah’a dua edip mağaranın açılmasını sağlayan üç kişinin kıssası tahkiye metoduna güzel bir örnektir.¹¹¹

¹⁰⁸ Hûd 11/120.

¹⁰⁹ Gürel, “Hz. Peygamber’in (s.a) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metodlar”, 128.

¹¹⁰ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 161. (konuyla ilgili başka örnekler için bk. Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 161-168).

¹¹¹ Bk. Abdullah İbni Ömer Resûlullah’ı (s.a.s) şöyle buyururken dinlediğini anlatır: “Sizden önce yaşayanlardan üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Akşam olunca, yatıp uyumak üzere bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan kopan bir kaya mağaranın ağızını kapattı. Bunun üzerine birbirlerine: “Yaptığınız iyilikleri anlatarak Allah’a dua etmekten başka sizi bu kayadan hiçbir şey kurtaramaz.” dediler. İçlerinden biri söze başlayarak: “Allah’ım! Benim çok yaşlı bir annemle babam vardı. Onlar yemeklerini yemeden çoluk çocuğuma ve hizmetçilerime yedirip içirmezdim. Birgün hayvanlara yem bulmak üzere evden ayrıldım. Onlar uyumadan önce de dönemedim. Eve gelir gelmez hayvanları sağıp sütlerini annemle babama götürdüğümde, baktım ki ikisi de uyumuş. Onları uyandırmak istemediğim gibi, onlardan önce ev halkının ve hizmetkârların bir şey yiyip içmesini de uygun görmedim. Süt kabı elimde bütün gece şafak sökünceye kadar başlarında uyanmalarını bekledim. Çocuklar etrafımda aklıktan mırıldanıp duruyorlardı. Nihâyet uyanıp sütlerini içtiler. Allah’ım eğer ben bunu senin rızanı kazanmak için yapmışsam, şu kaya sıkıntısını başımızdan al.” diye yalvardı. Kaya biraz aralandı; amaçıkılacak gibi değildi. Bir diğeri söze başladı: “Allah’ım! Amcamın bir kızı vardı ve onu herkesten çok seviyordum. Ona sahip olmak istedim. Fakat o arbunu istemedi. Bir yıl kütük olmuştu. Amcamın kızı çıkıp bana geldi. Kendisini bana teslim etmek şartıyla ona yüz yirmi altın verdim. O da kabul etti. Ona sahip olacağım zaman bana dedi ki: “Allah’tan kork! Dinin uygun görmediği bir yolla beni elde etme!” En çok sevip arzu ettiğim o olduğu halde kendisinden uzaklaştım. Verdiğim altınları da geri istemedim. Allah’ım! Eğer ben bu işi senin rızanı kazanmak için yapmışsam, başımdaki sıkıntıyı uzaklaştır”, diye yalvardı. Kaya biraz daha açıldı; fakat yine çıkılacak gibi değildi. Üçüncü adam da: Allah’ım! Vaktiyle ben birçok işi tuttum. Parasını almadan giden biri dışında hepsinin parasını verdim. Ücretini almadan giden adamın parasını çalıştırdım. Bu paradan büyük bir servet oluştu. Bir gün bu adam çıkageldi. Bana: “Ey Allah kulu! Ücretimi ver.” dedi. Ben de ona: “Şu gördüğün develer, sığırlar, koyunlar ve köleler senin ücretinden oldu.” dedim. Adamcağız: “Ey Allah kulu! Benimle alay etme, deyince, seninle alay etmiyorum”, diye cevap verdim. Bunun üzerine o, geride bir tek şey bırakmadan hepsini önüne katıp götürdü. “Rabbim! Eğer bu işi sırf senin rızanı kazanmak için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bizi kurtar” diye yalvardı. Mağaranın ağızını tıkayan kaya iyice açıldı ve onlar da çıkıp gittiler.” (Buhârî, “İcâra”, 12 (No. 2272), “Muzâraa”, 12 (No. 5974); Müslim, “Rikâk” 100 (4/2099).

1.6. Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim Mekânları

Risâletin başlangıcından itibaren Efendimiz'in (s.a.s) eğitim ve öğretim faaliyetleri de başlamıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatına baktığımızda genel anlamda eğitim öğretimi bulduğu her fırsat ve mekânda yaptığı bilinmektedir. Fakat eğitim öğretimin verimli bir şekilde ilerlemesi ve fayda sağlayabilmesi için düzenli bir sistem ve mekâna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber de imkânlar dâhilinde eğitim öğretimin müesseseleşmesine önem vermiştir. İlmî, tek kişinin insiyatifine bırakmamış aldığı manevi ve fiili tedbirlerle devlet himâyesine almıştır. Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamaları ve Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık peygamberlik hayatını ele aldığımızda bu ilmî faaliyetleri Mekke ve Medîne olarak iki dönemde incelemekte fayda vardır.

Her ne kadar ilim ile alakalı âyetlerin büyük çoğunluğu Mekke döneminde nâzil olmuş olsa da bu dönemde İslâm âleminin devlet kültürü olmadığı ve müşriklerin müslümanlara uyguladığı baskılar nedeniyle Mekke döneminde eğitim ve öğretim faaliyetleri gizli yürütülmüştür. Bu gizliliğin korunması ve inen âyetlerin tebliğinin gerekliliğinden ötürü Hz. Peygamber tebliğ mekânı olarak şahısların evlerini tercih etmiştir.

Baskılar nedeniyle hicret eden Hz. Peygamber ve O'na inananlar eğitim öğretim faaliyetlerini Medîne'de kaldığı yerden artırarak devam ettirmiştir. Çünkü Medîne'de müslümanların sayısı artmış ve Mekke dönemine nazaran daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır. İslâm âlemi Medîne ile birlikte şehirleşmeye başlamış bu da devlet kültürünün oluşmasına ortam hazırlamıştır. Böylece eğitim öğretim mekânları herkese açık kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Medîne döneminde eğitim için evlerden ziyâde mescidler ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada eğitim öğretim mekânları olarak evler, mescidler ve mescidin içerisinde ayrı bir bölüm olup ilmî açıdan büyük öneme sahip olan Ashab-ı Suffe ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.6.1. Evler

Hiz. Peygamber d6neminde eēitim in yapıldığı pek çok kurum vardır. Bu kurumları sırasıyla ortaya koymak gerekirse ilk olarak 6ēretimin icrâ edildiēi yerler olmaları hasebiyle evler dikkat çekmektedir. Mekke’de rahat bir ortamın olmaması nedeniyle Resûlullah (s.a.s) eēitim ve 6ēretim faaliyetlerini evlerde başlatmak zorunda kalmıştır.

610 yılında ilk vahyin gelmesiyle peygamberlik d6nemi başlayan Resûlullah’ın (s.a.s) peygamberliğinin ve dolayısıyla eēitim anlayışının temelini tebliē oluşturmaktadır. Eēitim ve 6ēretim sürecini, ilk vahiy geldiēi andan itibâren ele alacak olursak Peygamber (s.a.s) Hira’da ilk vahye muhatap olmuş ve bu vahiyle birlikte başına gelen hâdiseleri evine gelerek eēi Hiz. Hatice’ye anlatmıştır. Bunun üzerine Hiz. Hatice, eēinin kendisine söylediklerine inanarak ilk müslüman olma şerefine nâil olmuştur.¹¹² Temelini tebliēin oluşturduğu bir eēitim anlayışı ile olaya bakıldığında Peygamber’in (s.a.s) eēitime başladığı ilk mekân kendi evi ve eēittiēi ilk kişi de eēi Hiz. Hatice’dir.

İslâm’da kullanılan ilk eēitim mekânı evlerdir. İlk eēitim yapılan ev ise Hiz. Peygamber’in evidir. Resûlullah’ın (s.a.s) evi İslâm’ın ilk d6nemlerinde inananların bir şeyler 6ērenmek ve ruhlarını arındırmak için gittikleri bir yer haline gelmiştir. Resûlullah’ın (s.a.s) kendi evi dışında Hiz. Ebû Bekir ve Erkam’ın evi de yine eēitim amacıyla kullanılan evlerdendir. Hiz. Ebû Bekir’in evi Mekke’de artan zulümler sebebiyle kendi evinin avlusuna küçük bir mescid şeklinde yaptığı ve daha çok bireysel manada ibadet ettiēi bir mekân olmasına karşın bu mescitte Kur’an okuduēu insanların onu dinlemek için kapının önüne toplaştıkları bilgileri vardır.¹¹³

Erkam; kaynaklarda geçen bilgilere göre 594 yılı civarında doğmuş, Mekke’nin önde gelen zengin ailelerinden Benî Mahzûm kabîlesine mensup bir ailenin ocuēudur.¹¹⁴ Takriben 7-8 yaşları sırasında Erkam, İslâmla şereflenmiş ve

¹¹² İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk*, 1/121-122.

¹¹³ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 94; Abbas elik, *Din Eēitimi Tarihi*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2013), 49-50; Adnan Adıēüz el, “İslâmiyet’in İlk D6nemlerinde Eēitim 6ēretim”, *Diyanet İlmi Dergi*, 37/2, (2011), 45; Şakir Gözütok, “Resûlullah (s.a.s) D6neminde İlk6ēretim Kurumları ve İşlevleri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 1/2, (Nisan 2001), 170-171.

¹¹⁴ Ahmed Önk al, “Erkam b. Ebû’l-Erkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/305.

müslümanlığı kabul etmiştir. İlk müslüman olan kişiler arasında sayılmıştır. Mekkeli müşriklerin işkenceleri, müslümanlara Kâbe'nin önünde dâhi ibadet etme fırsatı vermediği zaman Resûlullah (s.a.s) Erkam'ın evini (Dârü'l-Erkam), tebliğ görevini yürüte bilmek için bir merkez olarak tercih etmiştir. İslâm dininin yeni kalesi ve yeni mekânı yapmıştır. Bu ev İslâm tarihinde “Dârü'l-İslâm” olarak da bilinmektedir. Peygamber (s.a.s) insanları İslâma davet etmiş ve ilk müslümanlar bu evden çıkmıştır.¹¹⁵

Resûlullah'ın (s.a.s) Erkam'ın evini tercih ederken stratejik bir uygulama ile hareket ettiği görülmektedir. Erkam'ın kendisi ve evi dinin tebliği sırasında müşrikler tarafından kolayca anlaşılmayacak bir yapıya sahip olduğu bir gerçektir. Zira Erkam, Mahzûm oğullarına mensup bir kişidir ve bu Mahzûm oğulları müslümanlara düşmanlıkları ile bilinen bir topluluktur. Dolayısıyla bu aileye ait bir şahsın evini İslâm'a ve Peygamber'e açacağı tahmin edilememiştir.¹¹⁶ Yine Erkam'ın yaşının küçük olması ve müslüman olduğunun Mekkeliler tarafından bilinmemesi de gizliliğin korunması açısından önemli olmuştur.¹¹⁷

Erkam'ın evinin yapısına bakıldığında bu ev hem stratejik olarak özel bir konuma hem de bir medrese veya okula çevrilebilecek bir kapasiteye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erkam'ın babası düğün hediyesi olarak ona Mekke'nin en güzel evlerinden birini hediye etmiştir. Ev, o zamanki imkânlarla göre geniş ve ferah bir özelliğe sahiptir. Erkam'ın evi için arapça kullanımı gereği “beyt” değilde “dâr” kavramının kullanılması evin genişliği hakkında bilgi vermektedir. Çünkü Araplarda “beyt” daha çok geceleme için yapılan üstü kapalı mekânları tâbir etmek üzere

¹¹⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. İbrahim Ebyârî), (Mısır: Şirketü Mektebeti, 1375/1955), 1/253; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdadî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990), 3/276; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (thk. Ali Muhammed Muavvız-Ahmed Abdulmevcûd), (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/187; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvız), (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/196-198; M. Asım Köksal, “Dârülerkam”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/520-521.

¹¹⁶ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkam*, 62.

¹¹⁷ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkam*, 62-63.

kullanılan bir terimdir. “Dâr”¹¹⁸ ise; üstü açık geniş yapılar veya büyük sosyal yapıları ifade etmek için kullanılmaktadır. Erkam’ın evi Mescid-î Harâm içinde Safa Tepesi’nin eteklerinde bir yerde bulunmaktadır.¹¹⁹ Ev Kâbe’ye yakın olduğundan çok işlek bir güzargâha sahiptir. Evin bulunduğu bu yolun işlek olması ve insanlar tarafından sürekli kullanılıyor olması evde gizli bir şekilde yürütülmeye çalışılan dinî tebliğ ve eğitimin sorunsuz bir şekilde devam etmesine katkı sağlamıştır.¹²⁰ Hz. Peygamber (s.a.s) ve arkadaşları bu evde gizlice toplanıp beraber namaz kılmış ve Kur’an-ı Kerîm öğrenmişlerdir. Bunların yanında dine yeni girmek isteyenler bu evde kabul edilip kendilerine dersler ve bilgiler verilmiştir. Erkam’ın evinde yapılan bu faaliyetlerden anlaşıldığı üzere bu evi Peygamber (s.a.s) gerçek mânâda bir eğitim kurumu olarak kullanmıştır.¹²¹

Dârü’l-Erkam bi’setin birinci yılından Hz. Ömer’in Müslüman olduğu bi’setin 6. yılına kadar işlevini sürdürmüştür. Hz. Ömer’in müslüman oluşu da yine bu evde gerçekleşmiştir.¹²² Ayrıca İbn İshak’ın (ö. 151/768) verdiği bilgiye göre Hz. Ömer İslâm dinine girdikten ve müslümanlığı kabul ettikten sonra arkasında 40’ı erkek 11’i kadın sahâbî ile birlikte Kâbe’ye doğru tekbirler getirerek ilerlemiştir.¹²³

Muhammed Emin Yıldırım, Dârü’l-Erkam üzerine yaptığı çalışmada on farklı siyer, rical ve sahâbe hayatı ile ilgili eserleri tarayarak bu evde eğitim gören ilk 45 kişiyi

¹¹⁸ Bk. “Dönmek dolaşıp hareket ettiği yere geri gelmek” anlamında “devr” kökünden türeyen “dâr” kelimesi sözlükte “büyük mesken, konak, şehir, yurt, vatan, ülke manalarına gelir. (İbrahim Çelik, “Dâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/482.)

¹¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/253; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/276; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, (thkz.), (Haydarâbâd: Dairatü’l-Meârifî’l-Osmaniyyeti, 1393/1973), 3/14; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, (thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî), (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998), 1/322; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, 1/187; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaûd), (Kahire: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 4/97; Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali, *İmtâ’u’l-Esmâ bimâ li’r-Resûl mine’l-Ebnâ’i ve’l-Ahvâl ve’l-Hafede ve’l-Metâ*, (thk. Muhammed Abdu’l-Humeydî en-Nemisî), (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1420/1999), 9/91.

¹²⁰ Mübârekfûrî, Safiyyu’r-Rahman, *er-Rahîku’l-Mahtûm*, (Beyrut: Dâru’l-Halal, ts.), 1/80; M. Asım Köksal, “Dârülerkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/520; M. Asım Köksal, “Erkam’ın Evi”, *Diyanet Dergisi*, 20/3, (1994), 5-6.

¹²¹ Şakir Gözütok, “Resûlullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri”, 171-172.

¹²² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/253; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/276; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/14; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1/322; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, 1/187; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/97; Makrîzî, *İmtâ’u’l-Esmâ*, 9/91.

¹²³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 1/183-184; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 102.

ele almış ve özellikleriyle ortaya koymuştur.¹²⁴ Yıldırım'ın elde ettiği bilgilere göre Dârü'l-Erkam'da başta Erkam'ın kendi eşi ve Hz. Hatice olmak üzere 13 sahabe hanımın da yer aldığını, eğitime katıldıklarını risâlet görevini üstlenecek olan bu çekirdek kadroda erkekler kadar kadınların da aktif rol oynadıklarını dile getirmiştir. Bu 13 sahâbî hanımın isimleri şöyledir: Hatice bint Huveylid (ö. 620), Ümmü Eymen Bereke bint Sa'lebe (ö. 24/645), Fâtıma bint Hattâb b. Nüfeyl (ö. ?), Hind bint Abdullah b. Hâris (ö. ?), Sümeyye bint Hubbât (ö. 615), Ümeyye bint Halef b. Esed (ö. ?), Sehle bint Süheyl b. Amr (ö. ?), Esmâ bint Umeys b. Ma'bed (ö. 40/661), Esmâ bint Selâme b. Muharribe (ö. ?), Leylâ bint Ebû Hasme (ö. ?), Fâtıma bint Mücellil el-Amiriyye (ö. ?), Remle bint Ebû Avf b. Subre (ö. ?), Zinnîre er-Rûmiyye (ö. ?).¹²⁵ Köksal ise; Erkam'ın evinde 16'sı kadın 59'u erkek olmak üzere orada Müslüman olan toplam 75 sahâbîden bahsetmektedir.¹²⁶

Tablo 1.1: Dârü'l-Erkam'da Eğitim Gören Kadınların İsimleri ve Yaşları

İsimleri	Yaşları
1. Sümeyye bint Hubbât (ö. 615)	65
2. Hatice bint Huveylid (ö. 620)	55
3. Ümmü Eymen Bereke bint Sa'lebe (ö. 24/645)	50
4. Esmâ bint Umeys b. Ma'bed (ö. 40/661)	16
5. Fâtıma bint Hattâb b. Nüfeyl (ö. ?)	18
6. Hind bint Abdullah b. Hâris (ö. ?)	16
7. Ümeyye bint Halef b. Esed (ö. ?)	22
8. Sehle bint Süheyl b. Amr (ö. ?)	23
9. Esmâ bint Selâme b. Muharribe (ö. ?)	22
10. Leylâ bint Ebû Hasme (ö. ?)	22
11. Fâtıma bint Mücellil el-Amiriyye (ö. ?)	26
12. Remle bint Ebû Avf b. Subre (ö. ?)	30
13. Zinnîre er-Rûmiyye (ö. ?)	27

¹²⁴ Sayılan isimler hakkında detaylı bilgi için bk. Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkam*, 71-97.

¹²⁵ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkam*, 69-84; Muhammet Acıyan, "İslâm'da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi", *Mehir Dergisi*, 1, (1998), 125.

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi II", *Diyanet Dergisi*, 21/1, (1985), 27-29.

Yıldırım'a göre; tabloda yer alan isimler Dârü'l-Erkam'da ilk sene içerisinde yer alıp az veya çok oradan istifade eden kişilerdir. Bunlar dışında yine o seneler içerisinde iman eden, Hz. Peygamber'in kızları; Hz. Zeynep, Hz. Rukıyye, Hz. Ümmü Gülsüm ve Hz. Ebû Bekir'in kızları; Hz. Esmâ ve Hz. Âişe de yer almaktadır.¹²⁷ Erkam'ın evinde eğitim alan kadınların yaş ortalamalarına bakılınca 20 ile 30 arası bir rakam ortaya çıkmaktadır. Verilen bu bilgiler neticesinde Hz. Peygamber'in yürüttüğü eğitim faaliyetlerini genç yetişkin gruptan oluşan kişilerle başlattığı söylenebilir.

Birinci Akabe Bey'ati; Medîne'ye hicretten iki yıl kadar evvel, on iki kişilik bir grubun Mekke'ye gelmeleri, Peygamber'e (s.a.s) iman etmeleri ve ona çeşitli konularda söz verip biat etmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Bu gruptaki bazı kişiler Resûlullah'dan (s.a.s) kendilerine Kur'an öğretecek birisini göndermesini istemişlerdir. Peygamber (s.a.s) bu isteği kabul etmiş ve Medîne'ye öğretmen olarak Mus'ab b. Umeyr'i göndermiştir. Mus'ab b. Umeyr öğretmenlik yapmak için Medîne'ye gittiğinde Es'ad b. Zürâre'nin evine yerleşmiş ve orada isteyenlere Kur'an öğretmiştir. Yani Es'ad b. Zürâre'nin evi de bir eğitim mekânı olarak kullanılmıştır. Buradan sadece Mekke'de değil Medîne'de de evlerin eğitim mekânı olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.¹²⁸ Bu sayılan evlerin dışında ayrıca eğitim için kullanılan, Mahreme b. Nevfel'in, Külsûm b. Hidm'in, Sa'd b. Hayseme'nin de evleri kaynaklarda zikredilmiştir.¹²⁹

Külsûm b. Hidm, mescid bölümünde anlatılacak olan Kubâ Mescidi'nin inşası sırasında Peygamber (s.a.s) ve onun yanında olan ashâbını, Hz. Ali onların yanına gelene kadar evinde misafir etmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in burada on veya on dört gün kadar kaldığı bildirilmiştir. Külsûm b. Hidm'e ait olan evin o zamanın şartlarında misafir ağırlamak için en uygun ev olduğu bilinmektedir. Mescidin yapımı aşamasında bir hayli yaşlı olan Külsûm hicretten hemen sonra vefat etmiştir.¹³⁰

¹²⁷ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Dârü'l-Erkam*, 88.

¹²⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/20; Chikh Bouamrane, çev. Nesimi Yazıcı, "İslâm Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (1984), 281-282.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/221; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 154-155; Şakir Gözütok, "Resûlullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri", 170-178.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/493; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cevâmi'u's-Sîre*, (thkz.), (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/68-71; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn el-Kaysî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa Abdulvahid), (Lübnan: Dârü'l-Maârif, 1395/1976), 2/224-270-330.

Bütün bu verilerden anlaşıldığı üzere Peygamber (s.a.s) İslâmiyet'in ilk yıllarında şartların el verdiği nispette tebliğ ve eğitim yerleri olarak evleri tercih etmiştir. Bu evleri seçerken onların stratejik konumları, fiziki yapıları ve işlevselliğini ön planda tuttuğu görülmektedir. Modern eğitimde eğitim verilen binanın fiziksel ortama uyumu ve iç mimarisi gibi öğelerin Peygamber (s.a.s) tarafından da uygulandığı görülmektedir. Erkam'ın evinin bu özelliklerde olması o evin rast gele seçilmediğini göstermektedir. Elde ettiğimiz bilgilere göre başta Erkam'ın kendi eşi olmak üzere kadınlar da bu evlerde İslâmî eğitim almışlardır.

1.6.2. Mescidler

İslâm'da ibadetler eğitim unsuru olarak kabul edildiğinde, ibadetlerin yapıldığı mekânlar olan mescid ve camiler eğitim kurumu olarak ortaya çıkmaktadırlar.¹³¹ Bu bağlamda mescidlerin bir kurum olarak ortaya çıkması Medîne'ye hicretin hemen sonrasına denk düşmektedir. Resûlullah'ın (s.a.s) Medîne'ye geldikten sonra yaptığı işlerin başında mescid inşa etmek gelmektedir. Asıl işlevi ibadet olan bu mekânların ihtiyaç duyulduğu takdirde başka birçok faaliyetleri de içerisinde barındırdığı tarihi bir gerçektir. Hz. Peygamber zamanında mescidler ibadethâne olması dışında hükümet konağı olarak da kullanılmıştır. Mescidlerin pek çok işlevi olsa da bu işlevlerin en mühimi şüphesiz eğitimidir.¹³²

İslâm eğitim tarihi açısından bir eğitim kurumu olarak mescidler, birçok ilklerin toplandığı mekânlardır. Tâbiri caizse mescidlere, hem ilkokul binası hem ilk pansiyon hem de ilk öğretmen okulu denebilir. Hz. Peygamber (s.a.s) mescidlerde ibadet anında veya sonrasında dînî meseleler başta olmak üzere Müslümanlara çeşitli konularda bilgiler vermiştir.¹³³

İslâm'da kuruldukları andan itibaren ibadet ve aynı zamanda eğitim kurumu olarak karşımıza çıkan mescidlerin ilk eğitimcisi Hz. Peygamber'in kendisidir. O (s.a.s) mescidde Allah'tan aldığı vahyi ashâbına açıklamış ve dinin prensiplerini onlara öğretmiştir. Mescidlerin bir eğitim yeri olarak ele alınması ve bu şekilde hareket edilmesi geleneği günümüze kadar devam etmektedir. Bu gelenek tüm İslâm âlemini

¹³¹ Gözütk, "Resulullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri", 176.

¹³² Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, 50.

¹³³ Çelik, *Din Eğitimi Tarihi*, 50.

kapsamaktadır. Buralarda toplanan cemaat zamanla dînî ilimlerin yanında pozitif ilimleri de öğrenmeye gayret etmişlerdir.¹³⁴

Resûlullah (s.a.s) Medîne'ye hicret yolundayken Kûba'ya uğramış ve orada on veya on dört gün kalmıştır. Bu süre zarfında Kur'an'da takva üzerine kurulduğuna dair âyet¹³⁵ bulunan Kûba Mescidi'ni inşa etmiştir. Mescidin inşasında bizzat Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere pek çok sahâbî çalışmış ve bina için taş taşımışlardır. Bu yapı, ibadet yapmak için tahsis edilmiş bir oda bir meskenden ziyâde bizâtihi cami olarak inşa edilmiştir.¹³⁶ Yani bu cami şehirde İslâm dinine göre inşa edilen ve tüm insanlara açık hale getirilen ilk (mescid) camidir.¹³⁷ Hadis âlimleri Kubâ Mescidi'nin faziletlerine dair eserlerinde bölümler açmışlardır. Hz. Peygamber'in Medine'de olduğu zamalarda cumartesi bazen pazartesi günleri bu mescide gelerek ibadet ettiği bilinmektedir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in Kubâ Mescidi'nde sürdürülen öğretim faaliyetlerine nezâret ettiği ve orada kılınan namazın umre yapmak kadar sevap olduğuna dair rivâyetler mevcuttur.¹³⁸

Medîne'ye vardığında ise ashâbıyla birlikte Mescid-i Nebevî'yi yapmıştır. Bu mescid yapıldığı andan îtibâren ders halkaları oluşmuş ve mescid eğitim yapılan mekân haline gelmiştir. Mescid-i Nebevî'de biri ders halkası diğeri de zikir halkası olarak iki halka bulunmaktadır.¹³⁹

Kadınlarla, cami arasındaki ilişki tam olarak Mescid-i Nebevî ile başlamıştır. Bu mescid sayesinde kadınlar peygamberlerini yakından görebilmeyi, onun anlattıklarını birebir duyabilmeyi, konuşmalarını dinleyerek dinlerini öğrenebilmeyi, ona sorular sormayı, hediyeler vermeyi ve arkasında saf tutup namaz kılabilmeyi elde etmişlerdir.

¹³⁴ Chikh Bouamrane, "İslâm Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları", 281.

¹³⁵ Bk. et-Tevbe 9/108.

¹³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/494; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve*, (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 2/544; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, (İstanbul: Beyân Yayınları, 2013), 54-59.

¹³⁷ İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/293; Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*, (thkz.), (Mısır: el-Mektebetü'l-Tevfikiyye, ts.), 1/182; Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavviz), (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993), 3/267.

¹³⁸ Buhârî, "Fazlü's-salât", 2 (No. 1191-1192); Müslim, "Hac", 515 (2/1017).

¹³⁹ Hanefi Palabıyık, "Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/27, (2007), 64; Tahsin Koçyiğit, "Medîne'de Hz. Peygamber'in (s.a.s) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/41,(2015), 22.

Mescidin dâimi üyeleri arasında yerlerini almışlardır. Peygamber'in (s.a.s) tebliği, toplumun bütün bireylerini cinsiyet gözetmeksizin herkesi muhatap almaktadır. Dolayısıyla mescid; tebliğin yapıldığı yegâne mekân ve toplumun fertlerini bir araya getiren kaynaştıran bir yer olmuştur.¹⁴⁰

Peygamber (s.a.s) kadınların mescidlere gelmelerine engel olunmasına izin vermemiştir. Çünkü kadın da Allah'ın kuludur ve onların da İslâmi bilgilerden sorumlu oldukları bir gerçektir. Bütün aile fertlerinin kadını, erkeği ve çocuğuyla bir arada bir mescidde bir peygamber efrasında ve bir gâye için toplanması hem bozulmuş aile birliklerini kuvvetlendirme hem de toplumun kısa sürede düzelmesine, şekillenmesine ve birbirine kenetlenmesine çok faydası olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) mescide gelen kadınlarla özel ilgilenmiş, onların isteklerini kırmayarak kendilerine tebliğ etmek, sorularını cevaplamak için onlara ayrı bir gün tahsis etmiştir. Mescide küçük çocuklarıyla gelen kadınların, çocuklarının ağlamaları üzerine namazda okuduğu sûreleri kısalttığı bilinmektedir. Çünkü Peygamber (s.a.s) kadını yetiştirmenin, ona emek vermenin sadece bir Müslümanı yetiştirmek değil, aynı zamanda bir gelecek nesli yetiştirmek ve eğitmek anlamına geldiğini bilmektedir. Bundan dolayı kadın mescidde olmalı, zihnini ve gönlünü mescidde terbiye etmeli, dinini öğrenmeli ve öğrendiği doğru ve hakîki bilgileri çocuğuna öğretmelidir. Kadınları, vaazlardan, dini sohbetlerden, ders halkalarından uzaklaştırmak onları cahilliğe, batıl inanışlara ve hurafelere sürüklemektedir. Bunun önüne geçmek için kadınlar gece bile olsa mescide gelmekten geri bırakılmamıştır.

Kadınlar vakit namazları, cuma namazları, bayram namazları tüm vakitlerde mescidde olmaya gayret etmişlerdir. Mescidlerde yapılan vaaz ve sosyal hayatla ilgili konularda oralardan bilgi edinmişlerdir. Dini en güzel şekilde öğrenip yaşamaya gayret etmişlerdir.¹⁴¹ Bu konular ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Suffe'yi içinde barındırdığı için Mescid-i Nebevî hakkında bilgiyi sonraki başlıkta ayrıca ele alınacaktır.

¹⁴⁰ İsmail Derin, *Cami Yazıları*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 114.

¹⁴¹ Derin, *Cami Yazıları*, 114-116; Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", 115-118.

1.6.3. Suffe

Hız. Peygamber (s.a.s) İslâm dinini daha rahat yaşayıp yayabilmek amacıyla ashabıyla birlikte Medîne'ye hicreti gerçekleştirmiştir. Risâlet görevinin ilk adımı olarak hicretten sonra Medîne'de bir mescid inşa etmiştir. Mescidin nereye inşa edileceği konusunda anlaşmazlık yaşandığı zaman karar olarak Efendimiz'in devesinin çöktüğü yere mutâbık kalınmıştır. Devenin çöktüğü alan ise Sehl ve Süheyl isimli iki yetim kardeşe aittir. Önceden bu alan hasat edilen hurmaları kurutmak için kullanılmıştır. Hız. Peygamber (s.a.s) iki yetime ait bu arsayı Ebû Bekir'in verdiği on dinara satın almış ve hemen buraya bir mescid yapılmaya başlanmıştır.¹⁴² Tarihte bu mescid Mescid-i Nebevî olarak bilinmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s) bizzat kendisi de taş taşıyarak bu mescidin yapımında ashaba yardımcı olmuştur. Mescid-i Nebevî işlevi bakımından Medîne'deki bütün faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Bu mescid Müskümanların din, siyaset, muamele, ekonomi, eğitim, sosyal yaşantı, sulh, savaş ve İslâm sanatlarının öğretildiği bir okul görevi üstlenmiştir. Bünyesinde taşıdığı bütün bu fonksiyonlarla sonradan inşa edilen cami ve mescidlere örnek teşkil etmiştir.¹⁴³

Mescid yapılırken Hız. Peygamber (s.a.s) kibleyi Kudüs'e yönelik yapmıştır. Mescidin üç kapısı bulunup doğu duvarının güney kısmına Hız. Âişe ile Hız. Sevde için iki oda tahsis edilmiştir. Zamanla bu odaların sayısı dokuza yükselmiş ve odaların bir kapısı mescide açılmıştır. Pek çok fonksiyona sahip Mescid-i Nebevî'nin bütün müçtemilâtıyla birlikte yaklaşık 2500 metre kare çapında tam bir kare görünümünde bir yapı olduğu rivâyet edilmiştir. Bu yapının iç kısmına genel bir bakış atıldığında içerisinde; ibadet edilen bir bölüm, Hız. Peygamber'in (s.a.s) eşleri ve çocuklarının kaldığı odalar, devlet hazinesi (meşrebe), yabancı elçilerin ve heyetlerin kabul edildiği bir nevi toplantı mahalli (üstuvanetu'l-vüfud) ve eğitim öğretimin yapıldığı ilk eğitim müessesesi olan Suffe yer almaktadır.¹⁴⁴ Hicretin üzerinden on altı veya on yedi ay

¹⁴² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/227-228; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi Hız. Muhammed Dönemi*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 1/237-238; Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 321.

¹⁴³ Mustafa Sabri Küçükaşçı-Nebi Bozkurt, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 29/469; Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, (İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2013), 42.

¹⁴⁴ Ali Akyüz, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2006), 25.

geçtikten sonra kıblenin yönü Kudüs'ten Mescid-i Haram'a çevrilince yeni kıblenin yönüne düşen güneydeki kapı kapatılarak kuzey duvarında yeni bir kapı yapılmıştır.¹⁴⁵ Kıblenin değiştirilmesi neticesinde Suffe'nin mekânı da değişmiştir. Yani güneyden kuzeye taşınmıştır.¹⁴⁶

Mescid-i Nebevî hakkında verdiğimiz kısa bilgilerden sonra konumuzun temelini teşkil eden İslâmî eğitimin yürütüldüğü Suffe hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

Suffe; “yüksekçe yer, gölgelik, sed, eyva, sofa” gibi anlamlara gelen, Mescid-i Nebevî'ye bitişik eğitim öğretimin yürütüldüğü özel bir bölmenin adıdır. Ashâb-ı suffe kaynaklarda daha çok, “Ehl-i Suffe”, “es-Suffe” gibi isimlerle ifade edilmiştir. Ashâb-ı Suffe'ye; içinde yapılan faaliyete veya ayrılan yere nispeten “Suffetü'n-Nisâ” (Peygamber eşlerinin veya başka hanım sahâbîlerin zaman zaman toplandığı yer) veya “Suffetü'l-Mescid” (Mescid-i haramın iç kısmı) şeklinde de yer verildiği olmuştur.¹⁴⁷

Suffe, İslâm'ın aydınlanma çağının ve ilim-irfan medeniyetinin sembolü haline gelmiştir. İçinde barındırdığı sosyo-politik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve psiko-sosyal yönleriyle İslâm medeniyetinin pek çok fonksiyonunu bir arada tutan önemli bir birim olmuştur. Eğitimde uyguladığı pratik ve teori zenginliği ile aydınlanma, sosyalleşme ve yardımlaşmaya öncülük yapan bu müessese; yetiştirdiği talebeleri, hocaları, binasının yapısı, eğitiminin nicelik ve niteliği ile hicretten sonra olağanüstü şartlarda oluşturulmuştur. İlim ve irfanın birleştiği bir mekân olmuştur.¹⁴⁸

Sahâbe nesli, İslâm dini için bir kadro hareketi, Ashab-ı Suffe ise bu güzide kadronun ilmî, manevî ve askerî mevzûlardaki hazır kıtası durumuna gelmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s) zamanında mescid; ibadet edilen yer olması dışında mektep, idârî ve askerî konuların karara bağlandığı bir merkez, şûrâ toplantı salonu, yeri

¹⁴⁵ Mustafa Sabri Küçükaşçı-Nebi Bozkurt, “Mescid-i Nebevî”, 469; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 158; Gözütok, “Resulullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevler”, 180.

¹⁴⁶ Akyüz, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 25.

¹⁴⁷ Mustafa Baktır, “Suffe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 29/469; Akyüz, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 24-25; Basri Çetin, *Asr-ı Saâdet'te Suffe; Doğuşu, Önemi ve İşlevi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/242-243; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mûsa b. Mihran el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-Kübrâü'l-Asfiyâ*, (thkz.) (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1394/1974), 1/337; Hamîdullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, 61-62; Akyüz, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 25.

geldiğinde hastane, spor ve dinlenme mekânı gibi işlevlere sahip olmuştur. Mescidde yürütülen ders, zikir ve sohbet halkalarına devamlı olarak katılan ve oraları boş bırakmayan bekâr ve evi olmayan sahâbîlerin hem ilim aldıkları hem de barındıkları yer mescidin suffesi olmuştur.¹⁴⁹ Hamidullâh (ö. 1908/2002)'ın tâbiri ile gündüz ashabın gittiği okul geceleri ise bir barınma yeri olan Suffe, İslâmî anlamda ilk üniversite özelliği taşımaktadır.¹⁵⁰

Suffe'de bulunan ve burada yetişen sahâbîlerin sayıları ve kim oldukları hakkında bazen kendi beyânları bazen başkalarının söylemleri bazen de kaynaklardan yapılan çıkarımlarla bilgiler ortaya atılmaktadır. Suffe ashâbının sayıları hakkında 30, 40, 70, 100 veya 400'lere varıncaya kadar çok farklı rakamlar söylenmiştir. Bu sayıların farklılığının sebebi Hz. Peygamber'in (s.a.s) eğitim öğretim faaliyetlerini çoğunlukla Suffe'de yapması ve bu faaliyetlerin herkese açık olmasındandır. Çünkü bu ortamda bulunan herkes Suffe'ye nispet edilerek anılmıştır. Bu nispetlerin yapılması Suffe ashâbından olanlar hakkında açıkça ifade edilen belgelere sahip olunmasından değildir. Sayısal farklılıklar da bundan kaynaklanıyor olabilir.¹⁵¹

Bazı *Tabakât* türü eserler veren müellifler eserlerinde Ehl-i Suffe'ye genişçe yer vermişler ve suffe ashâbı hakkında isimlerini tek tek vererek açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu müelliflerden biri de Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038)'dir. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, adlı eserinde “Ehl-i Suffe” diye başlık atmış suffe hakkında genişçe bilgi verdikten sonra suffe ashâbından olan 100 kadar sahâbî adı saymıştır. Ebû Nuaym'a göre Ashab-ı Suffe; Allah'ın kendilerini her türlü dünya kirinden arındırdığı, fakirlere önder, hikmet ehline dost, aile ve dünyevî şeylere bağlanmayan hiçbir alışverişi Allah'ı anmanın önüne geçirmeyen az bulunur bir topluluktur.¹⁵²

Suffe'de kalan ashâba Resûlullah (s.a.s) bizzat kendisi dersler vermiş ve onların her türlü ihtiyacı ile birebir ilgilenmiştir. Suffe'ye yeni gelen ve okuma yazma bilmeyenler için öğretmenler tahsis edip onların okuma yazma öğrenmelerini sağlamıştır. Bu öğretmenlerin görevlendirilmeleriyle de bizzat kendisi ilgilenmiştir.

¹⁴⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, “Ashab-ı Suffe”, *Altınoluk Dergisi*, 186, (Ağustos 2001), 1.

¹⁵⁰ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 158.

¹⁵¹ Akyüz, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, 26.

¹⁵² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/347.

Başta Resûlullah (s.a.s), Ashab-ı Suffe'ye muallimlik yapmıştır. Onunla birlikte Übey b. Kâ'b, Ubâde b. Sâmî, Abdullah b. Mesûd, Muaz b. Cebel gibi ashabın önde gelenleri de muallimlik yapmıştır. Suffe'ye katılan sahâbîler dinin kaynağına en yakın yerde olduklarından dolayı muallimlikleri bu yakınlığa nispeten daha hızlı olmuştur. Suffe ashabının mescidde yaptıkları eğitim öğretimin temelini genellikle okuma-yazma, Kur'an-ı anlamak ve okumaya yönelik ilimler, akâid, kıraat, hadis belleme gibi konular oluşturmaktadır.¹⁵³

Suffe hakkında pek çok çalışma yapılmıştır bu çalışmalarda Suffe'de eğitim gören erkek sahâbîler hakkında genişçe bilgi verilmesine rağmen kadınlar hakkında pek detaylı bilgi verilmemiştir. Kadınlarla ilgili bilgileri toplu bir yerden bulmak zorlaştığı için rivâyetler üzerinden Suffe'de kadınlara da ait bir bölümün olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Suffe'nin bu bölümü için “ Suffetü'n-Nisâ” tâbiri kullanılmıştır.¹⁵⁴ Hz. Peygamber'in Medine'de yaptırdığı mescidi başından beri ilim, ibadet ve rehabilitasyon için düzenlemesi İslâm'ın mesajlarının kılıçtan ziyade kalem ve hasenat aracılığıyla yayılacağına bir işarettir. Bu da İslam'ın uygarlık projesi olduğunun bir göstergesidir. Bundan dolayı böyle bir mekânda kadınların eğitimi için ayrı bir yerin bulunması doğal bir uygulamadır.¹⁵⁵

Mescid-i Nebevî'de erkekler dışında kadınların da bir eğitim yerinin olduğuna dair rivâyetler özellikle Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned*'i ve Taberânî (ö. 360/971)'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* adlı eserlerindeki rivâyetlerle karşımıza çıkmaktadır. Zira Taberânî'nin eserinde el-Ka'ka' b. Hadrad isimli sahabenin eşi Bukayra tarafından rivâyet edilen hadis “Ben kadınlar suffesinde otururken Resûlullah (s.a.s)'i şöyle söylerken işittim...”¹⁵⁶ (عَنْ بُقَيْرَةَ، امْرَأَةِ الْقَعْقَاعِ، قَالَتْ: إِنِّي لَجَالِسَةٌ فِي صُفَّةِ النِّسَاءِ فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

¹⁵³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/242-244; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 1/342; Yılmaz, “Ashab-ı Suffe”, 4; Gözütok, “Resulullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri”,184; Nusrettin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 197.

¹⁵⁴ Mustafa Baktır, “Suffe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 29/469.

¹⁵⁵ Nusret Çam, “Medine Mescid-i Nebevi Bünyesindeki Kadınlar Suffesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/5, (2024), 68.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/100 (No. 27130); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 24/204, (No. 523). (حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الرَّازِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ بُقَيْرَةَ امْرَأَةِ الْقَعْقَاعِ قَالَتْ: (إِنِّي لَجَالِسَةٌ فِي صُفَّةِ النِّسَاءِ فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ وَهُوَ يُشِيرُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِذَا سَمِعْتُمْ هَاهُنَا قَرِيبًا فَقَدْ أَطْلَقَتِ السَّاعَةُ ”el-Ka'ka' b. Hadrad isimli sahabenin eşi Bukayra şöyle demiştir: “Ben kadınlar suffesinde oturuyordum. Resûlullah'ın (s.a.s) hutbe okurken sol eliyle işaret ederek şöyle dediğini işittim: “Ey

يَقُولُ) diye konuya başlaması kadınların Suffe’de bir bölümleri olduğuna işaret etmektedir. Taberânî aynı eserde Bedir Savaşı’nı da esir düşen Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeyneb’in eşinin durumunun anlatıldığı rivâyette “خَرَجَتْ زَيْنَبُ مِنْ صُفَّةِ النِّسَاءِ” “Zeyneb kadınlar suffesinden çıktı.”¹⁵⁷ demesi kadınlar suffesine işaret eder.

Yine Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *es-Sünen*’inde şöyle bir rivâyet geçmektedir: “أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ سَرَقَ ثُرْسًا، مِنْ صُفَّةِ النِّسَاءِ، ثَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دِرَاهِمٍ” “Nebî (s.a.s) kadınlar suffesinden üç dirhem değerindeki kalkanı çalan adamın elini kesti.”¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* ve Nesâî’nin (ö. 303/915) *es-Sünenü’l-Kübrâ* adlı eserinde rivâyet aynı şekilde geçmektedir.¹⁵⁹

İbn Kesîr (ö. 774/1373) *Müsnedü’l-Fârûk* adlı Hz. Ömer’in Peygamber’den doğrudan rivâyet ettiği hadisleri içeren eserinde, Hz. Ömer’e mehir konusunda itiraz eden kadının olayı anlatılırken “فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ صُفَّةِ النِّسَاءِ” “kadınlar suffesinden bir kadın şöyle dedi.”¹⁶⁰ diyerek olayı anlatması yine kadınlar suffesine işaret eder.

Kadınların mescide devam etmeleri, onlara ait başka bir kapının Mescid-i Nebevî’ye yapılma ihtiyacı doğurmuştur. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s): “Keşke bu

İnsanlar yakında burada bir tutulma duyarsanız kıyamet gelmiştir.” Hadis âlimlerinin bazıları tarafından bu hadis isnaddaki “Seleme b. Fazıl” (سَلَمَةُ بْنُ الْفَضْلِ) sebebiyle zayıf bulunmuştur. Isnadlar incelendiğinde bazı isnadlarda Seleme b. Fazıl’ın isnaddan düştüğü görülmüştür. “Seleme b. Fazıl” hakkında Buhârî “menâkir”, Ebû Hâtim “İlâ yuhteccu bih”, Nesâî “zayıf”, İbn Sa’d “sika”, Ebû Hâtim “Onu münkeru’l-hadis olarak bilmiyorum” gibi cerh ve ta’dil lafızları kullanmışlardır. Ayrıca rivâyet ederken hata ettiğini de bildirmişlerdir. Âlimlerin bazısının cerh ederken bazısının onun hakkında ta’dil lafızları kullanması “Seleme b. Fazıl” hakkında ihtiyatlı davranmak gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu tür râvilerin rivâyetleri itibar için alınır veya rivâyet ettikleri konular başka rivâyetlerle desteklenerek kuvvetlendirilir. (Bk. Buhârî, *Târîhu’l-Evsad*, (thk. Muhammed İbrahim Ziyâd), (Kahire: Mektebetü’l-Dâru’t-Türâsi, 1398/1977), 2/268; Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, (thk. Muhammed Abdulmuîd Hân), (Haydarâbâd: Dâiretü’l-Maârifü’l-Osmaniyye, ts.), 4/84; Nesâî, *ed-Du’afâ ve’l-Metrûkîn*, (thk. Mahmûd İbrahim Zâyed), (Halep: Dâru’l-Maârif, 1396/1976-77), 1/47; Mizzî, Ebû’l Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusuf, *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esma’i’r-Ricâl*, (thk. Beşşâr Avvâd), (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1400/1980), 9/306; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaûd), (Kahire: Müessesetü’l-Risale, 1405/1985), 9/50.

¹⁵⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 22/426, (No. 1050).

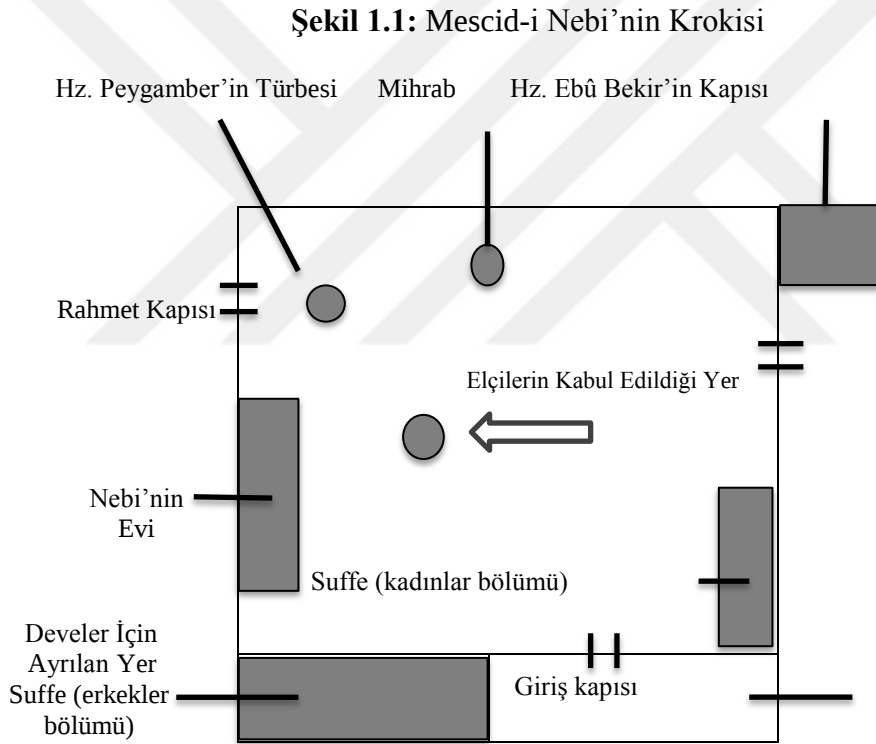
¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Hudûd” 11 (No.4386), (Elbânî hadis için sahih demiştir.).

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 10/399 (No. 6317); Nesâî, “Sârik”, (No.4909).

¹⁶⁰ İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvî, *Müsnedü’l-Fârûk Emîri’l-Mü’minin Ebî Hafs Ömer b. Hattâb ve Akvâluhu alâ Ebvâbi’l-İlm*, (thk. Abdü’lmu’tî Emîn Kal’acî), (Kahire: Dâru’l-Fevâi, 1411/1991), 2/573.

kapıyı hanımlara ayırsaydık.”¹⁶¹ (لَوْ تَرَكْنَا هَذَا الْبَابَ لِلنِّسَاءِ) diyerek kadınlara ait bir kapının olması gerekliliği noktasında düşüncesini beyân etmiştir. Resûlullah’ın (s.a.s) bu arzusu muhtemelen kadınların eğitim gördüğü Suffe’ye yakın olan bir kapıya işaret etmektedir. Böylesi bir ihtiyacın doğması kadınların ne sıklıkta gerek eğitim gerek ibadet için mescide geldiklerinin bir göstergesidir.¹⁶² Çünkü ilerleyen zamanlarda kadınların gelip gitmeleri artınca Hz. Ömer, Peygamber’in (s.a.s) isteğini yerine getirip mescitte sadece hanımların girip çıkacağı bir kapı yaptırmıştır.¹⁶³ Bu rivâyetle ilgili ayrıntılı bilgi ilerde gelecektir.

Mescid-i Nebevî’nin ilk yapıldığı dönemde tahmini krokisi ve suffelerin yerleri şöyledir:¹⁶⁴

Hz. Peygamber’in yirmi üç yıllık peygamberlik süresince kendisine verilen görevi yerine getirmek için her türlü imkânı kullandığı görülmektedir. Şartlar ne olursa

¹⁶¹Ebû Dâvûd, (No. 462); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 1/303, (No. 1018). (Elbanî’ye göre hadis sahihtir.).

¹⁶²Gözütok, “Resûlullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri”, 186-187.

¹⁶³Ebû Dâvûd, “Salât”, 17 (No. 462).

¹⁶⁴Krokinin esinlenerek çizildiği kaynak için bk. Selim Kaval, *Ashabu’s-Suffe ve Hadis Rivayetineki Yeri* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 26.

olsun yaptığı işi en iyi ve en güzel şekilde yapmak için çaba harcamıştır. Eğitimci yönüyle ele aldığımız Hz. Peygamber'in eğitim yapacağı yerleri özenle seçtiği ve buralarda kadın erkek herkese hitap ettiği görülmektedir. Başlangıçta yerleşik bir hayatın olmaması, eğitim kurumlarının geçici olmasını ve ortamın tehlikesinden dolayı gizli yapılmasını gerektirmiştir. Bu noktada Peygamber'in (s.a.s) stratejik konumlarına ve yapılarına dikkat ederek seçtiği evler ilk eğitim kurumları olmuştur. Müslümanların sayısının artması, kurumsallaşmanın başlaması ve sosyal düzenin oturmasıyla eğitim yerlerinin daha sistemli, umuma açık ve kalıcı mahiyette yapıldığı görülmüştür.

Elde edilen bilgilere göre risâletin başlangıcında, ortaya çıkan ilk eğitimin yapıldığı evlerden, daha sonra sistemleşerek büyüyen mescidlere varıncaya kadar her aşamada kadınların da varlığından söz etmek mümkündür. Kaynaklarda kadınlar hakkında genişçe mâlûmat verilmemesi rivâyetler üzerinden sonuca gitmemize sebep olmuştur. İslâm'ın ilk yıllarında ortamın tehlikeli olması bu noktada belki kadınların daha geri planda tutulmasına sebep olmuş olabilir. Fakat imkânların çoğalması, Müslüman hanımların sayısının artması, ortamın güvenli hale gelmesi ile birlikte kadınların da eğitim ve öğretimde daha aktif olmalarına eğitim yerlerine daha sıklıkla gelmelerine fırsat sağlanmıştır. Kendilerine verilen bu fırsatı en güzel şekilde değerlendiren kadınların mescidlere sıklıkla gitmeleri, onlara ait bir eğitim yerinin (suffenin) yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu konuda dikkat çekilmesi gereken en önemli meselelerden biri de İslâm'ın başlangıcından dinin tamam olmasına kadar geçen sürede Hz. Peygamber'in evlerde veya mescidlerde bulunan kadınlara men edici tarzda bir üslup ve bir yaklaşımının olmamasıdır. Aksine teşvik babında söylemleri mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KADINLARIN EĞİTİMİ

İslâm dini insanlığın tamamına sınıf ayrımı gözetmeksizin gelmiş ve tüm insanlara bir takım hak ve sorumluluklar yüklemiştir. Dini anlatmak ve yaşamakla görevli olan Hz. Peygamber, İslâm'ın insanlara getirdikleri hak ve ödevleri herkesin bilip ona göre yaşaması için uyguladığı nebevî eğitim politikasında kadın-erkek, hür-köle, yaşlı-genç, çoluk-çocuk tüm kesimleri kapsayıcı bir sistemde görevini yerine getirmiştir. Zira toplumun İslâm'a göre yeniden yapılandırılması sırasında hiçbir kesimin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Risâlet döneminin yirmi üç yıl devam ettiği süre zarfında nebevî eğitimin ana gayesi kişilerin sağlam bir tevhid inancına sahip olmaları ve bu inanç doğrultusunda hareket etmeleridir.

Çerçevesini ilahi vahyin belirlediği nebevî eğitimde kadın ve erkekler ilahi emirlere eşit düzeyde muhatap kılınmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de: *“Mümin olarak erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğramazlar.”*¹⁶⁵ *“Ben erkek olsun kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim.”*¹⁶⁶ *“Erkek veya kadın kim mümin olarak iyi bir iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”*¹⁶⁷ *“Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim mümin olarak sâlih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaktır.”*¹⁶⁸ vb. mealindeki âyetler buna delildir.

Âyetlerde ilahi emirler noktasında eşit tutulan kadın ve erkeğin dinin onlardan istedikleri şeyleri yapmak ve Allah'ın kendilerine müjdelediği cenneti kazanabilmeleri

¹⁶⁵ en-Nisâ, 4/124.

¹⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/195.

¹⁶⁷ en-Nahl, 16/97.

¹⁶⁸ el-Mü'min, 40/40.

için bu noktada kendilerinden istenilen ödevleri ve ne yapmamaları gerektiğini kavrayabilmeleri için eğitime, öğrenmeye, bilgilendirilmeye ve uyarılmaya ihtiyaçları vardır. İnsanlığa rehber olarak gönderilen Hz. Peygamber'in nebevî eğitimi ve bilgilendirmeyi Allah'ın emri ile yakınlarından özellikle kendi ailesinden başladığı bir gerçektir.

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ: {وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ} قَالَ: «يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَلِينِي مَا شِئْتَ مِنْ مَالِي لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre: “Yakın akrabaları uyar”¹⁶⁹ âyeti nâzil olduğu zaman Resûlullah (s.a.s) şöyle dedi: “Ey Kureyş topluluğu! Nefislerinizi (Allah'tan) satın almaya bakın, zîra ben Allah'a karşı sizin için hiçbir şey yapamam. Ey Abdi Menâf Oğulları! Allah'a karşı sizin için de bir şey yapamam. Ey Abdulmüttalib'in oğlu Abbas! Allah'a karşı senin için de bir şey yapamam. Ey Resûlullah'ın halası Safiyye Allah'a karşı senin için de hiçbir şey yapamam. Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! malımdan ne istersen iste fakat Allah'a karşı senin için de hiçbir şey yapamam.”¹⁷⁰

Yine başka bir rivâyette: “Ey Fâtıma! Kendini ateşten (cehennemdem) koru, çünkü ben Allah'a karşı sizin için hiçbir şey yapamam...”¹⁷¹ Hadisin muhtelif rivâyetlerinden anlaşılan mana: “Benim akrabalığımıza güvenmeyin, zîra ben Allah'ın sizin için murad ettiği bir kötülüğü engellemeye muktedir değilim.”¹⁷²

Ayrıca bu hadislerde Hz. Peygamber'in kadın ve erkekleri ayrı ayrı zikrederek uyarıda bulunması onların şerî hükümler ve ameller noktasında sorumlu tutulduklarının ve bunlar için kendilerine bir başkasının faydasının olmayacağını öğretmesi kadın ve erkekleri bireysel bağlamda sorumlu tutmaktadır. İnsanları ve ailesini uyarırken Hz.

¹⁶⁹ eş-Şuarâ, 26/214.

¹⁷⁰ Buhârî, “Vesâyâ”, 11 (No. 2753); Müslim, “İmân”, 206 (1/192); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 27 (No. 3185); Nesâî, “Vesâyâ”, 6 (No. 3644-3646-3647).

¹⁷¹ Müslim, “İmân”, 204 (1/192).

¹⁷² Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, (thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, (Suudi Arabistan: Dâru'l-İbni Affân, 1416/1996), 1/270.

Peygamber'in isim vererek hitap etmesi uyarılan kişilerin dikkatlerini çekmek ve söyleneni daha iyi anlamaları için yapılan bir eğitim metodudur.

2.1. Kadınların Eğitimini Amaçlayan Nebevî Beyân ve Uygulamalar

Uyarmaya ve eğitmeye kendi ailesinden başlayan Hz. Peygamber'in İslâm'ın yayılması ve umuma duyurulmasıyla birlikte eğittiği kitle sayısı çoğalmıştır. Bu kitle içerisinde kadınlara önemle yer verdiği görülmektedir. Kadınların uyarılması ve dîni eğitimleri noktasında onlara hassasiyetle muamele eden Hz. Peygamber bu titizliği ve hassasiyeti ashâbın erkeklerinden de istemiştir.

Burada konuyla alakalı rivâyetler hadis noktasında en güvenilir kaynaklar olmaları hasebiyle Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) “*Sahîh*” adlı eserlerindeki rivâyetler dikkate alınarak ele alınmıştır. Konulara verilen başlıkların çoğu Buhârî'nin rivâyetleri aktarırken kullandığı başlıklardan esinlenerek oluşturulmuştur.

2.1.1. Kişinin Ailesine ve Hizmetinde Bulunan Kişilere İlim Öğretmesi

Yukarıda nebevî uygulamalarda da değindiğimiz gibi kişilerin ilk eğitimi ailede başlar ve ailenin desteğiyle devam eder. Özellikle kız çocuklarının ve kadınların bu eğitimleri almaları ve desteklenmeleri ailenin ve toplumun sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişmesi için son derece önemlidir. Buna binâen Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

”قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ثَلَاثَةٌ هُمْ أَجْرَانِ: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ مَوْلَاهُ، وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أُمَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا، ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ "

“Üç kişinin ikişer ecri vardır: Bunlardan biri Kitâb ehlinde olup da hem kendi peygamberine, hem de Muhammed'e iman eden kişidir. Diğer köle edilmiş bir kuldur ki, hem Allah'ın hakkını, hem de efendilerinin hakkını yerine getirdiğinde (o da iki ecre nail olur). Üçüncüsü öyle bir kimsedir ki, yanında tasarruf edeceği bir câriye bulunur da onu edeblendirir, amma (şiddetten uzak olarak) güzel bir şekilde edeblendirir ve onu

*iyice öğretir, lâkin (yine rıfk ile) güzel güzel öğretimini yapar, bundan sonra da onu hürriyetine kavuşturup onunla evlenir. İşte böylesinin de iki ecir vardır.”*¹⁷³

İbn Hacer (ö. 852/1449) şerhinde Buhârî'nin rivâyeti verirken kullandığı “Kişinin Cariyesine ve Ailesine İlim Öğretmesi” konu başlığında yer alan "câriye" ifadesi ile doğrudan "aile" ifadesi kıyas yolu ile uyumlu olduğunu belirtmiştir. Çünkü insan Allah'ın farzlarını ve Hz. Peygamber'in sünnetlerini ailesine öğretme konusunda, câriyesine öğretmekten daha fazla özen göstermelidir. Yine İslâm dini sadece hür kadınların değil câriyenin de eğitimine vurgu yapmış ve onlar için iki ecir sevabı ortaya koymuştur.¹⁷⁴ Böylelikle hür ve câriye kadınlar arasında ayırım yapmadan ilim öğrenmeleri eşitlenmiştir ve bu iş imamlara (yöneticilere) yaptırılmıştır.

Hadis şârihlerinden olan Aynî (ö. 855/1451), rivâyetle ilgili olarak bu babda kişinin câriyesine ve ailesine ilim öğretmesi vardır ve bab başlığında geçen câriye (hizmetçi) de ev halkından (aileden) olmasına rağmen neden tekrardan aileye atıf yapılmaktadır? diye soru sorarak bu başlıkta genelden özele bir atıf olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁷⁵ Yine Aynî efendisinin câriyesini eğitip ona ilim öğretmesinden dolayı büyük ecir kazanacağını bildirmiştir. Ayrıca eğitim almış kadınlarla evlenmenin daha bereketli olduğunu ve böylesi eğitilmiş dinini bilen kadınların eşlerine dini meselelerde yardımcı olacaklarını vurgulamıştır.¹⁷⁶

Hadiste dikkat edilmesi gereken bir diğer husus; (فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا) “onları ihsan ile (güzel güzel) eğitmesi” tâbirinin kullanılmasıdır. İhsan ile iş yapmak ilâhî ve Nebvî eğitimin temel ilkelerindendir. Duygusal bir kişilik yapısına sahip olan kadınlara eğitim verilirken bu ilkeye dikkat edilmesi onların eğitimlerinin daha sağlıklı ve verimli olmasını sağlayacaktır.

¹⁷³ Buhârî, “İlim”, 31 (No. 97), “İtâk”, 14 (No. 2544), “Cihâd”, 144 (No. 3011); Müslim, “İmân”, 241(1/134); Ebû Dâvûd, “İmâre”, 21 (No. 2998); Tirmizî, “Nikâh”, 25 (No. 1116); İbn Mâce, “Nikâh”, 42 (No. 1956); Nesâî, “Nikâh”, 65 (No. 3344).

¹⁷⁴ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), (Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1379/1959), 1/190.

¹⁷⁵ Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî* (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasî'l-Arabî, ts.), 2/116.

¹⁷⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/119.

2.1.2. Erkeklerin Kadınlara Vaaz Vermesi ve Onlara İlim Öğretmesi

İslâm, kadının eğitimine o kadar önem vermiştir ki bunu sadece Hz. Peygamber'e has kılmamış Onun adına hareket eden ilmi noktada bilgisi olan imamlara (yöneticilere) da bu görevi yüklemiştir. Konuyla ilgili “İmâmın Kadınlara Vaaz Vermesi ve Onlara İlim Öğretmesi Babı” ile Buhârî, erkeklerin kadınlara ilim öğretmesine dikkat çekmiştir. İlgili rivâyet şöyledir:

أَشْهَدُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «خَرَجَ وَمَعَهُ بِلَالٌ، فَظَنَّ أَنَّهُ لَمْ يَسْمِعْ فَوَعظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ، فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِي الثُّرُطَ وَالْحَاتِمَ، وَبِلَالٌ يَأْخُذُ فِي طَرْفِ ثَوْبِهِ

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) (mescidde vaaz ettikten sonra) kadınlara duyuramadım zannıyla yanında Bilâl olduğu hâlde (erkek saflarından) çıktı. Kadınlara vaaz ederek onlara sadaka vermeyi emretti. (Sözleri o kadar tesir etti ki) kadınların kimi (kulaklarındaki) küpeyi, kimi (parmağındaki) yüzüğü çıkarıp atmağa başladılar. Bilâl de onları eteği içine topluyordu.”¹⁷⁷

Buhârî; bu konu başlığı ile daha önce geçen "Kişinin Ailesine İlim Öğretmesine Teşvik" konusunun yalnızca kişinin kendi ailesi ile sınırlı olmadığını, devlet başkanı ve onun temsilcileri için de halkı bilgilendirmenin teşvik edildiğine işaret etmektedir ve bunun mendup olduğunu bildirmiştir.¹⁷⁸

İbn Hacer'e göre; Hz. Peygamber'in kadınlara vaaz verdiği "onlara vaaz verdi" sözünden açık olarak anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in onlara verdiği vaaz şu sözlerden oluşmaktadır: "Ben cehennem halkının çoğunun sizden (kadınlardan) olduğunu gördüm. Çünkü siz çok lanet edersiniz ve kocanıza nankörlük yaparsınız."¹⁷⁹ Hz. Peygamber'in onlara ilim öğrettiği de "Onlara sadaka vermelerini emretti." sözünden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bu rivâyetle kadınlara, sadaka vermenin hataları örteceği bilgisini öğretmiştir. Sadaka vermekte onların günahlarına kefâret vardır ve yine bu hadiste kadınların eşlerine sormadan mallarından sadaka

¹⁷⁷ Buhârî, “İlim”, 31 (No. 98), “Ezân”, 158 (No. 863), “İdeyn”, 8 (No. 964), “İdeyn”, 16 (No. 975), “Zekât”, 21 (No. 1431), “Zekât”, 33 (No. 1449), “Libâs”, 55 (No. 5880) “İ’tisâm”, 16 (No. 7325); Müslim, “Salâtu’l-ideyn”, 884 (2/602); İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 155 (No. 1273); Nesâî, “İdeyn”, 27 (No. 1586).

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 1/193-194.

¹⁷⁹ Buhârî, “Hayz”, 6 (No.304).

verebileceklerine dair cevaz vardır.¹⁸⁰ Sadakayı verenin, bizzat kendi eliyle vermesi caizdir. Sadaka vermek, cehenneme gitmeye sebep olan pek çok günahı silmektedir. Bu hadiste kadınlara vaaz verilmesi, onlara İslâm'ın ahkâmının öğretilmesi ve günahlardan sakındırılması gerektiği tavsiye edilmektedir.¹⁸¹

Resûlullah'ın (s.a.s) kadınların yanına Hz. Bilâl ile giderek ona yaslanarak vaaz etmesi imamın bir kişiye yaslanarak (asa gibi) vaaz vermesinin caiz olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in kadınların yanına gittiğinde eliyle erkek cemaate dağılmamaları hususunda yapmış olduğu işaret kadınlara yapılan bu vaazın erkekler tarafından da dinlenmesi gerektiğine bir işarettir.¹⁸²

Aynî'ye göre; hadiste kadınlara vaaz verilmesi onlara dîni işlerinin öğretilmesi ve öğüt verilmesidir. Bir önceki konuda geçen “Kişinin Ehline (ailesine) İlim Öğretmesi” ile “Kadınlara Vaaz Verilmesi” bab başlıkları arasında münâsebet bulunmaktadır. Kişinin ehline öğretmesi özel iken imamın (yöneticinin) kadınlara öğretmesinde genel bir kâide vardır. Yani ilk başlık daha özel ikinci başlık daha geneldir umuma hastır. Böyle olması konunun anlaşılması için daha tutarlıdır. Çünkü imamdan kasıt büyük imamdır veya onun adına hareket eden kimseye delâlet etmektedir.¹⁸³ Bab başlığında geçen imamın vaaz etmesi Hz. Peygamber'in kadınların işitmediğini anlayarak onların yanına gitmesi ve onları cehenneme karşı uyarmasıdır. Kadınlara sadaka vermelerini söylemesi onları sadaka konusunda bilgilendirmektir. Cehennemden kurtulmanın yolunu onlara öğretmektir. Şüphesiz sadakanın öğretilmesi onların hatalarını örtmekte ve belaları def etmektedir.¹⁸⁴

Âlimlerin açıklamalarından anlaşılacağı üzere erkeklerin kadınlara, İslâmî koşullara uygun ortam ve zamanlarda eğitim vermesi caizdir. Hadiste ilmi öğrenen kadınların hemen onu uygulamaya geçtikleri dikkat çekmektedir. Eğitimde öğrenileni amele dökmek ilmi kalıcı hale getirmektedir. Yine Hz. Peygamber'in öğretimde bulunduğu ortamdan kaynaklanan sorunu gidermek ve orada bulunan bütün cemaati

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/193-194.

¹⁸¹ Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Haydar Ebû Abdîrrahman, *'Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebû Davûd*, (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994,), 3/348.

¹⁸² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/48.

¹⁸³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/122.

¹⁸⁴ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/122.

ilimden mahrum etmemek için kadınların yanına gitmesi Onun bir eğitimci olarak eğitimini bütünsel yaptığını ve ayırım yapmadığını göstermektedir.

2.1.3. İlim Öğretmek İçin Kadınlara Gün Tayin Etme

Buraya kadar geçen rivâyetlerde kadınlar erkeklerle birlikte bulunduğu meclislerde ilimden yararlanmışlardı. Peki, kadınlara özel gün belirlenip onlara o günde ilim öğretilir mi? Bu sorunun cevabı aşağıdaki rivâyette şöyle yer almaktadır:

يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَتْ النَّسَاءُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَلَبْنَا عَلَيْكَ الرَّجَالَ، فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ، فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، فَكَانَ فِيْمَا قَالَ لَهُنَّ: «مَا مِنْكُمْ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا، إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ» فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: وَأَنْتَيْنِ؟ فَقَالَ: «وَأَنْتَيْنِ»

Ebû Saîd Hudrî şöyle demiştir: “Bir defa kadınlar Peygamber'e: “*Senin sözünün dinlemekte erkekler bize galebe ediyorlar, kendiliğinden bize bir gün tahsîs et.*” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s), kadınlara kendileriyle buluşacağı bir gün vaad ve tâyin etti. Kadınlar o tâyin edilen günde Peygamber'in yanına geldiler. O da kendilerine vaaz etti ve onlara bazı şeyler emretti. Kadınlara söylediği sözler arasında: “İçinizden hiçbir kadın yoktur ki, çocuklarından üçünü (ahirete kendinden) evvel yollasın da cehenneme karşı onun için bir siper peyda olmasın.” sözü vardı. Kadınlardan biri: “İki çocuk da (öyle değil mi)?” dedi. Resûlullah (s.a.s): “İki çocukda (öyledir), buyurdu.”¹⁸⁵

Hadis, sahâbe kadınlarının din ile ilgili hususları öğrenmeye karşı ne kadar istekli olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda kadınlara ilim öğretme noktasında onlara özel gün tahsis etme ve vaatte bulunmanın caiz olduğu anlatılmaktadır. Müslümanların çocukları bu hadise göre cennettedir. Bir kimsenin küçük yaşta ölen iki çocuğu da kendisi için cehenneme karşı siper olmaktadır.¹⁸⁶

Hadis; “İlim Öğretmekde Sırf Kadınlar İçin Gün Tayin Edilir mi?” başlığındaki sorunun müspet cevabını teşkil etmektedir. Bundan kadınların din işlerini sormaları ve

¹⁸⁵ Buhârî, “İlim”, 35 (No. 101), “Cenâiz”, 6 (No. 1249), “İ’tisâm”, 9 (No. 7310); Müslim, “Birr”, 2633 (4/2028); Nesâî, “İlim”, 40 (No. 5865).

¹⁸⁶ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/196.

bu hususta ihtiyaçları olan diğer konularda erkeklerle konuşmaları cevazı alınmıştır. Rivâyette ilim için gün isteyen kadınların Ensâr kadınlarından olduğu bilgisi vardır.¹⁸⁷

Buhârî, “Allah’ın Kendisine Öğrettiği Şeyi Ümmetinden Kadın ve Erkeklerle Öğretmesi” bab başlığı ile bu rivâyeti tekrar ele almıştır:

جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ الرَّجُلُ بِحَدِيثِكَ، فَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا نَأْتِيكَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا بِمَا عَلَّمَكَ اللَّهُ، فَقَالَ: «اجْتَمِعْنَ فِي يَوْمٍ كَذَا وَكَذَا فِي مَكَانٍ كَذَا وَكَذَا»، فَأَتَاهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَعَلَّمَهُنَّ بِمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ

Bir kadın Resûlullah’a (s.a.s) gelerek şöyle demiştir: “*Ya Rasûlallah! Senin sohbetinden hep erkekler istifâde ediyor. Bize bir gününü ayırsanda o gün Sana gelsek bize Allah’ın Sana öğrettiğinden öğretsens.*” dedi. Resûlullah (s.a.s): “*Şu şu günlerde şu şu mekânlarda toplanın.*” buyurdu. Bunun üzerine kadınlar toplandılar. Resûlullah (s.a.s) onların yanına gelerek Allah’ın kendisine öğrettiklerinden onlara öğretti.¹⁸⁸ Rivâyette kendileri için özel gün isteyen hanım sahâbenin Esmâ Bint Yezîd b. Seken el-Ensâriyye (ö. 30/650)¹⁸⁹ olduğu tahmin edilmektedir¹⁹⁰

¹⁸⁷ İbn Battal, Ebû’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu İbn Battâl ‘alâ Şahîhi’l-Buhârî*, (thk. Ebû Temim Yâsir b. İbrahim, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 1/187.

¹⁸⁸ Buhârî, “İlim”, 35 (No. 101), “İ’tisâm”, 9 (No. 7310); Müslim, “Birr”, 2633 (4/2028); Nesâî, “İlim”, 40 (No. 5865).

¹⁸⁹ Bk. Esmâ’ya ashâb arasında şöhret kazandıran olaylardan biri onun kadınları temsilen, sahâbîlerle birlikte bulunduğu sırada Hz. Peygamber’in huzuruna giderek güzel bir konuşma yapmasıdır. Bu konuşmasında şunları söylemiştir: “*Anam babam sana feda olsun ya Rasûlallah! Ben sana kadınların sözcüsü olarak geldim. Allah seni bütün erkek ve kadınlara peygamber olarak göndermiştir. Biz sana ve senin Rabbine iman ettik. Kadın olduğumuz için evlerinizde kapanıp kalmış, nefislerinizi tatmin etmiş ve çocuklarınızı karnımızda taşımışızdır. Siz erkekler ise cuma namazı kılmak, camiye ve cemaate çıkmak, hastaları ziyaret etmek, cenazelerde bulunmak, birden fazla hacca gitmek gibi konularda bize üstünlük sağlamış bulunuyorsunuz. Bütün bunlardan daha önemlisi, Allah yolunda cihad etmektir. Fakat siz, hac veya umre için yahut düşmanla savaşmak için evinizden çıktığınız vakit mallarınızı biz koruruz, iplik eğirip size elbise yaparız, çocuklarınızı da besleriz. Buna göre biz kadınlar sizin kazandığınız hayır ve sevaplarda size ortak olamaz mıyız?*” Esmâ’nın bu sözlerini takdir eden Resûlullah (s.a.s) ashâbına dönerek , “*Siz bir kadından, din konusunda sorduğu bu sorudan daha güzel söz işittiniz mi?*” dedikten sonra Esmâ’ya şunları söyledi: “*Ey hanım, iyi anla ve seni buraya gönderen kadınlara da iyice anlat ki bir kadının kocasıyla güzel geçinip onun hoşnutluğunu kazanması sevap açısından o saydığın üstünlüklerin hepsine denktir.*” (İbnü’l-Esir, Ebû’l-Hasan Ali b. İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü’l-Gâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, (thk. Ali Muhammed Muavviz- Ahmed Abdulmevcûd), (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994), 7/17.); (Esmâ; Evs kabilesinden Abdüleşheloğullarına mensuptur. Muaz b. Cebel’in halasının kızıdır. Rivâyetlere göre Yermük Savaşı’nda çadırının direği ile dokuz Rum askerini öldürdüğü bildirilmiştir.) Bk. Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 2/297.

¹⁹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 8/293.

Aynî'ye (ö. 855/1451) göre; ilmin korunmasına teşvik edilmesi hadisin faydalarındandır. Çünkü kadınlar Hz. Peygamberden ilim öğrenmek için özel gün istemişlerdir. Bu istekleri üzerine Hz. Peygamber onlara ilmi öğretmek için özel bir gün ayarlama konusunda söz verip o sözü yerine getirmiştir. Böylece ilmin korunmasını teşvik etmiştir. Rivâyette geçen “*Bize kendiliğinden bir gün ayarla*”¹⁹¹ sözünden kasıt kendine uygun olan boş olduğun bir zamanı bize ayarla demektir. Yani kadınlar burada kendi istedikleri bir günü değil Peygamber'in (s.a.s) müsait olduğu bir günü ayarlamasını istemişlerdir.¹⁹²

Âlimlerin açıklamalarından hadiste Peygamber'in (s.a.s) kadınlara olumlu cevap verip dînî bilgileri onlara ayrıca öğretmek için yer ve zaman belirlemesi Buhârî'nin bab başlığına aldığı soruya nispeten bu işi diğer âlimlerin ve imamların da yapmasına müsaade edildiğine bir işaret vardır. Ayrıca kadınların Hz. Peygamber'e “*erkekler ilim konusunda bize baskın çıkıyorlar*”¹⁹³ demeleri onların mescidde erkeklerle bir oldukları ortamlarda rahat ilim öğrenemediklerini veya sormak istedikleri soruları kolayca sormadıklarını göstermektedir. Bundan dolayı kendilerine özel bir gün istemişlerdir. Peygamber'in (s.a.s) bunu kabul etmesi ve onlara söz verip tutması kadınların bu ilmi noktadaki sıkıntılarını gidermeye yöneliktir denilebilir. Eğitimde muhatabın ihtiyaçlarına cevap vermek ve ilmi konuları en uygun ortamda onlara öğretmek eğitimin kalitesini arttırmaktadır. Şerh âlimi Aynî'nin konuyla ilgili yaptığı açıklamada “müsait olduğun bir günü bize tahsis et”¹⁹⁴ çıkarımında bulunmasında kadınların ilim öğrendikleri Peygamber'e karşı ne kadar edepi ve saygılı davrandıklarının tezâhürü vardır. Ayrıca Peygamber'in (s.a.s) kadınlara özel ders vermesi “kadınlara özel ilk dînî okul” un fiilen başladığına delil olabilir.

2.1.4. Duyduğu Şeyi Anlamayan Kimsenin Tekrar Sorması

Hız. Peygamber'in kadınlara yönelik sergilediğı tutum ve davranışlar onların ilmi öğrenirken rahat davranmalarına, anlamadıkları meseleler olduğunda konuyu anlamak

¹⁹¹ Buhârî, “İlim”, 35 (No. 101), “İ'tisâm”, 9 (No. 7310); Müslim, “Birr”, 2633 (4/2028); Nesâî, “İlim”, 40 (No. 5865).

¹⁹² Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/133.

¹⁹³ Buhârî, “İlim”, 35 (No. 101), “İ'tisâm”, 9 (No. 7310); Müslim, “Birr”, 2633 (4/2028); Nesâî, “İlim”, 40 (No. 5865).

¹⁹⁴ Buhârî, “İlim”, 35 (No. 101), “İ'tisâm”, 9 (No. 7310); Müslim, “Birr”, 2633 (4/2028); Nesâî, “İlim”, 40 (No. 5865).

için soru sormalarına ortam hazırlamıştır. Bu konuyla ilgili tezin ilerleyen kısmında örnekler verilecektir. Burada Hz. Âişe annemizden gelen bir rivâyetle konuyu açıklamaya çalışacağız. Rivâyet şöyledir:

”قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَتْ لَا تَسْمَعُ شَيْئًا لَا تَعْرِفُهُ، إِلَّا رَاجَعَتْ فِيهِ حَتَّى تَعْرِفَهُ، وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ حُوسِبَ عُذِّبَ» قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ أَوَلَيْسَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا؟ قَالَتْ: فَقَالَ: "إِنَّمَا ذَلِكَ الْعَرْضُ، وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكُ”

Bana İbnu Ebî Muleyke tahdis edip şöyle dedi: “Peygamber'in eşi Âişe, bilmediği herhangi bir şeyi işitse, öğrenmek için muhakkak Peygamber'e müracaat ederdi. Nebî (s.a.s): “Kim hesaba çekilirse azab edilmiş olur.” buyurdu. Âişe dedi: “Bunun üzerine ben Allah “Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir.”¹⁹⁵ buyurmuyor mu? dedim. Peygamber (s.a.s): “Bu senin dediğin ancak arzdır, yoksa her kim ince hesaba çekilirse helak olur.” buyurdu.”¹⁹⁶

İbn Hacer'e göre; rivâyette geçen “arz” dan maksadın, insanların mîzana arz edilmesi demektir. Hesabın ince görülmesi azabı hak etme sonucunu doğurmaktadır. Çünkü kişinin yaptığı iyilikler Allah'ın kabul etmesine bağlıdır. Allah rahmeti ile bunları kabul etmezse kurtuluş mümkün olmamaktadır. Yine rivâyetten Hz. Âişe'nin hadislerin manalarını öğrenme konusunda ne kadar istekli olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber ilim konusunda kendisine müracaat edilmesinden sıkılmadığı bilinmektedir. Rivâyetin işaret ettiği bir diğer nokta; münazara (ilmî tartışma) yapmak ve delil olarak sünnet getirildiğinde buna karşı Kur'an'dan âyet okumak caizdir.¹⁹⁷

Aynî'ye göre ise; bab başlığında geçen sormaktan kasıt anlatılanı duymadığı için sormak değil, işin hakikatini anlamak için soru sormaktır. “İmamların Kadınlara Öğretmesi ve Vaaz Etmesi” ile “Bir şey İşitip de Anlayamayan Kimsenin, O Şeyi Öğrenmek İçin İşittiği Zâta Tekrar Müracaat Etmesi” bab başlıkları arasında bir münâsebet vardır. Orada bir âlime müracaat söz konusu olduğu gibi bu babda da yine

¹⁹⁵ el-İnşikâk, 84/7.

¹⁹⁶ Buhârî, “İlim” 36 (No. 103), “Tefsîru'l-Kur'ân”, 345, (No. 4939), “Merdâ”, 1 (No. 5640), “Rikâk”, 49 (No. 6536); Müslim, “Cennet”, 2876 (4/2204), Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3 (No. 3093); Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 5 (No. 2426), “Tefsîru'l-Kur'ân”, 76 (No. 3337).

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, 1/197.

aynı şekilde duymadıklarını anlamamaktan ziyâde bir âlime müracaat etmek anlaşılmaktadır¹⁹⁸

Hiz. ÂiŖe annemizin ilmi noktadaki gayreti ve hizmeti tartiŖılmaz bir gerçektir. Aynî'nin üzerinde durduğu gibi Hiz. ÂiŖe'nin konuyu dinleyip anlamamasından dolayı değil bildiği bir Ŗeyin anlamını öğrenmeye yönelik bir soru vardır. Netice itibâriyle kadınlar Hiz. Peygamber'e ilmi konularda soru sormuŖlardır. Hatta bu rivâyette sünnete karŖılık âyetten delil getirilerek soru sorulmuŖ ve mesele anlaŖılmıŖtır. Burdan kadınların Kur'an âyetlerini Peygamber'e sorarak anlamaya çalıŖtıkları bilgisi de elde edilebilir.

2.1.5 İlim Öğrenmede Hayâ

Hayâ (edep), insanın dođuŖtan getirdiği ve insanı insan yapan en önemli duygulardan biridir. Özellikle kiŖilerin özel alanına giren konularda hayâları öne çıkmaktadır. Kadın ve erkeklerin kendi yaratılıŖlarına has bedensel ve ruhsal özellikleri vardır. İslâm dini insanı tüm özellikleriyle kapsayan ve her türlü ihtiyaçlarına cevap verebilen kuŖatıcı bir dindir. Her duygunun aşırısı kiŖiye zarar verebildiği gibi ilim öğrenmede hayânın ve utangaçlığın ağır basması bazı ilmi konuların öğrenilmesine engel olabilir. Burada eğiticiye düşen görev eğittiği kiŖi veya kitlelerin durumlarını iyi bilmesi eğitilen kiŖinin de öğrenmek için usulünce merak ettiği Ŗeyi sormasıdır. Hiz. Peygamber dönemine bakıldığında kadınların kendileri aileleri vb. Ŗeylerle ilgili öğrenmek istedikleri ilmi konularda hayâ duygularını ilmin önüne geçirmedikleri ve sormak istedikleri Ŗeyleri bizzat kendilerinin peygambere sordukları bilinmektedir. Bununla ilgili rivâyet Ŗu Ŗekildedir:

”وَقَالَ مُجَاهِدٌ: «لَا يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ مُسْتَحْيٍ وَلَا مُسْتَكْبِرٌ» وَقَالَتْ عَائِشَةُ: «نَعَمْ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ لَمْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ»

...Mücâhid: "Hayâ eden de, büyüklük taslayan da ilim öğrenemez." demiŖtir. ÂiŖe: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâları onları dini (anlamalarına) öğrenmelerine mani olmadı." demiŖtir.

¹⁹⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/136.

عَنْ زَيْنَبِ ابْنَةِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: جَاءَتْ أُمُّ سَلَيْمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ، فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلِ إِذَا احْتَلَمَتْ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ» فَعَطَّتْ أُمُّ سَلَمَةَ، تَغْيِي «وَجْهَهَا، وَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْتَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ؟ قَالَ: «نَعَمْ، تَرَبَّتْ يَمِينُكَ، فِيمَ يُشَبِّهُهَا وَلَدَهَا

Zeyneb bint Ümmü Seleme, Ümmü Seleme'den rivâyetle şöyle demiştir: “Ümmü Süleyym Resûlullah'ın yanına geldi ve: “Yâ Rasûlallah! Allah hak olanı açıklamaktan hayâ etmez.”¹⁹⁹ “Bir kadın ihtilâm olursa yıkanması icâb eder mi?” diye sordu. Peygamber (s.a.s): “Suyu gördüğünde (evet)” cevabını verdi. Ümmü Seleme utancından yüzünü örterek: “Ya Rasûlallah! Kadın da ihtilâm olur mu?” dedi. Resûlullah (s.a.s): “Evet, sağ elin toprağa gelsin!”²⁰⁰ Bu olmasa çocuğu kendisine nasıl benzeyebilir?” buyurdu.²⁰¹

“Allah hak olanı açıklamaktan hayâ etmez.”²⁰² Ümmü Süleyym, utanılacak bir meseleyi açmadan evvel mâzur görülmesini sağlamak için bu ifadeyi kullanmıştır. Bunun manası; “Allah gerçek olan bir şeyde utanmayı emretmez” anlamına gelmektedir. Bu, kadınların erkekler yanında söylemekten utanacağı şeyler söyleyen Ümmü Süleyym'in, sözüne giriş olarak zikrettiği mâzerettir. Nitekim bu sebeple Müslim'in *Sahih*'inde yer aldığına göre Hz. Âişe, Ümmü Süleyym için “Kadınları rezil ettin.”²⁰³ demiştir. Büyüklere saygı ve hürmet ciheti üzere vâki olacak hayâ makbuldür. Ama dînî bir işi terke sebep olacak hayâyâ, yani utangaçlığa gelince, o kötülenmiştir. Böylesi dinin tavsiye ettiği hayâ değildir. O ancak zayıflık, gevşeklik ve acizliktir.²⁰⁴

¹⁹⁹ el-Ahzâb, 33/53.

²⁰⁰ “Teribet Yedâke” olarak kullanılan bu terimin şaşkınlık ve hayret ünlemi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bk. Hasan Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2009) 237.

²⁰¹ Buhârî, “İlim”, 50 (No. 130), “Gusl”, 22 (No. 282), “Ehâdisu'l-enbiyâ” 1 (No. 3328), “Edeb”, 68 (No. 6091); Müslim, “Hayz”, 313 (1/251), İbn Mâce, “Tahâre”, 107 (No. 600); Tirmizî, “Tahâre”, 90 (No. 122); Nesâî, “Tahâre”, 130 (No.197).

²⁰² Bk. “Ey iman edenler! İzin almadıkça peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin. Ancak yemeye çağırıldığınızda girin. Yemeğinizi yiyince de hemen kalkın. Söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor ve size söylemeye çekiniyor. Oysa Allah hak olanı açıklamaktan hayâ etmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasından isteyin. Bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en doğru olanıdır. Resûlullah'ı üzmeğe hakkınız yoktur. Kendisinden sonra asla eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahıdır.” (el-Ahzâb, 33/53).

²⁰³ Bk. Müslim, “Hayz”, 134 (1/251); Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 96 (No. 237); Nesâî, “Tahâre”, 133 (No. 196).

²⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/229.

Bu babdaki hadîs ile ilim öğrenmekte ve öğretmekte utanma olmayacağı sabit olmuştur. Keza bu hususta utanıp sıkılmamanın güzelliği, hadisin tariklerinin birinde tekrar eden hükümle sabittir. Mü'minlerin anneleri bu sorusundan dolayı Ümmü Süleym'i ayıplamaları üzerine Resûlullah (s.a.s.) onları bundan men etmiştir.²⁰⁵ Şu halde, dînî ve ilmî meselelerde utanmanın soru sormaya engel teşkil etmemesi gerekmektedir. Mücâhid'in (ö. 103/721) söylediği utangaç ve kibirli kimselerin ilim öğrenemeyeceği mealindeki sözü bu hakikati ortaya koymaktadır. Her ikisi de ilim öğrenmede eksikliğe yol açtığı için Mücâhid; ilim öğrenen kimseleri acizlik ve kibri terk etmeye teşvik etmiştir.²⁰⁶

Bu hadis, ihtilam olan kadının gusûl abdesti alması gerektiğine ve kadınların kendileriyle ilgili meseleleri sorup öğrenmelerine delil teşkil etmektedir. Meydana gelen şerî olaylardan ders çıkarılması hedeflendiği için, konular ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.²⁰⁷

Daha önce kadınların erkeklerden ders alabileceği konusuna değinmiştik. Bu hadiste kadınların kendileri ile ilgili meseleleri de eğer karşıdaki eğitici konulara hâkim ise ona danışabilecekleri ve sorabilecekleri anlaşılmaktadır. Fakat rivâyet dikkate alındığında kadınların soru sordukları zaman Hz. Peygamber'in yalnız olmaması yanında eşlerinin olması dikkatlerden kaçmaması gereken önemli meselelerden biridir. Bununla ilgili açıklama ilerde gelecektir. Ayrıca bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in karşıdaki muhatabı rencide etmeden kendisine sorulana açık ve yalın bir şekilde ifade etmesi eğitimde eğitilen kişi adına ilme isteği arttırmaktadır. Muhatabın konuya karşı gösterdiği şaşkınlığı gidermek için konuşmaya "espiri" yaparak başlaması karşıdakini rahatlatmakta ve bilgiyi panik olmadan almasını sağlamaktadır. Bütün bunlar eğitimde güven ortamını oluşturmakta ve kadınların ilme merakını ziyâdeleştirmektedir.

2.1.6. Geceleyin İlim Öğrenmek ve Vaaz Etmek

İlim öğrenmenin bireysel manada belli bir zamanı yoktur. Kişi istediği zaman istediği anda herhangi bir ilmi herhangi bir vesileyle öğrenebilir. Ancak ilim belirli bir mekâna, kişiye veya umuma açıksa burada ilim öğrenen ve öğreten kişilerin bunu ne

²⁰⁵ Bk. Müslim, "Hayz", 134 (1/251); Ebû Dâvûd, "Tahâre", 96 (No. 237); Nesâî, "Tahâre", 133 (No. 196).

²⁰⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 2/210-211.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/229.

zaman yapacakları kendilerinin tercihlerine göre şekillenmektedir. Eğitim ve öğretim kişilerin kendi durumlarına ve ayarlamalarına göre sabah saatlerinde olabileceği gibi akşam saatlerinde de olabilmektedir. Konuyla ilgili rivâyet şöyledir:

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَالَ: «سُبْحَانَ اللَّهِ، مَاذَا أُنْزِلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفَيْنِ، وَمَاذَا فُتِحَ مِنَ الْخَزَائِنِ، أَتَقِطُّوا صَوَاحِبَاتِ الْحَجَرِ، قُرْبَ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا غَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ

Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle etmiştir: “Hz. Peygamber bir gece uyanarak: "Sübhanellehu! Bu gece ne fitneler indirildi! Ne hazineler açıldı! Hücrelerin sahiplerini"²⁰⁸ (hanımlarımı) uyandırın. Dünyada nice giyinik olan (kadın) âhirette çıplaktır.”²⁰⁹

Buhârî bu konu ile ilgili, Hz. Peygamber'in yatsı namazından sonra konuşma konusundaki yasağının, hayır olmayan konuşmalara özgü olduğunu anlatmak istemiştir.²¹⁰ Fitnelerin indirilmesinden maksat, ya meleklerin takdir edilmiş olan şeyi haber vermeleri yahut daha sonra meydana gelecek şeylerin uykuda Hz. Peygamber'e bildirilmesidir. Hz. Peygamber de bunu "indirilme" diye ifade etmiştir. "Hücre" den maksat Hz. Peygamber'in hanımlarının odalarıdır. Hz. Peygamber kedisine bu uyarının ve bilgilendirmenin yapıldığı zaman yalnızca eşlerinin uyandırılmasını istemiştir. Çünkü hazır olanlar onlardır. Yahut da bu fiil "Önce kendinden, sonra bakımından sorumlu olduklarından başla" düsturuna uygun bir harekettir. "Dünyada nice giyinik olan (kadın) ahirette çıplaktır." sözü ile Hz. Peygamber'in eşlerini uyandırmanın gerekçesine işaret etmektedir. Yani onların ibadetten gafil kalmamaları ve Hz. Peygamber'in eşleri olmalarına güvenmemeleri gerekmektedir.²¹¹ Yine bu hadisten, âlimin kendisinden ilim öğrenen kişileri meydana gelmesi beklenen her türlü kötülükten sakındırması ve bu tehlikeli durumu giderecek şeyi göstermesi gerektiği de anlaşılmaktadır.²¹²

²⁰⁸ Bk. (صَوَاحِبَاتِ الْحَجَرِ) : Sahâbenin çoğuludur. Bu kelimedden maksat Peygamber'in (s.a.s) eşleridir. "Hucer" hücrenin cemisidir. Yani eşlerinin (evleri), odalarıdır. (Buhârî, "İlim", 39 (No. 115) ilgili hadisinden dipnotu).

²⁰⁹ Buhârî, "İlim", 39 (No. 115), "Teheccüd", 5 (No. 1226), "Libâs", 31 (No. 5844), "Edeb", 121 (No. 6218), "Fiten", 6 (No. 7069); Tirmizî, "Fiten", 30 (No. 2196).

²¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/210.

²¹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/210-211.

²¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/211.

Buhârî'nin (ö. 256/870) bu hadisi ilim bahsinde ele alarak “Geceleyin İlim Öğretmek ve Vaaz Vermek” bab başlığı ile sunması ilmin gece alınabileceğine ve öğretilebileceğine bir işarettir. Ayrıca ilim öğrenen talebenin veya ilim öğreten âlimin öğrettiği veya öğrendiği meseleler ile ilgili âni gelişen veya aktarılması gereken bir bilgi olduğunda hemen karşıdakine bunu aktarmasının mümkün olduğu neticesine de varılabilir.

2.1.7. Kadınların Gece ve Sabahın Alacakaranlığında Mescidlere Gitmeleri

عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أُعْتِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَتَمَةِ، حَتَّى نَادَاهُ عُمَرُ: نَامَ النِّسَاءُ وَالصَّبِيَّانُ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَا يَنْتَظِرُهَا أَحَدٌ غَيْرُكُمْ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ» وَلَا يُصَلِّي يَوْمَئِذٍ إِلَّا بِالْمَدِينَةِ، وَكَانُوا يُصَلُّونَ الْعَتَمَةَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّمْسُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ

Hiz. Âişe şöyle demiştir: "Bir gün Resûlullah yatsı namazını geciktirmişti. Hatta bu gecikmeden dolayı Hiz. Ömer gelip: “Ey Allah'ın Rasûlü! Kadınlar ve çocuklar uykuya daldı.” diye seslenmişti. Bunun üzerine Resûlullah odasından çıktı ve cemaate şöyle buyurdu: "Yeryüzünde sizden başka bu namazı bekleyen hiç kimse yoktur." Gerçekten o günlerde sadece Medîne'de bu namaz kılınmaktaydı. İnsanlar yatsı namazını şafak kaybolduktan sonra gecenin ilk üçte birlik vakti girince kılarlardı."²¹³

Hadiste geçen olay kadınların Nebî (s.a.s) ile birlikte yatsı namazlarına iştirak ettiklerine bir delildir.²¹⁴ Kadınların sabah ve gece mescide çıkmalarından dolayı onlar için bir kapı ayrılmıştır.²¹⁵

Hiz. Ömer'in “Kadınlar ve çocuklar uyudu” demesi yani onlarla birlikte mescitte bekliyoruz demektir. Çünkü Hiz. Ömer Nebî'nin, (s.a.s) unuttuğu için namazı geciktirdiğini düşünmektedir. Hiz. Âişe'nin rivâyetinde “mescidin halkı uydu”dan kasıt yani uyku mahmurluğuna büründüler demektir. Abdestlerini bozacak kadar bir uyku hali değil oturdukları yerde uyuklama halidir.²¹⁶

²¹³ Buhârî, “Mevâkitü's-salât”, 22 (No. 569) , “Ezân”, 158 (No. 864); Müslim, “Mesâcid”, 638 (1/441); Nesâî, “Salât”, 19 (No. 482).

²¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/37.

²¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/37.

²¹⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972), 5/137-139.

Hadiste kadınların sabah ve akşam mescidlere çıktığına dair işaret olması onların dînî konularda erkeklerden geri kalmadan hareket etmek istediklerinin göstergesidir. Rivâyetten Peygamber'in (s.a.s) namazı geciktirmesine karşılık kadınların mescidi terk etmeden çocuklarıyla birlikte orada bekledikleri anlaşılmaktadır. Peygamber'in (s.a.s) bu hareketlerinden orada bulunan sahâbiler veya sonraki dönem İslâm âlimleri yatsı namazının geciktirilerek mi kılınması daha faziletlidir tartışmaları yapmışlardır. Yani burada sürekli hareketleri kontrol edilen ve her yaptığı şeyin dindeki yeri araştırılan Hz. Peygamber'in mescidlerine kadınların dâima geliyor olması ve O'nu beklemeleri O'ndan alacakları en ufak şeyi bile kaçırmak istemediklerinin göstergesi olsa gerektir.

2.1.8. Kadınların İlmi Konularda Erkeklerle Tartışması

Kadınlar ilmi konularda erkeklerle tartışırlardı. İlgili rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ الْفَضْلِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ: «شَكَكَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صِيَامِ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَخُذْتُ بِهَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ يَتَعَبَّ فِيهِ لَبَنٌ، وَهُوَ بِعَرَفَةَ، فَشَرِبَهُ

Ümmü'l-Fazl'dan rivâyete göre: “*Arafat'ta Arefe günü insanlar Resûlullah'in (s.a.s) orucu hakkında ihtilafa düştüler. Bazısı, “O oruçludur.” dedi, bazısı da, “Hayır, oruçlu değildir.” dedi. Resûlullah (s.a.s) Arafat'ta devesi üzerinde vakfede iken ona bir bardak süt gönderdim de onu içti.*”²¹⁷ demiştir.

İbn Hâcer'e (ö. 852/1449) göre; Bu hadisten çıkarılacak bir sonuç da ilim konusunda kadın ve erkekler arasında münazaranın olabileceği yönündedir. Burada hükümleri sormadan öğrenme eğilimi mevcuttur ve bu rivâyet Ümmü'l-Fazl'ın şerîat hükümlerini anlama noktasındaki zekâsını göstermektedir. Onun olayı anlatmak için süt göndermesi öğleden sonra sıcak bir günde bir insanın oruçlu olup olmadığını anlamak için nâzik ve ince bir hareket olmuştur.²¹⁸

Hadiste geçen olaylara bakılınca ümmetin Hz. Peygamber'in yaptıklarını titizlikle takip ettikleri Onun yaptığı şeyleri yapmak için çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır. Yaşanan olayda Hz. Peygamber'in vakfede oruçlu olup olmaması konusunda cemaat arasında ihtilaf yaşanmış işin aslını ise bir kadının ince zekâsı ortaya

²¹⁷Buhârî, “Hac”, 87 (No. 1661), “Savm”, 64 (No. 1988), “Eşribe”, 12 (No. 5604); Müslim, “Fazlu şehri-i Ramazan”, 1123 (2/791) ; Ebû Dâvûd, “Savm”, 63 (No. 2441).

²¹⁸İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 4/238.

koymuştur. Yani cemaat arasında veya erkekler arasında yaşanan ihtilaf bir kadın tarafından çözüme kavuşturulmuştur.

2.1.9. Bir Kadının Bilgisi İle Amel Etme

Bir kadının herhangi bir konudaki bilgisi ile amel edilebilir. Konuyla ilgili rivâyet şöyledir:

ابْنُ عُمَرَ قَالَ: كَانَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ سَعْدٌ، فَذَهَبُوا يَأْكُلُونَ مِنْ لَحْمٍ، فَتَذَنَّهُمْ امْرَأَةٌ مِنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّهُ لَحْمٌ ضَبٌّ، فَأَمْسَكُوا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُوا أَوْ اطْعَمُوا، فَإِنَّهُ حَلَالٌ» - أَوْ قَالَ لَا «بَأْسَ بِهِ شَكٌّ فِيهِ - وَلَكِنَّهُ لَيْسَ مِنْ طَعَامِي

İbn Ömer dedi ki: “Nebî'nin (s.a.s) ashâbında bazı kişiler, içlerinde Sa'd b. Ebî Vakkas da var olduğu halde, bir et yemeye giriştiler. Tam bu sırada Peygamber'in zevcelerinden bir kadın o eti yemeye girişen topluluğa: “O et bir keler etidir!” diye nida etti. Bunun üzerine sahâbîler o eti yemeyi bıraktılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) şöyle dedi: “Ondan yiyin veya onu taam edin. Çünkü o helaldir veya “Onda sakınca yoktur”; râvi bu iki tâbirde şüphe etmiştir. Lâkin “Keler benim alışık olduğum yiyeceklerimden değildir.” buyurdu.²¹⁹

Bu konunun bab başlığına uygun olduğu “Eti yemekten kendilerini tuttular” sözünden anlaşılmaktadır. Çünkü onlar kadının sesini işittiklerinde eti yemeyi terk etmişlerdir. Bu da âdil olan bir kadının haberi ile amel edileceğine delâlet etmiştir. Hz. Peygamber’in kadının “yemeyin” sözü üzerine “yiyin” demesi kadının sözünü nehy etmeye yönelik değil daha ziyâde bilgilendirme içindir. Çünkü kadın Peygamber’in (s.a.s) o eti yemediğini bildiği için oradakilere yemeyin demiştir. Peygamber’in (s.a.s) eti hoşlanmadığından dolayı değil haram olduğundan dolayı yemediğini düşünmüştür.²²⁰

Buhârî'nin “Tek Kadının Haberi” diyerek bu rivâyeti vermesi, yukarıda Aynî'nin (ö. 855/1451) hadisın şerhinde ortaya koyduğu gibi âdil bir kadının veya ilmi bilgisi olan bir kadının bilgisiyle hareket edileceğine dâir delil niteliğindedir. Hz. Peygamber’in en yakınında olan eşlerinin Onun durumunu neyi yiyip neyi yemediğini

²¹⁹ Buhârî, “Ahbâru'l-ahâdi”, 6 (No. 7267); Müslim, “Sayd ve zebâih”, 1944 (3/1542);

²²⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 25/22.

ashâbdan daha iyi kontrol ettikleri bir gerçektir. Hadiste geçen bu annemizin Meymûne annemiz olduğu bilgisi vardır.²²¹ Meymûne annemizin Resûlullah'ın (s.a.s) keler etini yemediğini bilmesi o etin haram olduğundan dolayı yemediğini kendisine düşündürmüştür. Kendisinin haram olarak düşündüğü ve Resûlullah'dan (s.a.s) gördüğü bu bilgiyi hemen oradaki ashâba da duyurma gayretine girmiştir. Bu hadiste bir bakıma öğrendiği bir bilgiyi insanlara ulaştırma noktasında kadının azmini görmek de mümkündür.

2.1.10. İmamın Bayram Gününde Kadınlara Öğüt Vermesi

بَابُ خُرُوجِ النِّسَاءِ وَالْحَيْضِ إِلَى الْمَصَلَّى

أُمُّ عَطِيَّةٌ، قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ فِي الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى، الْعَوَاتِقَ، وَالْحَيْضَ، وَذَوَاتِ الْخُدُورِ، فَأَمَّا الْحَيْضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلَاةَ، وَيَسْهَدَنَّ الْحَيَّزَ، وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِينَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِحْدَانَا لَا يَكُونُ لَهَا جَلْبَابٌ، قَالَ: «لِيُلْبِسَهَا أُخْتُهَا مِنْ جَلْبَابِهَا

Ümmü Atıyye'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) Ramazan ve Kurban bayramlarında genç kızlar, hayızlı kadınlar ve örtünmekle mükellef olan kadınları namazgâha çıkarmamızı emretti. Ama hayızlı kadınlar namazgâhtan uzak durur Müslümanların dualarına ve hayra şahitlik ederler.” dedi. Ben dedim ki: “Ya Rasûlullah birimizin örtüsü bulunmuyor.” Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Ona din kardeşi kendi cilbabından birini giydiresin.”²²²

Avatik: Atik'in cemidir. Evlenmemiş genç kızlar demektir.²²³ Hayızlı kadının namaz yerlerinden tecrit edilmesi bayram namazı yerinin mescid olduğundan dolayıdır. Hayızlı bir kadının namaz kılınan yerde kalması caiz değildir.²²⁴ Resûlullah (s.a.s) genç kızlar ve örtünmekle mükellef olan kadınları hayızlı olsalar bile Müslümanların duasına ve hayra şahitlik etmeleri için bayram namazlarına çıkmalarını emretmiştir. Hayır, takva, ilim ve toplumsal bir kaynaşmanın olduğu günde rivâyette özellikleri tek tek sayılarak belirtilen kadınların orada hazır bulunmasının istenmesi kadınlar açısından önemlidir. Burada Resûlullah'ın (s.a.s) Asr-ı Saâdetteki kadın topluluklarının hiçbirine

²²¹ Buhârî, “Ahbâru'l-ahâdi”, 6 (No. 7267), (ilgili hadisin dip notu)

²²² Buhârî, “Hayz”, 23 (No. 324), “Salât”, 2 (No. 351), “İdeyn”, 15 (No. 974); Müslim, “Salâtü'l-İdeyn”, 12 (2/605); Tirmizî, “İdeyn”, 7 (No. 539); Nesâî, “İdeyn”, 2 (No. 1558).

²²³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 2/141.

²²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 2/142, Nevevî, *el-Minhâc*, 6/170.

ayrım yapmaksızın hayra, duaya ve ilme katılmalarını istediği görülmektedir. Ayrıca o zamanki şartlarda en önemli konuların hutbelerde işlendiği de bir gerçektir.

2.1.11. İlim Öğrenmede Kadınların Hıfz ve Azmi

عَنْ أُمِّ هِشَامٍ بِنْتِ حَارِثَةَ بْنِ التُّعْمَانِ، قَالَتْ: «لَقَدْ كَانَ تَتَوَرَّنَا وَتَتَوَرُّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدًا، سَتَيْنِ أَوْ سَنَةً وَبَعْضَ سَنَةٍ، وَمَا أَخَذْتُ قِ وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ إِلَّا عَنْ لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقْرَأُهَا كُلَّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ عَلَى الْمِنْبَرِ، إِذَا خَطَبَ النَّاسَ

Ümmü Hişâm bint Hârise Numan’dan naklen rivâyet ettiğine göre; Ümmü Hişâm şöyle demiştir: “İki sene yahut bir seneden biraz fazla süre zarfında bizim tandırımızla Resûlullah’ın (s.a.s) tandırı birdi. Ben, Kâf sûresini ancak Resûlullah’ın (s.a.s) dilinden öğrendim. Onu her Cuma cemaate hutbe irâd ederken okurdu.”²²⁵

Rivâyette geçen “Bizim tandırımızla, Resûlullah’ın (s.a.s) tandırı birdi” sözünden, Hişâm’ın evinin Resûlullah’ın (s.a.s) evine pek yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakınlıkta ötürü Hz. Peygamber’in hallerine herkesten daha ziyâde vâkıf olduğuna, hafızasının ve bilgisinin kuvvetli olduğuna dair işaret vardır.²²⁶

أُمُّ سَلَمَةَ، زَوْجَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: كُنْتُ أَسْمَعُ النَّاسَ يَذْكُرُونَ الْحَوْضَ، وَلَمْ أَسْمَعْ ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمًا مِنْ ذَلِكَ، وَاجْأَرِيَّةُ تَمْشُطُنِي، فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَيُّهَا النَّاسُ» فَقُلْتُ لِلْجَارِيَةِ: اسْتَأْجِرِي عَنِّي، قَالَتْ: إِنَّمَا دَعَا الرَّجَالَ وَلَمْ يَدْعُ النِّسَاءَ، فَقُلْتُ: إِنِّي مِنَ النَّاسِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنِّي لَكُمْ فَرَطٌ عَلَى الْحَوْضِ

Nebî’nin (s.a.s) zevcesi Ümmü Seleme’den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Halkın havzdan bahsettiklerini işitiyordum, ama bunu Resûlullah’dan (s.a.s) işitmemiştim. Yine bundan bahsedilen bir gündü. Cârîye başımı tarıyordu. Resûlullah’ın (s.a.s) “Ey İnsanlar!” dediğini işittim. Hemen cariyeye: “Benim işimi sonraya bırak!” dedim. Cariye: “Ama o erkekleri çağırdı, kadınları çağırmadı ki!” dedi. Bunun üzerine:

²²⁵ Müslim, “Cuma”, 51 (2/595); Nesâî, “Cuma”, 27, (No. 949).

²²⁶ Suyûtî, Ebû’l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *ed-Dîbâc ‘alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, (thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî), (Suudi Arabistan: Dâru İbni Affân, 1416/1996), 2/450; Nevevî, *el-Minhâc*, 6/161; Azîmâbâdî, Ebû’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hak b. Emîr Alî, *Avnû’l-Ma’bûd*, (Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 1415/1994), 3/316.

“Ben de insanlardanım.” dedim. Müteakiben Resûlullah (s.a.s): “Ben sizin için havzın başına önce varacağım...”²²⁷ buyurdu.

Rivâyette geçen “Ben de insanlardanım” sözü kadınların “Ey insanlar!” hitâbına dâhil olduğunun bir göstergesidir. Ümmü Seleme “Ey insanlar!” çağrısında hitâbın kendisine olduğunu anlamıştır. Cârîyenin hitâp erkeklere has demesi konusunda onu uyarmış ve düzeltmiştir. Bu konudaki azmini, işini bırakarak emre koşmasıyla ortaya koymuştur.²²⁸

Buhârî ve Müslim’den derlediğimiz rivâyetlerden elde edilen sonuçlara göre; kadın eğitim ve öğretimine ilkesel olarak bakıldığında eğitim açısından kadın ve erkek arasında bir fark görülmemektedir. Kadınların veya kız çocuklarının ilk eğitim alacağı yer ailesidir. Alacakları en temel eğitim dînî eğitimidir. Eğitim yapılırken eğitimin gayesi; sınıf ayrımına girmeden toplumun tamamını kuşatıcı, her alanda, herkesin özelliğine göre eğitim alabilmesine imkân sağlamaktır. Eğiticinin yaptığı işi ihsan üzere yapması ve terbiye ettiği kişilere karşı yumuşak huylu olması gerekmektedir. İlk eğitimi aileye verilen kadın ve kızların eğer ailede bilgili bir birey yoksa daha bilgili ve işin ehli imam, öğretmen, âlim vb. kişilerden ders alabilme imkânı vardır. Kadınlar, kadınlardan ilim öğrenebileceği gibi erkek âlimlerden de ilim öğrenebilmektedirler. Eğitim alan kadınlara istekleri üzerine ayrı bir gün tahsis edilmesi ve eğitimlerinin güven içerisinde sağlanması gerekmektedir. Kadınlar ilmi noktada çözemedikleri konularda işin ehli olan erkek âlimlere soru sorabilmektedirler. Kadınlar ilim meclislerinden men edilmemeli aksine onların bu hakkı rahatça alabilmeleri için kolaylıklar sağlanmalıdır.

2.2. Kadınların İlim Meclislerine (Mescidlere) Gelme Adabı

2.2.1 Örtünme

عَمْرَةُ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ: «لَوْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى مَا

أَخَذَتِ النِّسَاءُ لَمَنَعَهُنَّ الْمَسْجِدَ كَمَا مَنَعَتْ نِسَاءَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

²²⁷ Müslim, “Fezâil”, 29 (4/1795).

²²⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 15/57.

Amre bint Abdirrahman'dan gelen rivâyetle Hz. Âişe şöyle demiştir: “Eğer Resûlullah (s.a.s) kadınların bugün yaptığı şeyleri görseydi, İsrailoğullarının kadınlarının yasaklandığı gibi kadınlara mescid yasağı koyardı”²²⁹

Hz. Âişe'nin “Resûlullah (s.a.s) kadınların bugün yaptığı şeyleri görseydi” demesi; onların zînet taktıklarını, koku süründüklerini, alımlı güzel elbiseler giydiklerini vb. şeyleri görseydi demektir. Hz. Âişe'nin rivâyetine dayanarak mutlak manada kadınlara yasak getirildi denilmesi doğru değildir. Hz. Âişe bunu yaparak hükmün değişmesini şartlara bağlamıştır. Fakat zan üzerine hüküm bina etmek doğru değildir. Rivâyette “görseydi yasaklardı” gibi ifadelerin kullanılması “görmedi yasaklamadı” sonucuna işi götürebilmektedir. Yine aynı şekilde Allah sonradan olacakları bildiği için eğer yasaklama getirilseydi bunu Peygamber'e (s.a.s) vahiy yoluyla bildirirdi denilerek karşılık verilebilir. Eğer bu söylenenler üzerine kadınların mescidlerden men edilmesi lazım gelirse onların mescidlerin dışında çarşı, pazar gibi mekânlardan menedilmeleri daha evlâ görülmektedir. Yine bu yaşanan olaylar bütün kadınların değil bazı kadınların arasında yaşanmıştır. Engelleme gelecekse olayları yapanlara engelleme getirilmesi en doğru olan görüştür. Fesattan ne kastedildiğine bakmak evlâdır. Resûlullah'ın (s.a.s) yasakladığı koku sürünmek, zînet takmak vb. şeylerdir.²³⁰

Hz. Âişe'nin rivâyetteki maksadı, Hz. Peygamber zamanında fitne olmadığından ve kadınların ahitlerine (İslâmi kurallara) dikkat ederek mescidlere gelmelerinden dolayı onlara bir yasaklama getirilmemiştir. Burada değişen şey hüküm değil Peygamber'den (s.a.s) sonra gelen kadın ve erkeklerin ahvâlinin değişmesidir.²³¹

Yukarıda geçen “İmamların Bayram Gününde Kadınlara Öğüt Vermesi” başlığı altında verilen rivâyetin son kısmı bu konuyla ilgilidir. Rivâyette Peygamber'e (s.a.s) sorulan “Ya Rasullah birimizin örtüsü bulunmuyor.” sorusuna Resûlullah (s.a.s) şöyle cevap vermiştir. “Ona din kardeşi kendi cilbâbından birini giydirsin.”²³² Rivâyette

²²⁹ Buhârî, “Ezân”, 163 (No. 869); Müslim, “Salât”, 144 (1/328); Ebû Dâvûd, “Salât”, 53 (No. 569).

²³⁰ Azîmâbâdî, *Avnû'l Ma'bûd*, 2/194.

²³¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/41.

²³² Buhârî, “Hayz”, 23 (No. 324), “Salât”, 2 (No. 351), “İdeyn”, 15 (No. 974); Müslim, “Salâtü'l-İdeyn”, 12 (2/605); Tirmizî, “İdeyn”, 7 (No. 539); Nesâî, “İdeyn”, 2 (No. 1558).

“cilbâb” tâbiri kullanılmıştır. Cilbâb: Tüm bedeni kaplayan elbisenin üzerine giyilen çoğunluğa göre izâr diye isimlendirilen elbise olarak tanımlanmaktadır.²³³

Kur'an'da cilbâb ile ilgili âyet şu şekildedir: “Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin eşlerine söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır...”²³⁴

Burada geçen cilbâbın, kadının vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde geniş ve normal kıyafet üzerine giyilen dış giysi veya bu minvalde kadının tüm vücudunu kaplayan her tür elbise olduğu bilgisi vardır. Tefsir âlimleri âyetle ilgili kadınların ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıktıkları zaman münafık vb. kişiler tarafından eziyete uğramamaları için bu kıyafetin emredildiğinin üzerinde durmuşlardır.²³⁵

2.2.2. Koku Sürünmek

أَنَّ زَيْنَبَ الثَّقَفِيَّةَ، كَانَتْ تُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا شَهِدْتَ إِحْدَاكُمُ الْعِشَاءَ فَلَا تَطَيَّبْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ

Zeyneb es-Sekafiyye Resûlullah'dan (s.a.s) rivâyetle şunları söylemiştir: “(Kadınlar) sizden biriniz yatsı namazına çıkarsa o gece koku sürünmesin.”²³⁶

Hz. Peygamber kadınları mescide gitmekten men etmemiştir. Ancak onların mescide gelirken koku sürünmelerini yasaklamıştır. Eve döndüklerinde de koku sürünmelerinde bir sakınca bulunmamaktadır. Bu konuda yorum yapan âlimler kadınların mescide gelmelerini, koku sürünmeyecek, zinet takmayacak, sesi duyulan (dikkat çeken) halhal takmayacak, dikkat çeken (lüks) kıyafetlet giymeyecek, erkeklerle karışmayacak, genç olmayacak ve yolda tehlikeli bir şey olmayacak vb. şartlara bağlamışlardır²³⁷

²³³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 2/141.

²³⁴ el-Ahzâb, 33/59.

²³⁵ Mücâhid b. Cebr, Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücâhid*, (thk. Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Nîl), (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989), 1/552; İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-'Azîm*, (thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), (Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999), 10/3153; Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî), (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997), 4/238; Neseî, Ebû'l-Berekât, Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*, (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 3/45.

²³⁶ Müslim, “Salât” 141, 142 (1/326-328); Nesâî, “Zîynet”, 37 (No. 5129).

²³⁷ Suyûtî, *ed-Dîbâc*, 2/156.

2.2.3 Kadınların Safının Arkada Olması

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أُولَئِكَ، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أُولَئِكَ»

Ebû Hureyre'den rivâyetle o, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s): “*Erkeklerin saflarının en hayırlısı ilk saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların saflarının en hayırlısı en son saftır. En kötüsü de en öndekidir.*”²³⁸ dedi.

İmama yakın olmaları ve kadınlardan uzak durmaları sebebiyle erkek safının üstünlük ve ecir bakımından en üstünü birinci saf sayılmıştır. Namazı edâ eden kişinin kıraate uzaklığı ve imamın mihrabına olan uzaklığından dolayı bu safların ecir ve fazilet bakımından daha az sevap olanı ise arka saf olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca geç kalanın hayır ve ecre az rağbet ettiğinin göstergesidir. Kadın için fitneye daha yakın olması veya fitneye sebebiyet vereceğinden ecir ve fazilet bakımından az olan ön saftır denilmiştir. Bu rivâyet erkeklerle kadınların karışık olduğu meclisler için geçerlidir. Eğer kadın ve erkekler ayrı yerlerde ise kadınlar için de en ilk saf daha hayırlıdır.²³⁹

2.2.4. Kadınların Erkeklerden Önce Mescidten Çıkmaları

عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ تَرَكْنَا هَذَا الْبَابَ لِلنِّسَاءِ»، قَالَ نَافِعٌ: فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ ابْنُ عُمَرَ، حَتَّى مَاتَ

İbn Ömer'den rivâyetle Resûlullah (s.a.s): “*Bu kapıyı kadınlar için ayırsaydık.*” dedi. Nâfi dediki: “*Ömer ölünceye kadar o kapıdan içeri girmedir.*”²⁴⁰

Nebî'nin (s.a.s) kadınlar için işaret ettiği kapı mescidin kapısıdır. Mescidlere giriş ve çıkışlarda kadın ve erkeklerin karışmaması için daha güzel ve iyi olacağından dolayı bunu istemiştir. Bu hadiste kadınların mescidlerde erkeklerle karışmadıklarına da aynı zamanda bir işaret vardır. Çünkü kadınların mescidin kenarında toplandıkları ve orada namazlarını eda ettikleri bilinmektedir. Sünnete uyma konusunda çok titiz olduğu

²³⁸ Müslim, “Salât”, 126, 132 (1/324-326); Ebû Dâvûd, “Salât”, 98 (No. 678); Tirmizî, “Salât”, 166 (No. 224); Nesâî, “İmâmet”, 33 (No. 896).

²³⁹ Suyûtî, *ed-Dîbâc*, 2/154.

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 17 (No. 462), (Elbânî, hadis için sahih demiştir.)

bildirilen Abdullah b. Ömer'in kadınlara ayrılan bu kapıdan ölünceye kadar girmediği nakledilmektedir.²⁴¹

أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَخْبَرَتْهَا: «أَنَّ النَّسَاءَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ إِذَا سَلَّمْنَ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ، قُمْنَ وَتَبَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ صَلَّى مِنَ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللَّهُ، فَإِذَا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَامَ

Resûlullah'ın (s.a.s) eşi Ümmü Seleme validemiz şöyle nakletmektedir: *“Kadınlar Resûlallah (s.a.s) zamanında farz namazları kılıp selam verdikten sonra kalkarlardı. Resûlullah (s.a.s) ve onunla beraber namaz kılan erkekler bir müddet beklerlerdi. Resûlullah (s.a.s) kalkınca erkeler de kalkardı.”*²⁴²

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), bu rivâyetle ilgili: “Allah bilir ama burada Resûlullah'ın (s.a.s) beklemesi erkekler onlara kavuşmadan kadınların mescidden çıkmaları içindir.”²⁴³ diye düşündüğünü dile getirmiştir.

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُصَلِّي الصُّبْحَ، فَيَنْصَرِفُ النَّسَاءُ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُوطِئِهِنَّ، مَا يُعْرِفْنَ مِنَ الْعَلَسِ

Hiz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Mümin kadınlar Resûlullah (s.a.s) ile birlikte, bir örtü örtünmüş oldukları halde sabah namazını kılarlar, sonra evlerine dönerlerdi ki henüz ortalık alaca karanlık olduğu için kimse onları tanımıyordu.”*²⁴⁴

Bu hadis, kadınların Peygamber (s.a.s) ile birlikte sabah namazı kıldıklarının ve gecenin karanlığı aydınlanmadan geri döndüklerinin delilidir.²⁴⁵ Yine bu rivâyet yukarıda geçen “örtünme” bahsini de içine almaktadır.

²⁴¹ Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, 2/92.

²⁴² Buhârî, “Ezân”, 150 (No. 837); İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 33 (No. 932); Ebû Dâvûd, “Salât”, 196 (No. 1040), Nesâî, “Sehv”, 77 (No. 1333).

²⁴³ Bk. Buhârî, “Ezân”, 150 (No. 837).

²⁴⁴ Buhârî, “Salât”, 13,27 (No. 372-578), “Ezân”, 161 (No. 867); Müslim, “Salât”, 230, 231, 232 (1/445-446); İbn Mâce, “Salât”, 2 (No. 669); Ebû Dâvûd, “Salât”, 8 (No.423); Tirmizî, “Salât”, 2 (No. 153); Nesâî, “Mevâkîf”, 23 (No. 545).

²⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/40.

2.2.5. Halvet

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِيَّاكُمْ وَالْدُخُولَ عَلَى النِّسَاءِ» فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ

اللَّهِ، أَفَرَأَيْتَ الْحُمُورَ؟ قَالَ: «الْحُمُورُ الْمَوْتُ»

Ukbe b. Âmir'den rivâyetle o, şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.s): "Kadınların yanına girmekten kaçının." dedi. Bunun üzerine bir adam: "Kocasının (kardeş, amca, amcaoğlu gibi) yakınları da mı?" diye sordu. Resûlullah (s.a.s): "Yakını ölümdür." buyurmuştur.²⁴⁶

Nevevî'ye (ö 676/1277) göre; kişinin, kardeşinin veya yeğeninin zevcesiyle halveti ölüm makamındadır. Araplar hoş olmayan şeyi ölüme teşbih ederek anlatmaktadırlar. Hadisten kastedilen, kocanın yakını ile halvet bir başkası ile halvetten daha fazladır. Bu sebeple bundan hâsıl olan şer, yabancından hâsıl olan şerden daha fazla ve daha kötüdür. Yakının, bir yabancıya nispetle herhangi bir yadırganmaya uğramadan kadınla teması ve halvet etmesi daha çok imkân dâhilinde olduğu için fitne, yakınla daha kolay ortaya çıkmaktadır.²⁴⁷ Yine Nevevî'nin aktardığı bilgilere göre; Kadı İyâz (ö. 544/1149) bu rivâyet hakkında: "Yakınlarla halvet dinde fitne ve helâke sebep olur. Bu sebeple Resûlullah onu, ölüm helâkine benzetti ve hadisi tağlîz (sertlik gösterme) makamında irad etti." demiştir.²⁴⁸

Yakın diye tercüme ettiğimiz hamv kelimesi, kocanın baba, oğul, kardeş, yeğen, amca, amcaoğlu gibi akrabalarının hepsini ifâde eder; sadece kayın, yeğen vs. ile tercümesi nâkıs olmaktadır.²⁴⁹ Bu sayılan kişilerin akrabalık münasabetleri sebebiyle halvette kalma ihtimallerinin daha çok olması düşünülmüştür. Buna binaen Hz. Peygamber yaşanacak olayları ölüme benzetmiştir. Çünkü tek bir akraba ile yaşanan olumsuz bir durum bütün akrabalar ile bağın kopmasına sebep olarak kötülük ve fesat noktasında ölüme benzetilmiştir.²⁵⁰ Durumun bu noktalara gelmemesi için mahrem olan

²⁴⁶ Buhârî, "Nikâh", 110 (No. 5232); Müslim, "Selâm", 20 (4/1711); Tirmizî, "Radâ", 16 (No. 1171).

²⁴⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 8/154.

²⁴⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 8/154.

²⁴⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 8/153.

²⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/331-332; Mübârekpûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezi Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 4/281.

akrabaların, mahrem oldukları kadınlarla halvette kalmamaya özen göstermeleri gerekmektedir.

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ ثَالِثَهُمَا الشَّيْطَانُ»، " وَمَعْنَى قَوْلِهِ: «الْحَمْدُ»

Tirmizi rivâyetin devamında;

“Bir kadın ve bir erkek yalnız kalırsa üçüncüsü şeytandır.” kısmını da eklemiştir.²⁵¹

سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَتْ امْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلَا بِهَا، فَقَالَ: «وَاللَّهِ إِنْكَرٌ لَأَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ

Enes b. Malik'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Ensardan bir kadın Nebî'nin (s.a.s) yanına geldi. Onunla yalnız kaldı ve bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) dediki: “Vallahi siz bana insanların en sevimlisisiniz.”²⁵²

Rivâyetteki ifadelerde Hz. Peygamber'in kadınla halvette kalmasının aslında gözden uzakta değil bilakis insanların onları gördüğü fakat seslerini duyamayacakları şekilde uzaklaştılar manası vardır. Kadının insanların içinde söylemekten çekindiği bir durum olabileceği için Hz. Peygamber onunla insanların işitemeyeceği bir yerde konuşmuştur. Yani burada Hz. Peygamber'in kadınla konuştuğu insanlar tarafından görülmekte fakat ne konuştukları anlaşılamamaktadır. Başka rivâyetlerde kadının yanında bir çocuğu olduğu da sabittir.²⁵³ Ayrıca bu hadisten yabancı bir kadınla fitneden emin olarak ve dine zarar vermeyecek bir şekilde gizli konuşulabilir, sonucu çıkmaktadır.²⁵⁴

سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ يَقُولُ: لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ

²⁵¹ Tirmizî, “Radâ”, 16 (No. 1171); (Elbânî hadis için sahih demiştir.).

²⁵² Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 5 (No. 3785), “Nikâh”, 111 (No. 5234), “İmân”, 3 (No. 6645); Müslim, “Fezâil”, (4/1948).

²⁵³ Bk. Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 5 (No. 3786).

²⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/333.

İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre o, Resûlullah'ı (s.a.s) şöyle hitap ederken duyduğunu söylemiştir: “*Sakin bir erkek, yanında mahremi olmadıkça yabancı bir kadınla yalnız kalmasın...*”²⁵⁵

Hız. Peygamber zamanında mescidler daha önce geçtiği üzere aynı zamanda eğitimin yapıldığı mekânlardır. Hız. Peygamber'in mescidlerde uyguladığı eğitim sistemi İslâmi eğitimlerin tamamına ışık tutmaktadır. Asr-ı Saadet'te olduğu gibi toplumsal hayatta ve toplu olarak katılınan meclislerde kadın ve erkek ortak kullanım alanları her zaman olmuştur. Bu alanlar günümüzde daha fazla ve daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Bu yapıların erkek kadın özelinde karmaşıklaşması Nebvî eğitimdeki âdabların yeniden canlanması ve uygulanması gereğini gün yüzüne çıkarmaktadır. İslâmi ölçülere dikkat edilmeden yapılan eğitimlerin topluma zararı olduğu gibi bu işten en çok yıpranan yine kadınlar olmaktadır. Yukarıda işlediğimiz hadislerden kadın ve erkek bir ortamda bulunurken özellikle kadınların nelere dikkat etmesi gerektiğine vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için yer verilmese de, mescidlerde veya ilim meclislerinde erkeklerin de uymaları gereken kurallar olduğu bilinmelidir.

Kadınların evlerinden çıktıkları zaman üzerlerine erkeklerin dikkatini çekmeyecek sadelikte elbiseler giymeleri gerekmektedir. İlim meclislerine giden kadınların koku, makyaj gibi unsurlardan uzak durması ve ziynetlerini (bilezik, halhal vb.) göstermemeleri gerekmektedir. En faziletli olan eğitimin, kadın ve erkeğin birbirine karışmadan yapıldığı eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu yoksa ve kadın erkek aynı yerde eğitim alıyorsa yine oturma düzeninde erkeklerin arka safında oturmak veya onlarla karışık oturmamak, o ortamdan ayrılırken erkeklere karışmadan oradan çıkmak gerekmektedir. Kadınlar ilim aldıkları erkeklerle konuşurken seslerini inceltmeden ağır ve vakarlı bir şekilde konuşmalıdırlar.²⁵⁶ Kadın erkek aynı ortamda bulunan kişilerin tenhada bir başlarına yalnız kalmamaları istenmiştir. Bir kadınla bir erkeğin ilim öğrenmek için dâhi olsa umûma açık olmayan yerlerde baş başa kalması doğru değildir.

Bütün bu uyarılar ve yapılması gerekenler hem erkekleri hem de kadınları korumaya yönelik tedbirlerdir. Uyarıların, şahıslar üzerinde özelleştirilmemesi gerekir.

²⁵⁵ Müslim, “Hac” 424 (2/978).

²⁵⁶ Bk. el-Ahzâb, 33/32.

Nitekim İslâm bir kural koyarken bir kişi özelinde değil toplumun tamamını kapsayıcı nitelikte önlemler almaktadır. Bu önlemler cins olarak insanları sorumlu tutar kişi veya sadece bir cinsiyeti değil. Kadının dikkat ederek geldiği meclise veya ortama erkeğin de aynı oranda dikkat ederek gelmesi gerekmektedir. Bu sorumluluk sadece kadına has değildir. Zaman zaman böyle yanlışlar yapılarak kadınlar sorun olarak görülüp toplumdan soyutlanmaya çalışılsa da geldiğimiz noktada kadınlar hayatın her alanına girmiş bulunmaktadır. Vakıa böyle iken kadınları toplumdan izole ederek ortadaki sorunları yok etmeye çalışmak imkânsız hale gelmektedir. Dolayısıyla zaten toplumun içinde olan kadına yapılacak en güzel şey onun ilk önce sağlam bir dînî eğitim almasını sağlamak daha sonra yukarıda anlattığımız Nebvî uyarıları dikkate alarak toplumsal hayatta kadın ve erkek arasında yaşanması muhtemel olan sorunların azalmasına yardımcı olmaktır.

2.3. Kadınların Eğitimini Engellediği İddia Edilen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Peygamber (s.a.s) zamanından günümüze kadınlarla ilgili olarak çok sayıda hadis rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetler her dönemde gündeme gelmiş ve tartışma konusu olmuştur. Yapılan rivâyetlerin bazıları kadınların aleyhine bir takım sonuçlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu rivâyetlerden bazıları da kadınların eğitim öğretim hakkı ile ilgili olmuştur. Burada kadının eğitimini yasaklayan birkaç rivâyet ele alınacaktır.

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُتْرَكُ الْغُرَفُ، وَلَا تُعَلِّمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ، وَعَلِّمُوهُنَّ الْمَعْرَلِ، وَسُورَةَ النُّورِ

Âişe'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) şöyle demiştir: “Kadınları göze çarpan mevkilere oturtmayın, onlara yazıyı da öğretmeyin. Onlara dikiş öğretin ve Nûr Sûresi’ni öğretin.”²⁵⁷

Yukarıda metnini verdiğimiz ve Hz. Âişe’ye nispet edilerek aktarılan bu rivâyeti; Taberânî (ö. 360/971) *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* ve Beyhakî (ö. 458/1066) *‘Şu‘abü’l-Îmân* adlı eserlerinde metin olarak

²⁵⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, 6/34; Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, (thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ), (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1410/ 1990), 2/430, (No. 5713); Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *‘Şua’bü’l-Îman*, (thk. Muhtar Ahmed en-Nedvî), (Hindistan: Dâru’l-Selefi, 1423/2003), 4/90.

aynen aktarmaktadırlar. Bu rivâyet hakkında, *el-Mektebetü's-Şamile* adlı bilgisayar programının hadis metinleri bölümünden yapmış olduğumuz taramada elde ettiğimiz sonuçlar cihetinde muteber olduklarından dolayı bu üç eserdeki isnad ve metinler incelenerek rivâyet hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

2.3.1 İsnad Tenkidi

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Evsat* adlı eserinde geçen isnad şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيُّ قَالَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الشَّامِيُّ قَالَ: نَا شُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ،
عَنْ عَائِشَةَ

Taberânî > Muhammed b. Abdullah el-Hadramî > Muhammed b. İbrahim eş-Şamî > Şuayb b. İshâk > Hişâm b. Urve > Babası (Urve) > Âişe > Resûlullah (s.a.s).

Muhammed b. Abdullah el-Hadramî (مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيُّ): Onun hakkında Dârekutnî'ye (ö. 385/995) soru sorulduğunda “sigatün cebelün” (ثِقَّةٌ جَبَلٌ) diyerek güvenilir olduğunu vurgulamıştır. Zehebî (ö. 748/1348) eserinde Muhammed b. Abdullah hakkında “hafız” (الْحَافِظُ), “şeyh” (الشَّيْخُ), “saduk” (صَدُوقٌ) tâbirlerini kullanmıştır. Onun Kûfeli muhaddislerden olduğunu bildirmiştir.²⁵⁸

Muhammed b. Abdullah el-Hadrâmî'nin; Ahmed b. Yûnus (ö. 227/841), Yahya el-Himmânî (ö. 228/843), Said b. Amr el-Eşasî (ö. 230/844), Ali b. Hakîm (ö. 232/846), İbn Ebû Şeybe (ö. 239/853), Yahya b. Bısr el-Harîrî (ö. 299/910) ve onların tabakalarındakilerden semai vardır. Kendisinden; İbn Ukde (ö. 332/944), Ebû Bekîr en-Neccâr (ö. 348/959), Ebû Bekir b. Ebû Dârim (ö. 352/963), Taberânî (ö. 360/971), Ebû Bekîr el-İsmailî (ö. 371/981), Ali b. Abdurrahman el-Bekkâî (ö. 376/986), Ali b. Hasân el-Cedîlî (ö. 383/993), rivâyette bulunmuşlardır. Muhammed b. Abdullah el-Hadramî H. 297 senesinde vefat etmiştir.²⁵⁹

Muhammed b. İbrahim eş-Şamî (مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الشَّامِيُّ): İbn Hibbân (ö. 354/965) onun hadislerinde zayıf olduğunu, kendisinden hadis almanın helal olmadığını ve onun

²⁵⁸ Zehebî, *Siyerü A'lâmin- Nübelâ*, 14/41.

²⁵⁹ Zehebî, *Siyerü A'lâmin- Nübelâ*, 14/41-42.

“yeza’u’l-hadis” (يضع الحديث) olduğunu bildirmiştir.²⁶⁰ İbn Adî (ö. 365/976); Şamî’yi “munkeru’l-hadis” (منكر الحديث) terimiyle cerh etmiştir.²⁶¹ Dârekutnî (ö. 385/995) onun için “kezzâb” (كذاب) tâbirini kullanmış, Zehebî (ö. 748/1348) İbrahim eş-Şamî için “yeza’u’l-hadis” (يضع الحديث) demiştir.²⁶² İbn Hacer (ö. 852/1449) bu rivâyetin gerçekten zayıf olduğunu ve Muhammed b. İbrahim Eş-Şamî’nin de isnadı zayıflattığını ve onu “muttehem” tâbiriyle cerh etmiştir.²⁶³ Suyûtî (ö.911/1505) onun için; bilinmediğini ve “yeza’u’l-hadis” (يضع الحديث) olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

Şuayb b. İshâk (شُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ): Ebû Muhammed diye künyelenen Şuayb b. İshâk hakkında İbn Sa’d (ö. 230/ 845), Ahmed b.Hanbel (ö. 241/855), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915) onun için; sika” (سَيِّئَةً) demişlerdir.²⁶⁵ İbn Ebû Hâtîm (ö. 327/938) onun için; “saduk”(صادق) demiştir. Zehebî ise; (ö. 748/1348) eserinde onun

²⁶⁰ Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî),(Lübnan: Dâru’l-Maârife, 1382/1962), 3/446; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Du’afâ ve’l-Metrûkîn*, (thk. Mahmud İbrahim Zâyed), (Halep: Dâru’l-Va’î, 1396/1975), 2/301; Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Le’âlî’l-Masnû’a fî’l-Ehâdisi’l-Mevzû’a* (thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed), (Beyrut: Dârû’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1416/1996), 2/142; İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali el-Bağdâdî, *el-Mevzû’ât*, (thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân), (Medîne: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386/1966), 2/269; İbn Müflih; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî; *el-Adabü’s-Şer’iyye ve’l-Minahü’l-Mer’iyye*, (thkz.), (Kahire: Âlemü’l-Kütübî, ts.) 3/296.

²⁶¹ İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Du’afâ’r-Ricâl*, (thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), (Beyrut: Kütübü’l-İlmiyye, 1418/1997), 7/524; İbn Hibbân; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, (thk. Emir Alaaddîn Ali b. el-Farisî), (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1408/1988), 16/365; Ebû Nuaym; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî; *Kitâbü’d-Du’afâ*, (thk. Fârûk Hamâde), (Halep: Dâru’l-Beyzâ, 1405/1984), 1/144.

²⁶² Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl*, 3/446; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine’l-Muhaddisîn ve’d-Du’afâ ve’l-Metrûkîn*, 2/301.

²⁶³ İbn Hacer; Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Me-tâlibü’l-Âliye bi-Zevâ’idi’l-Mesânîdi’s-Semâniye*, (thk. Said b. Nâsır b. Abdulaziz), (Riyad: Dâru’l-Ğays, 1419/1999), 10/714.

²⁶⁴ Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Le’âlî’l-Masnû’a fî’l-Ehâdisi’l-Mevzû’a* (thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed), (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1416/1996), 2/142.

²⁶⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 7/472; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, (thk. Şuayb el-Arnaûd), (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1408/1987), 10/296; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, (thkz.), (Hindistan: Matbaatu Dâireti’l-Maârif, 1326/1908), 4/348.

için “imam”, “saduk” (صدق), terimlerini kullanmış, Hanefî imamlarından olduğunu söylemiştir.²⁶⁶

Ondan; İbn Âiz (ö. 233/847), Nesâî (ö. 303/915), Ebü'd-Dahdâh (ö. ?), İbn Cevsâ (ö. 320/932) ve diğerleri rivâyette bulunmuştur. Kendisi de; Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Hişâm b. Urve (ö. 146/763), İbn Cüreyc (ö. 150/767), Evzâî (ö. 157/774) ve pek çok kişiden rivâyette bulunmuştur. H. 187 yılında vefat etmiş.²⁶⁷

Hişâm b. Urve (هشام بن عروة): Tâbiünden olan bu zat sika râvilerdendir. Esmâ bint Ebû Bekîr'den (ö. 73/692) semai vardır. Ashâbtan Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) Sehl b. Sa'd (ö. 91/712), ve Enes b. Mâlik'i (ö.93/711) görmüştür. On yaşlarında iken İbn Ömer'in yanına götürülmüş, o da saçını okşayıp ona dua etmiştir. Hişâm babasından, amcası Abdullah b. Zübeyr (ö.73/692), Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712), Amr b. Şuayb (ö. 118/736), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Ebü'z-Zinâd (ö.130/748), İbnü'l-Münkedir (ö 131/748) ve Fâtıma bint Münzir (ö. 145/763) gibi muhaddislerden hadis rivâyet etmiştir.

İbn Sa'd (ö. 230/845), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/8489), Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875), Hişâm'ın sika bir râvi olup Irak'a gitmeden önce rivâyet ettiği hadisleri herkesin kabul ettiğini ancak Irak'a gittikten sonra rivâyet konusunda daha gevşek davranmaya başladığını ve babasına ait olmakla beraber ondan bizzat duymadığı hadisleri duymuş gibi naklettiğini ileri sürmüştür. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) ise Hişâm'ın “sika” olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini aktarmışlardır.²⁶⁸

²⁶⁶ İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, (thkz.), (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1271/1952), 4/348; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 12/304.

²⁶⁷ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/223; Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, (thk. Muhammed Avvâme–Ahmed Muhammed Nemir Hatîb), (Cidde: Müessesetü'l-Ulumi'l-Kur'an, 1413/1992), 1/486; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/27; İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târihu Dımaşk*, (thk. Ömer b. Garame el-Amrî), (y.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 23/81.

²⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/230; İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlm ve'l-Hadîs ve mine'd-Du'afâ' ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim*, (thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), (Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1984), 2/332; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/209-212.

Ali b. Medînî (ö. 234/848) onun hadislerinin 400'ü bulduğunu, Zehebî de 1000'den fazla olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Urve b. Zübeyr (عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ): Urve b. Zübeyr; Hz. Ali (ö. 40/661), Muhammed b. Mesleme (ö. 43/663), Amr b. Âs (ö. 43/664), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Hasan (ö.49/669), Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669), Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670), Saîd b. Zeyd (ö. 51/671), Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674), Hüreyre (ö. 58/678), Hz. Âişe (ö.58/678), Muâviye b. Ebû Süfyân (ö.60/680), Kays b. Sa'd b. Ubâde (ö. 60/680), Hz. Hüseyin (ö. 61/680) Abdullah b. Amr (ö. 65/684), İbn Abbas (ö.68/687), İbn Ömer (ö. 73/693), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), gibi birçok sahâbîden hadis rivâyet etmiştir.²⁷⁰

Kendisinden rivâyette bulunanlar arasında Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/712), Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman (ö.99/717), Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742), Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân (ö. 130/748), İbnü'l-Münkedir (ö. 131/748), Hişâm (ö. 146/763), Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) gibi isimler sayılmaktadır.²⁷¹

Urve'nin hadis rivâyet ettiği hocalarının sayısı Müslim b. Haccâc'a (ö. 261/875) göre kırk bir, Mizzî'ye (ö. 742/1341) göre altmış yedi, ondan rivâyette bulunanların sayısı Müslim'e göre altmış yedi, Mizzî'ye göre doksan beştir. İbn Sa'd, Nesâî, İbn Hibbân (ö. 354/695) da onun için "sika" demişlerdir.²⁷²

Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* adlı eserinde geçen rivâyetin isnadı şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أَنَّنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سُلَيْمَانَ، ثنا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الصَّخَّالِ، ثنا شُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ

عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ

²⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/230; İclî, *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlm*, 2/332; Zehebî; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/209-212.

²⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/299; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/31; Zehebî; *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, 2/18; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/258.

²⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/299; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/31; Zehebî; *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, 2/18; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/258.

²⁷² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/299; Buharî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/31; Zehebî; *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, 2/18; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/258.

Hâkim en-Nîsâbûrî >Ebû Ali el-Hâfız > Muhammed b. Muhammed b. Süleymân, >Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk > Şu'ayb b. İshâk > Hişâm b. Urve > Hz. Âişe >Resûlullah (s.a.s).

Ebû Ali el-Hâfız (أَبُو عَلِيٍّ الْحَافِظُ): Talebesi Hâkim en-Nîsâbûrî, hocasının hadis rivâyetinde güvenilir olduğunu, ender bir hâfıza gücüne sahip bulunduğunu, özellikle hadis müzâkere ederken geniş kültürünün ortaya çıktığını söylemekte ve onun bir benzerini görmediğini ifade etmektedir. Yine hocası için: “O, ezber, takva, müzâkere, ustalık ve tasnif konusunda asrının önde gelenlerinden biridir.” demiştir.²⁷³ Ondan; Ebû Abdullah el-Hakîm (ö. 320/932), Ebû Bekir Ahmed b. İshâk (ö. 342/953), Ebû'l-Velîd el-Ümevî (ö. 349/960), Ebû Abdullah İbn Mende (ö. 395/1005), Ebû Tâhir (ö. 410/1019) ve benzer tabakadakiler rivâyette bulunmuştur. Dârekutnî (ö. 385/995) onun için “saygın bir imamdır” demiştir. Zehebî onun için “imam” (الإمام) tâbirini kullanmıştır. H. 349 yılında vefat etmiştir.²⁷⁴

Muhammed b. Muhammed b. Süleymân (مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ): Iraklı muhaddislerdendir. Zehebî onun için; “imam” (الإمام), “büyük hafız” (الْحَافِظُ الْكَبِيرُ) terimlerini kullanmıştır. Muhammed b. Süleyman'ın; Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49), Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö.235/849), Şeybân b. Ferruh (ö. 236/850), Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859), ve pek çok kişiden semai vardır. Kendisinden; Mehâmilî (ö. 330/942), Muhammed b. Mahled (ö. 331/943), İbn Ukde (ö. 332/944), Ebû Bekir eş-Şâfiî (354/965), Taberânî (ö. 360/971), İbn Şâhin (ö. 385/996) ve daha pek çok kişi rivâyette bulunmuştur. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) onun hakkında; hadis için uzak diyarlara yolculuklar yatığını, hadisleri hafız ve imamlardan aldığını kendisinin de iyi bir hafız olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Süleyman H. 312 tarihinde vefat etmiştir.²⁷⁵

²⁷³ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, (thkz.), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/79.

²⁷⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 3/79-80.

²⁷⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/218; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 9/235.

Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk (عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنِ الصَّحَّاحِ): Buhârî (256/870), onun için “acaîb” (عجائب)²⁷⁶ Ebû Dâvûd; “yeza’u’l-hadis” (يضع الحديث) demiştir. Nesâî ve diğerleri “metruk” (متروك), İbn Ebû Hatim (ö. 327/938): “Onun rivâyetleri ve hadisleri terk edilir çünkü o yalancılardandı.” demiştir.²⁷⁷ Dârekutnî, (ö. 385/995) onun için; “münkeru’l-hadis” (منكر الحديث) tâbirlerini kullanmıştır. Hatîb el- Bağdâdî (ö. 463/1071), Abdulvehhâb hakkında : “Rivâyetlerinde yalancılıkla bilinen bir kişidir. Onun rivâyetlerinin delil olarak kullanılması doğru değildir.” demiştir.²⁷⁸ Irâkî (ö. 826/1423), Beyhâkî “metruk” demiştir.²⁷⁹ İbn Hacer (ö. 852/1449) rivâyeti verdikten sonra isnadına sahih denildiğini fakat Abdulvehhâb’ın “metruk” olduğunu söylemiştir.²⁸⁰ Suyûtî (ö. 911/1505) “metruk” demiştir.²⁸¹ Elbânî (ö. 1914/1999), İbn Hacer’in yukarıdaki sözlerini naklettikten sonra “Eğer İbn Hacer bu rivâyetin isnadında hayır görseydi Abdulvehhâb’ın metruk olduğunu söylemez âdeti üzere susardı.” demiştir.²⁸²

Beyhakî (ö. 458/1066) ‘Şu ‘abû’l-Îmân adlı eserlerinde geçen isnad şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِظُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْخَافِظُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الصَّحَّاحِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ

Beyhakî >Ebû Abdullah el-Hâfız > Ebû Ali el-Hâfız > Muhammed b. Muhammed b. Süleymân, >Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk > Şu’ayb b. İshâk > Hişâm b. Urve > Babası (Urve b. Zübeyr) >Hz. Âişe >Rasulullah (s.a.s).

²⁷⁶ Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 6/100; Nesâî, *ed-Du’afâ ve’l-Metrûkîn*, 1/69.

²⁷⁷ Suyûtî, *Câmi’i’l-Ehadis*, 1/288.

²⁷⁸ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, (thk. Mustafa Abdulkadîr Atâ), (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1996), 8/262.

²⁷⁹ İclî, *Târîhu’s-Sikât*, (thkz.), (Beyrut: Dâru’l-Baz, 1405/1984), 1/391; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ma’rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr*, (thk. Seyyid Ahmed Sakr), (Kahire: Dâru’l-Fevâi, 1412/1991), 2/56; Beğavî, *Me’âlimü’t-Tenzîl*, 1/58; İbn Cevzî, *Zâdû’l-Mesîr fî ‘İlmi’t-Tefsîr*, 3/276;; Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), (Lübnan: Dâru’l-Maârif, 1382/1962), II, 680; Suyûtî; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Câmi’i’l-Ehadis*, (thk. Hasan Abbas Zekî- Ahmed Abdulcevâd), (Beyrut: b.y. 1404/1984), 9/14; Elbânî, Muhammed Nâsirüddin, *Za’ifu’t-Terğîb ve’t-Terhîb*, (thkz.), (Suudi Arabistan: Mektebetü’l-Maârif, 1421/2000), 1/288.

²⁸⁰ İbn Hacer, *İthâfü’l-Mehere bi’l-Fevâ’idi’l-Mübtakire min Etrâfi’l-Aşere*, (thkz.), (Medine: Mecmau’l-Meliki Fehden lî Tabaâtî el-Mushâfi’s-Şerifi, 1415/1994), 17/344; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San’ânî el-Yemenî, *el-Fevâ’idü’l-Mecmû’a fî’l-Ehâdisi’l-Mevzû’a*, (thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Yemânî), (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/126.

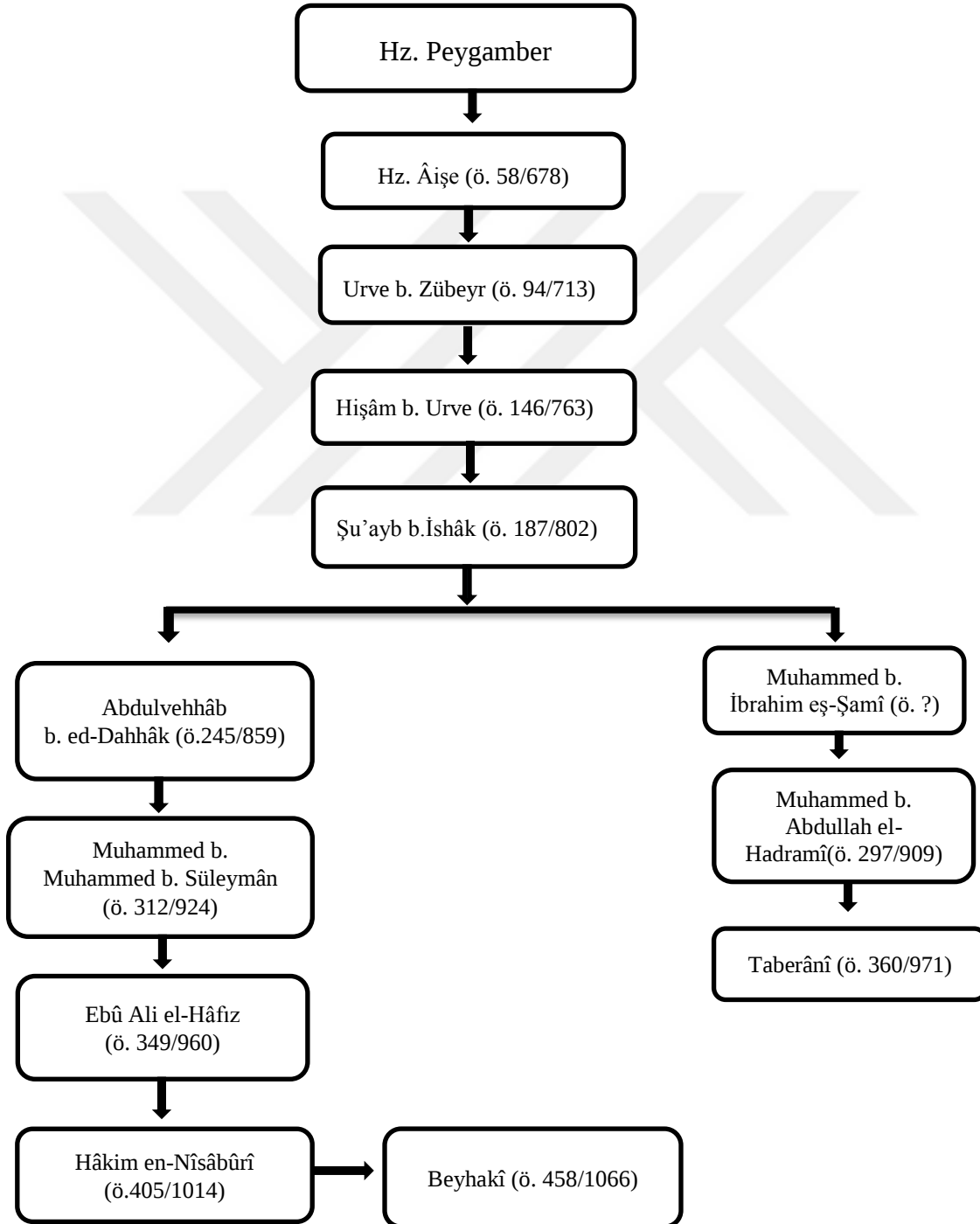
²⁸¹ Suyûtî, *Câmi’i’l-Ehadis*, 1/288.

²⁸² Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’z-Za’ife ve’l-Mevzû’a ve Eseruhe’s-Seyyi’ü fî’l-Ümme*, (Suudi Arabistan: Dâru’l-Maârif, 1412/1992), 5/31-32.

Bu isnad bir önceki isnadla aynıdır. Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk adlı râvi bu isnadda da vardır.

Taberânî (ö. 360/971), Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö.405/1014) ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) eserlerinden ele alıp incelediğimiz rivâyetin isnad şeması şu şekildedir:

Şekil 2.1: Kadınlara Okuma Öğretmenin Rivâyetinin İsnad Şeması

Taberânî'nin eserinde geçen isnad incelendiğinde isnadda bulunan Muhammed b. İbrahim eş-Şamî hakkında hadis âlimleri tarafından ağır cerh tabirleri kullanılmıştır. Onun hakkında “kezzâb”, “münkeru'l-hadis”, “muttehem”, “yeza'u'l-hadis” demişlerdir.

Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin eserinde geçen isnad incelendiğinde ise bu isnadda da Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk hakkında yine ağır eleştirilerin olduğu görülmüştür. Onun için; “acaîb”, “münkeru'l-hadis”, “yeza'u'l-hadis”, “metruk” gibi cerh tâbirleri kullanmışlar ve onun rivâyetlerinin alınmasının doğru olmadığını vurgulamışlardır.²⁸³

İncelemiş olduğumuz bu iki isnadda yer alan râvilerin isnadı son derece zayıflatığı hatta “kezzâb” olarak nitelendirilmelerinin neticesinde aktardıkları “kadınlara yazı yazmayı öğretmeyin...” rivâyetinin doğru olmadığı yönündeki şüpheleri arttırmaktadırlar. Râvilere isnad edilen cerh tâbirlerini, terimsel bağlamda incelediğimizde ortaya çıkan ortak sonuç; bu tâbirlerle cerh edilmiş bir râvinin rivâyetinin hiçbir surette kabul edilmemesi gerektiğidir. Böyle râvilerin rivâyetlerine îtibar edilmedimemesi delil olarak kullanılmaması yönündeki görüştür.

Yukarıda zikrettiğimiz rivâyette dikkat çeken noktalardan biri de Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin eserinde bu rivâyet için sahih değerlendirmesi yapmasıdır.²⁸⁴ İbnü'l-Cevzî

²⁸³ “acaîb”: Çok zayıf veya daha ziyâde uydurma hadisler hakkında kullanılan bir ıstılah. “kezzab”: Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmaz. Muteber bir yolla almadığı veya ezberlemediği hadisleri rivâyet eden olur olmaz herkesten hadis yazan kimse. “muttehem”: Zehebî'ye göre cerhin ikinci mertebesinde bulunan râvi hakkında söylenen sözdür. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hiçbir surette alınmaz. “münkeru'l-hadis”: Sıklıkla münker hadis rivâyet eden râvi. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hiçbir hadis alınmaz. “yeza'u'l-hadis”: Irakî'ye göre cerhin birinci mertebesinde bulunan bir râvi için kullanılan bir sigadır. Bu râvinin rivâyeti hiçbir surette alınmaz. (ayrıntılı bilgi için bk.: Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 14-332).

²⁸⁴ Hâkim en-Neysâbü'rî'nin *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn* adlı eserini; Hâkim'in bazı çağdaşlarının sahih hadislerin sadece Buhârî ve Müslim'in Sahîhayn'ında bulunduğunu ve bunların sayısının da on bini geçemediğini geri kalan rivâyetlerin zayıf ya da uydurma olduklarını söylemeleri üzerine, onların bu söylediklerinin doğru olmadığını Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde almadıkları ve sahih olan başka rivâyetlerin de bulunduğunu göstermek için kendisinden istenmesi üzerine yazmıştır. Müellif eserinde; Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde almadığı veya sadece Buhârî'nin şartlarına uyduğu halde eserinde yer vermediği ya da sadece Müslim'in şartlarına uyduğu halde eserinde yer vermediği hadislerle beraber bunlar dışında kendi şartlarına göre sahih kabul ettiği veya isnâdı sahih olduğu için sahih olma ihtimalleri olan rivâyetleri toplamıştır. Rivâyetler kitapta derlenirken “Şeyhâyn'ın şartlarına göre sahih”, “Buhârî'nin şartına göre sahih”, Müslim'in şartına göre sahih” veya “sahihu'l-isnâd” Hâkim tarafından açıklanmıştır. Eser incelendiğinde ele aldığı rivâyetlerin çoğu Şeyhâyn'ın şartlarına göre sahih olan rivâyetlerdir. Zehebî, Hâkim'in Müstedrek'ini incelemiş eserindeki rivâyetleri ciddi bir tenkide tâbi tutmuştur. Kitabın yarısının Buhârî, ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde kitaplarına almadıkları hadisler olduğunu kitaptaki rivâyetlerin dörtte birinin isnâdlarının sahih diğer geri kalan rivâyetlerin ise vâhî, münker hatta mevzû olduğunu ortaya koymuştur. Zehebî, *Müstedrek*'te geçen rivâyetleri incelemiş ve eserde sahih olmadığı halde rivâyet edilen bilgileri gösterip gerekli açıklamalara yer verdiği *Telhisü'l-Müstedrek* diye bir çalışma yapmıştır. Bu tarihten itibaren

(ö. 597/1201); “*el-Mevzû’ât*” adlı eserinde bu rivâyetin sahîh olmadığını mevzû olduğunu ifade ettikten sonra Hâkim’in bu rivâyeti sahîh olarak eserine almasına şaşırıldığını ifade etmiştir. Yine aynı eserde böyle bir sözün Resûlullah’dan (s.a.s) sadır olduğunun aslı olmadığını ve bu rivâyetin delil olarak kullanılmasının helal olmadığını dile getirmiştir.²⁸⁵ Zehebî (ö. 748/1348) de yine aynı şekilde Hâkim’in bu rivâyeti isnadda bulunan İbrahim eş-Şami’nin kezzâb olduğu bilgisine nasıl vakıf olmadan sahîh diyerek naklettiği konusunda şaşkınlığını dile getirmiştir.²⁸⁶

Suyûtî (ö. 911/1505); İbnü’l-Cevzî’nin *el-Mevzû’ât*’ adlı eserinde yer alan uydurma diye gösterilen rivâyetleri tenkit etmek üzere kaleme aldığı “*el-Le’âliu’l-Masnû’a*” adlı eserinde rivâyeti ele almış ve uydurma olduğunu beyân etmiştir. Hattâ Suyûtî, uydurma rivâyetlerin toplandığı kaynaklarda yer alan ve isnadında yalancılıkla itham edilen bir râvi bulunan bu rivâyeti Hâkim’in sahîh isnadlı bir rivâyet olarak gösterip eserine almasını şaşkınlıkla karşıladığını dile getirmiştir.²⁸⁷ Elbânî (ö. 1914/1999) isnad tenkidi ile ilgili âlimlerin görüşlerini verdikten sonra bu rivâyetin mevzû olduğunu söylemiştir.²⁸⁸

Yine bu konuda İbn Abbâs’dan aktarılan bir rivâyet daha vardır. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Kadınlara yazı yazmayı öğretmeyin ve*

Zehebî’nin eseri dikkate alınmadan Hâkim’in *Müstedrek*’inin tam olarak anlaşılamayacağı kanaati âlimler arasında yaygın hâle gelmiştir. (Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/430; Zehebî, *Mizânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, 1/419; Suyûtî, *el-Le’âliu’l-Masnû’a fî’l-Ehâdisi’l-Mevzû’a*, (thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed), (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996), 2/142; İbrahim Hatiboğlu, “Müstedrek”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 32/134-135; Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 146-147; Kadir Gürler, “Kadınlara Okuyup Yazması Meselesi: “Lâ Tuallimû’n-Nisâe Hattan” Hadisinin Râvisine Cevap”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/10, (2006), 169; *Müstedrek* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Tozlu, *Hadis Edebiyatında Müstedreklerin Yeri ve el-Hâkim’in el-Müstedrek’i*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 24-42.

²⁸⁵ İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali el-Bağdâdî, *el-Mevzû’ât*, (thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân), (Medîne: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386/1966), 2/269; İbn Müflih; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî; *el-Adabü’s-Şer’iyye ve’l-Minahü’l-Mer’iyye*, thkz., (Kahire: Âlemü’l-Kütüb, ts.) 3/296.

²⁸⁶ Zehebî, *Telhîsü’l-Kitâbi el-Mevzû’ati li İbni’l-Cevzî*, (thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammed), (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1419/ 1998), 1/232.

²⁸⁷ Suyûtî, *el-Le’âliu’l-Masnû’a fî’l-Ehâdisi’l-Mevzû’a*, 2/142.

²⁸⁸ Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdis*, 5/30-32.

onları üst kattaki odalarda oturtmayın. (Devamında şöyle demiştir): “Mü’minin en hayırlı işi yüzmedir. Kadının en hayırlı işi yün eğirmektir.”²⁸⁹

İbn Hibbân (ö.354/965) ve İbn Adî, (ö.365/796); bu rivâyetin senedinde bulunan Ca’fer b. Nasr’ın, sika ravilerden batıl sözler naklettiğini ve onlara uydurma hadisleri nispet ettiğini söylemişlerdir. İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) böyle bir hadisin aslının olmadığını söylemiştir.²⁹⁰ Zehebî, Ca’fer b. Nasr’ın “müttehem bi’l-kizb” (متهم بالكذب) olduğunu aktarmıştır.²⁹¹ Suyûtî de İbnü’l-Cevzî’nin kaydettiği bilgileri aynen nakletmiştir.²⁹² Azîmâbâdî (ö. 1857/1911) mezkûr rivâyetin bütün isnadlarını ele alıp inceledikten sonra bu rivâyetin uydurma ve batıl olduğunu ortaya koymuştur.²⁹³

İsnadlarını incelediğimiz ve âlimler tarafından uydurma olduğu ispatlanan bu rivâyetin tefsir kaynaklarında Nûr Sûresi’nin hemen başında zikrediliyor olması²⁹⁴ Ku’an’ın fazîletlerinin anlatıldığı yerlerde Nûr Sûresi’nin fazîleti olarak bu rivâyetin veriliyor olması²⁹⁵ bazı kesimler tarafından rivâyetin delil olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu tür kullanımlar neticesinde pek çok kadın eğitim hakkından mahrum edilmiş olabilir. Fakat yaptığımız araştırmalar neticesinde bu rivâyetin mevzû olduğu ortaya konulduğu için delil niteliğinde olmaması yönündeki görüş en doğru görüş olsa gerektir.

2.3.2. Metin Tenkidi

“Kadınları göze çarpan mevkilere oturtmayın, yazıyı da öğretmeyin. Dikiş öğretin ve Nûr Sûresi’ni öğretin.”

Kadınların tek bir alana tek bir öğretiyi ve tek bir işe yönlendirilmesini ve âdeti tek tip insan oluşturmaya yönelik ortaya atılan bu rivâyet halk arasında yaygınlık

²⁸⁹ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 2/268; Suyûtî, *el-Le’âliu’l-Masnû’a*, 2/143.

²⁹⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 2/269.

²⁹¹ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, 1/149.

²⁹² Suyûtî, *el-Le’âliu’l-Masnû’a*, 2/143.

²⁹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Haydar Ebû Abdirrahman “Ukûdü’l-Cümân (İnci Gerdanlıklar)”, çev. Ali Osman Koçkuzu, *Diyanet Dergisi*, 19/3 (Konya, 1983), 79-96.

²⁹⁴ Bk. Sa’lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü’rî, *el-Keşf ve’l-Beyân ‘an Tefsîri’l-Kur’an*, (thk. İmam Ebî Muhammed b. Âşûr), (Lübnan: Dâru’l-İhyai’t-Türasî’l-Arabî, 1422/2002), 7/62; Kirmânî, Ebü’l Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmud b. Hamza, *Garâ’ibü’t-Tefsîr ve ‘Acâ’ibü’t-Te’vîl*, (thkz.), (Beyrut: Müessesetü Ulumi’l-Kur’an, ts.), 2/787.

²⁹⁵ Bk. Müstağfiri, Ebü’l-Abbâs Ca’fer b. Muhammed b. el-Mu’tez en-Nesefî, *Fezâ’ilü’l-Kur’an*, (thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm), (b.y.: Dâru İbn Hazm, 1428/2008), 2/576.

kazanarak tartışma konusu olmuştur. Rivâyette kadından istenilen şeylerin Kur'an'da bir karşılığı yoktur. Hiçbir âyette kadınların yüksek yerlerde oturtulmaması sadece Nûr Sûresi'ni öğrenmeleri ve iş olarak yün eğirmekle uğraşmaları gerektiği konusunda bir açıklama veya herhangi bir işaret yoktur. Aksine Allah pek çok yerde kadın ve erkeği ayrı ayrı zikrederek onlara yapmaları gereken şeyler konusunda bilgi vermiştir. Nitekim Ahzab suresinin 35. âyeti buna en güzel örneklerden biridir.

*“Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkeler ve mü'min kadınlar, ibadet ve itaat eden erkekler ve ibadet ve itaat eden kadınlar, sözü doğru erkekler ve sözü doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, ibadet eden erkekler ve ibadet eden kadınlar, yardım yapan erkekler ve yardım yapan kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffetini koruyan erkekler ve iffetini koruyan kadınlar, allah'ı çokça zikreden erkekler ve Allah'ı çokça zikreden kadınlar, işte bunlar için Allah Teâlâ büyük bir ecir hazırlamıştır.”*²⁹⁶

Âyette kadın ve erkekte istenilen davranışların yerine getirilebilmesi için hangi davranışın doğru hangisinin yanlış veya sabrı gerektiren hususlar neler ne yapılırsa takvalı olunur vb. hususlarda kişilerin belli başlı bilgileri bilmeleri gerekir. Bu bilgilerde Kur'an'da sadece tek bir sûrede geçmemekte Kur'an'ın tamamına yayılmaktadır. Rivâyette geçen okuma yazma öğretmeyin ifadesi kadının, dolaylı olarak Kur'anı öğrenmemesine sebep olabilir. Kur'an okumayı bilmeyen telaffuzunu doğru yapamayan bir kadının hangi sûrelerle veya dualarla namaz kılabilceği akıllara gelmektedir. Eğer bu rivâyet doğru olsaydı kadınların ibadet noktasında çok ciddi sıkıntılar yaşayacağı ortadadır. Kadına okuma yazma öğretilmemesinin istenmesi en başta onun kulluk vazifesini düzgünce yerine getirememesine sebep olacaktır.

Bu rivâyeti eserlerine alan bazı âlimlerin kadına okuma öğretmemenin gerekçesi olarak onların bu eylemle fitneye sebep olacakları ve sevgililerine mektuplar yazacakları²⁹⁷ tarzındaki açıklamalar sebebiyle kadınlara okuma yazma öğretmenin

²⁹⁶ el-Ahzab 33/35.

²⁹⁷ Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl*, (thk. Abdurrahman Amîre), (Beyrut: Dâru'l-Cemîl, ts.), 3/82.

mekruh olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür.²⁹⁸ Kadınların okuma-yazma bilmelerinin fitne ve fesatla eşleştirilmesi kadınları son derece küçük düşürmektedir. Çünkü fitneye sebep olmanın yanlış işler yapmanın tek bir gerekçesi olduğu düşünülemez. Zira okuma bilmeyen birisi fitneye sebep olabileceği gibi okuma bilen birisi de yine aynı şekilde fitneye sebep olabilir. Fitne kavramını; kadınlar üzerinden okuma yazma bilmekle veya yüksek yerlere oturmakla bağdaştırıp sınırlandırmak realiteye ters bir görüştür. Hatta bu görüş o kadar ileri gitmiştir ki kadının Kur'an'dan öğreneceği sûrelere bile âdeta bir kısıtlama getirilmek istenmiştir. Nûr Sûresi'nin öğrenilmesi istenerek yukarıda geçen âyetteki iffetlerini koruyan kadınlar kısmı sanki kadınların yapması gereken tek bir işmiş gibi ortaya atılmaktadır. Oysaki Nûr Sûresi'nde kadınlarla birlikte erkeklere de hitap söz konusudur. Hatta kadınlardan önce erkekler uyarılmaktadır.²⁹⁹

Rivâyette geçen “kadınlara yün eğirmeyi öğretin” kısmı da yine sanki okumaktan veya bir bilgi gerektirmekten uzak el becerisine dayanan bir işle kadını oyalamak istenmektedir. Bu istek de yine kadını tek bir işle uğraştırıp sınırlamak kişilik haklarına ve becerilerine ket vurmaktır.

Kadınlara okuma yazma öğretmeyin rivâyetinin Hz. Âişe'ye nispet edilerek aktarılması da şaşırtıcıdır. Çünkü eğer bu rivâyet doğru olsa rivâyete ilk muhâlefet eden kişi yine Hz. Âişe olacaktır. İlerde işleneceği üzere hadis, fıkıh ve tefsir ilminde öne çıkan müksirûndan olan bir hanım sahâbînin böylesi bir rivâyeti hem aktarıp hem de rivâyetin aksini yapmış olması beklenemez. Yine kaynaklarda Hz. Âişe'nin Kur'an hâfızı olduğuna dâir bilgiler bulunmaktadır.³⁰⁰ Bunun yanı sıra hanım sahâbîlerden okuma yazma bilenlerin olduğu ve Peygamber'in (s.a.s) eşi Hafsa'nın yazmayı bu kadınlardan Şifâ bint Abdullah'dan (ö. 20/641) öğrendiği bildirilmektedir. İlgili rivâyet şöyledir:

²⁹⁸ Huriye Martı, “Kadın Konusunda Resûlullah'a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler”, *Mehir Dergisi*, 2 (1998), 34; Huriye Martı, “Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/9 (2009), 108.

²⁹⁹ Bk. “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır.” (en-Nûr, 24/30).

³⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyyi, 1394/1974), 1/247-248-249.

الشَّفَاءُ بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ فَقَالَ لِي: «أَلَا تُعَلِّمِينَ هَذِهِ زُفْيَةَ النَّمْلَةِ كَمَا عَلَّمَيْتَهَا الْكِتَابَةَ

Şifâ bint Abdullah şöyle demiştir: “Ben Hafsa’nın yanında iken Resûlullah (s.a.s) içeri geldi ve bana dedi ki: “Hafsa’ya kitabeti (okuma-yazma)’yı öğrettiğin gibi nemle rukyesini de öğretmeyecek misin?”³⁰¹

Riyatette geçen “kitâbeti öğrettiğin gibi” ifadesinden kadınlara okuma yazma öğretmenin caiz olduğuna dair bir sonuç çıkmaktadır. Şifâ bint Abdullah, Kureyş’ten bir kadındır. Hastaları tedavi konusundaki bilgisi ve bu alanda yaptığı hizmetler sebebiyle ona “Şifâ” lakabı verilmiştir.³⁰²

Yine kadınlara okuma yazma öğretmenin caiz olduğuna dair Buhârî (ö. 256/870) *el-Edebü’l-Müfred* adlı eserinde “Kadınlara Mektup (Yazmak) ve Onların Cevapları” diye bir bab başlığı açarak Hz. Âişe’ye çeşitli beldelerden mektuplar ve hediyeler geldiğini onun da bu mektup ve hediyelere karşılık verdiğini anlatan rivâyetler mevcuttur. İlgili rivâyetlerden biri şöyledir: Âişe bint Talha şöyle demiştir: “Ben Âişe annemizin himâyesinde idim. Her beldeden insanlar ona gelirlerdi. Yanında itibârım olduğu için yaşlılar sıklıkla bana gelir, gençler de beni arar bulurlar ve hediyeler getirirlerdi. Beldelerden (mektup) yazarlardı. Ben de bunun üzerine Hz. Âişe’ye durumu bildirir; “Teyzeciğim, bu falanın mektubu ve hediyesidir.” diye söyledim. O da bana: “Kızım onların mektuplarına cevap ver hediyelerine karşılık hediye gönder. Eğer sende verecek bir şey olmazsa bana söyle ben sana veririm.” derdi.”³⁰³ Âişe bint Talha Hz. Âişe’nin yönlendirmesi ile İslâm’ın ilk yıllarından itibaren Müslümanlara yazılı tebliğatta bulunmuştur.³⁰⁴ Hz. Âişe çeşitli beldelerden Müslümanlar tarafından gönderilen mektuplara cevap yazdırarak belki de sorulan dînî konulara cevaplar vererek bir nevi eğitimde bulunuyordu. Sonuç olarak kadınlara okuma yazma öğretmenin rivâyetinin Kur’an’a, sünnete ve akla uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu da rivâyetin uydurma olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü rivâyeti aktardığı idda edilen Hz. Âişe

³⁰¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/43, (No. 23542); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/46, (No. 27095); Ebû Dâvûd, “Tıb”, 18 (No.3887), (Elbânî bu hadise sahih demiştir.)

³⁰² Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, 10/267-269.

³⁰³ Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, (thk. Semîr b. Emir el-Züheyri), (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1419/1998), 2/627; Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, 10/267-269.

³⁰⁴ Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, 10/267-269.

bu rivâyeti gerçekten aktarmış olsaydı, kendisine mektuplar yazılmasına ve onlara cevap verilmesine müsaade etmesi beklenemezdi.

Yine kadınların eğitilmemelerine yönelik halk arasında yaygınlık kazanan bir rivâyet şöyledir:

”النساء مصاييح البيوت ولكن لا تعلموهن”

“Kadınlar evlerin lambalarıdır (aydınlatıcıları), fakat onlara eğitimde bulunmayınız.”³⁰⁵

Yukarda metnini verdiğimiz rivâyetin ilk dönem hadis metinleri, tefsir ve târîh kitaplarında geçmediği görülmüştür. Aclûnî, (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-Hafâ* adlı eserinde yukarıda metnini verdiğimiz rivâyeti ele alıp, bu rivâyetin bazı insanlar tarafından sünnet olarak aktarıldığını fakat aslının olmadığını, uydurma olduğunu kaydetmiştir.³⁰⁶

Buraya kadar ele aldığımız ve doğrudan kadınların eğitilmemesi yönünde bilgiler içeren iki rivâyetin mevzû olduğu âlimler tarafından ortaya konulmuştur. Mevzû olduğu ispatlanan bir sözün hadis diye nitelendirilmesi yanlıştır. Zîra bu konuda Hz. Peygamber’in “Benim adıma yalan söylemeyin, kim benim adıma bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.”³⁰⁷ uyarısına uygun hareket etmek gerekmektedir. Bu tarz rivâyetleri halk arasında yaygınlaştırılıp, kadınların eğitilmesinin yanlış olduğunun ve sünnete uymadığının söylenmesi ve buna yönelik uygulamalar yapılması doğru değildir. Kadınların eğitimden men edilmeleri, yine kadın erkek birlikte oluşturulan ve hayatın devamı için şart olan toplum düzenini bozmakta, topluma zarar vermekte ve toplumu geri bırakmaktadır. Yapılması gereken bu tarz rivâyetlere îtibar edip kadını cahilliğin karanlığına hapsedmek değildir. Bilâkis kadını, en güzel ve İslâmî çizgiye en uygun tarzda ve ortamda eğitmektir.

Kadınların değersizleştirildikleri ve onların görüşlerinin, düşüncelerinin hiçbir değer taşımadığını ifâde eden ve Hz. Peygamber’e dayandırılan rivâyetleri de kadının eğitimi açısından önemli gördüğümüzden burada ele almakta fayda vardır. Peygamber’e (s.a.s) nispet edilerek aktarılan bir başka rivâyet şöyledir:

³⁰⁵ Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*, (thk. Ahmed b. Yusuf), (Kahire: Mektebetü'l-Asliyyi, 1420/2000), 2/382.

³⁰⁶ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 2/316.

³⁰⁷ Buhârî, “İlim”, 37 (No. 106); Müslim “Mukaddime”, 1 (1/9); Tirmizî, “İlim”, 8 (No. 2660).

“شاوروهن وخالفوهن”

“Kadınlara danışın fakat onların dediklerinin aksini yapın.”³⁰⁸ Rivâyete eserlerinde yer veren âlimler, bu sözün aslı olmadığını ve Resûlullah’a (s.a.s) ait olmadığını ortaya koyduktan sonra buna benzer bir rivâyetin Hz. Ömer tarafından şu şekilde söylendiğini not etmişlerdir.³⁰⁹

“خالفوا النساء فإن في خلافهن بركة”

“Kadınlara muhalefet ediniz. Zirâ kadınlara muhalefet etmekte (onlara karşı çıkmakta) bereket vardır.”³¹⁰ Şevkânî (ö. 1250/1834), Hz. Ömer’e dayandırılan bu rivâyeti şöyle aktarmıştır:

“لا يفعل أحدكم أمراً حتى يستشير، فإن لم يجد من يشيره؛ فليستشير امرأة ثم ليخالفها فإن في خلافها البركة”

“Sizden biriniz istişâresiz hiçbir iş yapmasın. İstişâre edecek birini bulamazsanız hanımınıza danışın. Sonra ona muhalefet edin çünkü muhalefet etmekte bereket (hayır) vardır.” Şevkânî rivâyeti verdikten sonra isnadda İsa b. Muhammed adlı râvinin olduğunu ve bu râvinin son derece zayıf olduğunu ayrıca isnadda ınkıta’ olduğunu dile getirmiştir.³¹¹

Kadınların düşüncelerinin, fikirlerinin değersizleştirildiği, akıl yürüterek ortaya koyacakları değerlendirmelerin her zaman ihtilaf edilmesi gereken boş sözler olduğu algısı oluşturan bu rivâyetler, âlimler tarafından aslı olmayan sözler olarak değerlendirilmiştir. Rivâyetlerin atfedildiği Resûlullah’ın (s.a.s) hayatına bakıldığında kadınlara yönelik tavrında onlara danışıp fakat aksini yaptığı bir uygulaması görülmemektedir. Aksine herkesçe mâlum olan Hudeybiye günü ashabın, Peygamber’in

³⁰⁸ Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *el-Esrâru’l-Merfû’a fi’l-Ahbârî’l-Mevzû’a*, (thk. Muhammed es-Sabbâğ, (Beyrut: Dâru’l-Emânet, 1406/1986), 1/233; Sehâvî, Şemsüddîn Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân, *el-Mekâsıdu’l-Hasene fi Beyâni Kesîrin Mine’l-Ehâdîsi’l-Müştehirâ Ale’l-Elsine*, (thk. Muhammed Osman el-Haşşet), (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1405/1985), 1/400-401.

³⁰⁹ Suyûtî, *ed-Dürerü’l-Müntesira fi’l-Ehâdîsi’l-Müştehirâ*, (thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ), (Riyad: Camiatü’l-Meliki Suud, Riyad, ts.), 1/134.

³¹⁰ Aliyyü’l-Karî, *el-Esrâru’l-Merfû’a*, 1/233; Sehavî, *el-Mekâsıdu’l-Hasene* 1/400-401; Suyûtî, *el-Le’âli’l-Masnû’a*, 2/174.

³¹¹ Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *el-Fevâ’idü’l-Mecmûa fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzû’a*, (thk. Abdurrahman b. Yahya), (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/456. (Abdurrahman b. Yahya eserin bu kısmında vermiş olduğu dipnotta rivâyetin batıl olduğunu belirtmiştir.).

(s.a.s) kendilerinden istediği şeyi yapmaktan çekinmeleri üzerine bu durumda ne yapması gerektiğini eşi Hz. Ümmü Seleme ile istişâre ederek çözdüğü ortadadır.

Rivâyete göre; Peygamber (s.a.s) Hudeybiye anlaşması yapıldıktan sonra ashâbına kurbanlarını kesip traş olarak ihramdan çıkmalarını ister. Fakat sahâbiler yapılan anlaşmayı aleyhlerinde gördükleri için Peygamber (s.a.s) emri üç defa tekrarlamasına rağmen emre uyma konusunda ağır davranırlar. Bunun üzerine duruma üzülen Peygamber (s.a.s), Ümmü Seleme annemizin çadırına giderek olanları anlatır. Ümmü Seleme vâlidemiz: *“Yâ Rasûlallâh! Eğer sen onların dediğini yapmalarını istiyorsan kimseye bir şey demeden kurbanını keser, berberini çağırıp saçını traş ettirirsin.”* der. Peygamber (s.a.s) eşinin dediklerini yapar ve O’nu gören sahâbîler hemen kalkıp saçlarını traş eder ve kurbanlarını keserler.”³¹² Peygamber’in (s.a.s) yaptığı bu uygulama en kritik zamanda bile eşinin sözünü dinlediğinin ve ashâbına örnek olarak olayı çözdüğünün delilidir. Burada Hz. Ümmü Seleme validemizin de ne kadar isâbetli ve akıllıca bir karar verdiği görülmektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen kadınlara danışılmaması gerektiği yönündeki rivâyet Hz. Peygamber’in hayatında vârit olan bir husus değildir.

Rivâyetlere metin olarak bakıldığında da özellikle Hz. Ömer’e isnad edilen istişâre edilecek kimse bulunmadığı takdirde kadının fikrine başvurup sonrada dediğinin aksinin yapılması, kadının gururunu yıkıcı tarzda bir rivâyettir. Bu tarz rivâyetler kadını adeta ikinci sınıf insan konumuna düşürmektedir. Oysaki Hz. Ömer’in hayatında da kadına danışarak iş yaptığı bilinmektedir. Zîra cihada giden askerlerin evlerinden dört aydan fazla ayrı kalmamaları konusunda koyduğu kuralı kızı Hz. Hafsa’ya danışarak kanunlaştırmıştır.³¹³

Yine kaynaklarda Hz. Ömer’in mehir konusunda yapmış olduğu sınırlamayı bir kadının itirazı üzerine düzelttiği bilgileri de yer almaktadır. İlgili rivâyetlere göre konu şöyledir: Hz. Ömer, mehri 400 dirhemle sınırlamak istemiş, aksi halde fazlanın devlet hazinesine gelir kaydedileceğini ilân etmişti. Hz. Ömer’in dayandığı delil; Hz. Peygamber’in (s.a.s) eşi ve kızları için bundan daha fazla mehir verilmemesiydi. Bunun

³¹² Buhârî, “Şurût”, 15 (No. 2731).

³¹³ Suyûtî, *Târîhu ’l-Hulefâ*, (thk. Hamdî ed-Demradâş), (Kahire: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Baz, 1425/2004), 1/113.

üzerine bir kadın kalktı ve: “Ey Ömer! Allah’ın bize verdiğiinden bizi mahrum ediyorsun. Allah Teâla’nın Kur’an’da indirdiği “... yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan, hiçbir şeyi geri almayın.”³¹⁴ buyurduğunu duymadın mı?” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Kadın doğru söyledi Ömer hata etti.” dedi. Bu konuşmadan sonra Hz. Ömer geri döndü, tekrar minbere çıktı ve şunları söyledi: “Ey insanlar! Kadınlara dört yüz dirhemden fazla mehir vermekten sizi sakındırmıştım. (Şimdi bu görüşümden rücu etmiş bulunuyorum.) Kim malından mehir olarak gönül hoşnutluğuyla daha fazlasını vermek isterse versin.”³¹⁵

Rivâyetten anlaşılacağı üzere Hz. Ömer toplum içinde vermiş olduğu karardan bir kadının îtirazı üzere vazgeçmiştir. Yine kadınlar hakkında söylenmiş ve kadınların hiçbir kıymetinin olmadığını, onların yaptıkları her şeyin gereksiz ve boş olduğunu anlatan bir diğer rivâyet şu şekildedir: “Kadınlara itaat etmek pişmanlıktır.” “Erkekler kadınlara itaat ettiği zaman helak olmuştur.”³¹⁶ İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201); rivâyetlerin aslı olmadıklarını ve sahîh olmadıklarını söylemiştir.³¹⁷ Sehâvî (ö. 902/1497); bu rivâyetleri verdikten sonra isnad zincirinde yer alan İsa b. İbrahim adlı râvinin son derece zayıf bir râvi olduğunu ve bununla birlikte ayrıca isnadda bir inkıtanın bulunduğunu bildirmiştir.³¹⁸ Suyutî’nin (ö. 911/1505) de bu rivâyetler hakkında “batıl bir sözdür” ve “aslı yoktur” dediğini not düşmüştür.³¹⁹ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), bu rivâyetlerin mevzû olduğunu bildirmiştir.³²⁰

Yine halk arasında meşhurluğundan dolayı merfu olduğu düşünülen fakat İbn Mes’ud’a ait olan bir rivâyet şöyledir: “Allah’ın geri bıraktığı (te’hir ettiği) gibi, sizde öylece onları geri bırakınız. (teh’ir ediniz.)”³²¹

³¹⁴ en-Nisâ, 4/20.

³¹⁵ Kurtubî; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, (thk. Ahmet Berdûnî), (Kahire: Dâru’l-Kitabi’l-Mesirâ, 1384/1964), 5/99.

³¹⁶ Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer, *Müsnedü’ş-Şihâb*, (thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî), (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1407/1986), 1/110, (No. 226).

³¹⁷ İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât*, 2/273.

³¹⁸ Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine’l-Ehâdisi’l-Müştehra ale’l-Elsine*, 1/400-401.

³¹⁹ Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû’a fî’l-Ahbâri’l-Mevzû’a*, 1/233.

³²⁰ Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû’a fî’l-Ahbâri’l-Mevzû’a*, 1/233.

³²¹ Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-Hasene*, 28; Ali el-Kârî, *el-Esrâru’l-Merfû’a fî’l-Ahbâri’l-Mevzû’a*, 1/111.

Bazı hadis âlimlerinin bildirdiklerine göre, İsrailoğullarının ibadetlerini kadın erkek karışık bir şekilde aynı safta yaptıkları söylendiğinde Abdullah İbn Mes'ud böyle yapmanın Allah'ın emrine ve sünnete ters olduğunu ve kadın saflarının erkek safinin arkada olması gerektiğini söylemiştir. İşte İbn Mes'ud'un bu sözü genellenerek kadınların her konuda geri bırakılması şeklinde yukarıdaki rivâyet formatında nakledilmiştir. Bir de bu sözü merfû bir hadis olarak meşhurlaştırmak İslâm hakkında olumsuz düşünen insanlara malzeme sunmaktadır. Neticede kadın sanki Allah tarafından hayatın her alanında geri bırakılmış bu yüzden toplumda da yine geri kalması doğal bir şeymiş gibi benimsenmektedir. Oysaki Allah, kadın ve erkek kim olursa olsun yapılan amellerin ziyân edilmeyeceğini³²² bildirmekte ve üstünlüğün takvada³²³ olduğunu bildirmektedir. Sonuç olarak İslâm, kadınları maddi ve mânevî alanda erkekten geri bir planda ele alması söz konusu değildir. Tersine Kur'an ve hadislerde kadının kendini maddi-mânevî geliştirmesi yönünde pekçok buyruk mevcuttur.³²⁴

³²² Âli İmrân 3/195.

³²³ el-Hucurât 49/13.

³²⁴ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 106-107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM ÖĞRETİM BAĞLAMINDA HANIM SAHÂBÎLERİN PEYGAMBERE SORDUĞU SORULAR VE DİNİ İLİMLERE KATKILARI

3.1.Hanım Sâhabîlerin Hz. Peygamber’e Sorduğu Örnek Sorular ve Bu Soruların Eğitim-Öğretime Katkısı

Hanım sahâbîler, gusûl, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, tıb, Kur’an’ın tefsiri, nikâh, boşanma vb. birçok konuda Hz. Peygamber’e sorular sormuşlardır. Hz. Peygamber de onların tüm sorularına çeşitli şekillerde cevaplar vermiştir. Özellikle kadınların özel durumlarını ilgilendiren meselelerin gündeme getirilmesi bu konudaki pek çok problemin ortadan kaldırılmasına vesile olmuştur.

3.1.1. Hanım Sahâbîlerin İbadetlerle İlgili Sorduğu Sorulara Örnekler

3.1.1.1. Gusûl Abdesti

İbadetleri yapabilmek için en önemli şartlardan biri olan temizlik konusu da kadınların soru sorduğu alanlar arasındadır. Dini en güzel ve doğru şekilde yaşamaya çalışan hanım sahâbîler bu konuda içlerinde kuşku uyandıran en küçük şeyleri bile Resûlullah’a (s.a.s) sormaktan çekinmemiştir. Gusûl ile ilgili sordukları sorulardan bazıları şunlardır:

Hz. Ümmü Seleme’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “*Resûlullah’a (s.a.s): ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Saçımı sıkıca örmekteyim, gusûl abdesti için bu örgüleri*

*çözeyim mi? dedim. Buyurdular ki: “Başına üç sefer su akıtman yeterlidir, sonra tüm vücudunu yıkarsın, böylece temizlenmiş olursun.”*³²⁵

Burada Hz. Ümmü Seleme validemiz gusül alırken bütün vücudun yıkanması gerektiğini iyi bildiği için saçlarının örüğünü açmadan yıkandığı zaman bu hükmün yerine gelip gelmemesi kafasına takılmış ve bunu öğrenmek için Resûlullah’a (s.a.s) bu konuyu sormuştur. Peygamber (s.a.s) de sadece gerek yok demekle kalmamış guslün nasıl yapılması gerektiğini bile tekrardan dile getirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s) kendisine soru sorulduğu zaman sadece soruya cevap vermekle kalmayıp (bunu da bilmesi gerekir) diye düşünerek sorulan soruya gereken cevaptan fazlasını vermektedir. Bu özelliği, Onun öğrenmeye çalışan kişileri anladığını ve onları gözettiğini göstermektedir.³²⁶ Ayrıca Hz. Ümmü Seleme’nin bu sorusu, kadınların gusül alırken saç örgülerini çözmelerine gerek olmadığı fetvasına kaynaklık etmektedir.³²⁷

Hz. Âişe’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “ Resûlullah’a (s.a.s) “İslaklık görüp ihtilam olduğunu hatırlamayan kimse” hakkında soru soruldu: “Gusül yapar.” buyurdular. “İhtilam olduğunu hatırlayan ama ıslaklık görmeyen kimse” den soruldu: “Gusül gerekmez.” buyurdular. Ümmü Seleme diyor ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bunu gören kadın olursa gusül gerekir mi? ” Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: “Evet çünkü kadınlar da erkeklerin her yönden benzeridirler.”³²⁸

Yukarıdaki örnekte Resûlullah’ın (s.a.s) sorulan sorulara kısa ve net cevaplar verdiği de görülmektedir. Ayrıca Ümmü Seleme’nin erkekler için olan bir şeyin kadınlar için de geçerli olup olmaması konusundaki tereddüdüne karşılık, Hz. Peygamber bu konuda kadın ve erkekleri birbirine kıyas ederek olayın soran kişi tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Kıyaslama, benzetme, örneklendirme eğitimde kullanılan yöntemlerdendir. Hz. Ümmü Seleme’nin sormuş

³²⁵ Müslim, “Hayz”, 55 (1/259); İbn Mâce, “Tahâre” 108 (No. 603); Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 99 (No. 265); Tirmizî, “Tahâre”, 77 (No. 105).

³²⁶ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 120.

³²⁷ Gulzar Asylbekova, “Müctehid Hanım Sahâbîler”, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021),126.

³²⁸ Müslim, “Hayz” 32 (1/251); Ebû Dâvûd, “Tahâre” 95 (No. 236); Tirmizî, “Tahâre” 82 (No. 113); Nesâî, “Tahâre”, 135 (No. 196).

olduğu bu soru, ihtilam (ıslaklık) gören kişilerin ister kadın olsun ister erkek olsun gusül abdesti alması gerektiği fetvasına kaynaklık etmektedir.

3.1.1.2. Kadınların Özel Halleri

Hanım sahâbîlerin en çok soru sordukları konuların başında doğal olarak kadının kendine has halleri gelmektedir. Hanım sahâbîler bu noktada özel durumlarında neler yapmaları gerektiği, ibadetlerini nasıl yapmaları gerektiği, hangi ibadeti yapıp hangisini yapmamaları gerektiğini Resûlullah'a (s.a.s) sormuşlardır. Sordukları sorulardan bazıları şunlardır:

Hiz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Ebû Hubeyş'in kızı Fâtıma, Resûlullah'a (s.a.s) geldi ve: “Ey Allah'ın Rasûlü! Ben hayızdan geç temizlenen bir kadını; bu uzun süre için namazları terk edebilir miyim? diye sordu. Resûlullah (s.a.s) da: “O hayız değildir, değişik bir hastalık sebebiyle damardan gelen bir kandır. Hayız başlayınca namazını bırak, bitince kanı yıka ve namazını kıl.” buyurdular.*³²⁹

Bu hadiste Resûlullah'ın (s.a.s) ilmi yönü de öne çıkmaktadır. Yine soruyu cevaplamış ve sorunun nereden kaynaklandığını da açıklamıştır. Bu konuda Hamne bint Cahş³³⁰, Ümmü Habîbe'den³³¹ de sorular vardır.

Hiz. Âişe'den nakledildiğine göre Esmâ b. Şekel, Hiz. Peygamber'e (s.a.s) hayızdan sonra nasıl yıkanacağını sormuştur. Hiz. Peygamber (s.a.s): *“Sizden biri suyunu ve sidresini alıp temizlenir. Temizliği güzelce yapar. Sonra başına su dökerek başını kuvvetlice ovalar, su saç diplerine kadar ulaşır. Ardından vücuduna su döker. Sonra üzerine misk sürülmüş bir pamuk parçası alarak bununla temizlenir.”* buyurmuştur. Esmâ ardından: *“Onunla nasıl temizlenecek ki?”* diye sorunca Hiz. Peygamber: *“Sübhanallah! Onunla temizlenirsin işte!”* buyurmuştur. Bunun üzerine

³²⁹ Buhârî, “Hayz”, 8 (No. 306); Müslim, “Hayz”, 62 (1/262); Ebû Dâvûd, “Tahâre” 107 (No. 282); Tirmizî, “Tahâre”, 93 (No. 125).

³³⁰ İbn Mâce, “Tahâre”, 117 (No. 627); Ebû Dâvûd, “Tahâre” 109 (No. 287); Tirmizî, “Tahâre”, 95 (No. 128).

³³¹ Buhârî, “Hayz”, 26 (No. 327); Müslim, “Hayz”, 63 (1/263); Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 104 (No. 279).

Hız. ÂiŖe gizliden söylemek istermiŖesine (fısıldayarak Esmâ'ya): “*Kanın çıktığı yere sürersin.*” demiŖtir.³³²

Rivâyetle Hız. Esmâ soru sormuŖ cevabını almıŖ ama bir noktayı yeterince anlayamamıŖ ısrarla sormuŖtur. Merak ettiği konuyu utansa da öğrenmeye çalıŖmıŖtır ki Hız. ÂiŖe'nin övgüsüne mazhar olmuŖtur. Burada Peygamber'in (s.a.s) ısrara karŖılık belki hayâsından belki de karŖısında ki hanım sahâbînin rencide olup utanmaması için “*Sübhanallah*” diyerek onun sorduğu soruya cevap veremeyeceğini bildirmiŖtir. Hız. Peygamber'in bazı durumlarda utanılacak meseleleri öğrettiği zaman ima veya iŖaret etmekle yetindiği bildirilmektedir.³³³ Bu hadiste Hız. ÂiŖe vâlidemizin hemen olaya müdâhale etmesi açıklama yapması hem konuya hakim olduğunun, bilgisinin hem de Peygamber'in (s.a.s) cevaplamadığı yerleri usulünce açıkladığının göstergesidir. Yine bu hadiste kadınların hayız gördükten sonra gusûl abdesti almaları gerektiğine ve guslün nasıl alınması gerektiğine dair bir delil vardır.

3.1.1.3. Namaz

Muâze'den rivâyet edildiğine göre o, Ŗöyle demiŖtir: “*Bir kadın ÂiŖe'ye gelerek: “Hayızlı günlerimizde geçirdiğimiz namazları kaza edecek miyiz? diye sordu. Bunun üzerine ÂiŖe o kadına: “Sen Kur'an dıŖında baŖka hükümleri kabul etmeyen Harûrâ'daki insanlardan mısın yoksa? Resûlullah (s.a.s) zamanında bizden hayızlı kadınların namazları kaza etmeleri istenmezdi.”*³³⁴ dedi.

Hız. ÂiŖe'den rivâyet edildiğine göre o, Ŗöyle demiŖtir: “*Ben Hız. Peygamber'e (s.a.s) namazda baŖı etrafa (sağa sola) çevirmeyi sordum. Hız. Peygamber (s.a.s): “O, kulun namazından Ŗeytanın kapıp kaçtığı bir Ŗeydir.”*³³⁵ buyurdu.

Hız. ÂiŖe'den rivâyet edildiğine göre o, Ŗöyle demiŖtir: “*Hız. Peygamber (yalnız başına) namaz kıldığı zaman, ayakları patlayacak derecede ayakta dururdu. (Hız. ÂiŖe bu meŖakkatin hikmetini öğrenmek istemiŖ ve merâkını gidermek için bu durumu Hız. Peygamber'e sormuŖtur): “Ey Allah'ın Elçisi! Allah senin gelmiŖ geçmiŖ bütün*

³³² Buhârî, “Hayz”, 13 (No. 314); Müslim, “Hayz”, 61 (1/261); Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 121 (No. 314); Nesâî, “Tahâre”, 162 (No. 251).

³³³ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 169.

³³⁴ Buhârî, “Hayz”, 20 (No. 321); Müslim, “Hayz”, 67 (1/ 265), Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 104 (No. 262).

³³⁵ Buhârî, “Ezân” 91(No. 751); Tirmizî, “Sefer”, 413 (No. 590).

günahlarını bağışladığı halde, niçin böyle yapıyorsun?” Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ey Âişe! Şükreden bir kul olmayayım mı?”³³⁶ diye cevap vermiştir.

Yukarıdaki hadisleri toplu bir şekilde değerlendirecek olursak sadece Peygamber’in (s.a.s) değil Onun güzîde hanımlarının da çeşitli sorularla karşılaştıkları ve bu soruları yine Hz. Peygamber’den öğrendikleri bilgilerle cevapladıkları görülmektedir. Bu hadislerden, hayız gören kadınların namaz kılmamaları gerektiği ve namaz kılarken başın sağa sola çevrilmesinin (sağa sola bakmanın) doğru olmadığı hükümleri anlaşılmaktadır.

3.1.1.4. Zekât ve Sadaka

Fâtıma bint Kays’dan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: *“Peygamber’e (s.a.s) zekât hakkında sordum veya soruldu, bunun üzerine buyurdular ki: “Her türlü malda zekâtтан başka haklar da vardır.” diyerek Bakara Sûresi’nin 177. âyetini³³⁷ okudu.”³³⁸*

Hz. Ümmü Büceyd, Resûlullah’a (s.a.s) biat eden kadınlardandır. Kendisinden rivâyet edildiğine göre Resûlullah’a (s.a.s) şöyle demiştir: *“Yoksul kimse kapıma gelip dikilir ve ben de ona verecek bir şey bulamaz isem ne yapmalıyım? Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Ona verecek bir şey bulamaz isen bile, (değersiz ve az görünen) yanmış bir koyun parçası bile olsa onun eline sıkıştırıver.”³³⁹*

Hz. Büreyde’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Resûlullah’ın (s.a.s) yanında oturuyordum bir kadın geldi ve: “Ey Allah’ın Rasûlü! Ben anneme sadaka olarak bir câriye vermiştim. Annem de öldü ne yapmam gerekir? Resûlullah (s.a.s) da*

³³⁶ Buhârî, “Teheccüd”, 6 (No. 1130), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 277 (No. 4836); Müslim “Sıfatü’l-Münafikîn”, 79, (4/2171); Tirmizî, “Salât”, 304 (No. 412).

³³⁷ Bk. “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Esas erdemli kişi; Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. İşte bunlar anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte dosdoğru olan bunlardır ve takva sahipleri bunlardır.” (el-Bakara 2/117).

³³⁸ İbn Mâce, “Zekât”, 3 (No. 1789); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 13 (No. 1677); Tirmizî, “Zekât”, 27 (No. 659).

³³⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 33 (No. 1667); Tirmizî, “Zekât”, 29 (No. 665).

şöyle buyurdular: “Sevabın sana yazılmış olup miras hukuku da o câriyeyi sana geri çevirmiştir...”³⁴⁰

Hiz. Esmâ bint Ebû Bekir’den rivâyet edildiğine göre o, Hiz. Peygamber’e (s.a.s) gelerek şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Elçisi! Zübeyr’in getirdiğinden başka hiçbir şeyim yok. Bu durumda ben de sadaka olarak bir şeyler verebilir miyim?” diye sordum. Peygamber (s.a.s.): “Sadaka verebilirsin. Kesenin ağzını bağlama (sayarak verme, verirken çok ince hesap yapma). Yoksa Allah da sana kısararak verir.” dedi.³⁴¹

Hanım sahâbîler namaz, temizlik gibi bedenlen yapılan ibadetlerin yanında maddi yönü olan ibadetlere de son derece önem vermişlerdir. Bu konuda oldukça titiz davranmışlardır. Hadisi nakleden Hiz. Ümmü Büceyd’in kapısına gelen birine verecek bir şeyi olmadığı zaman ne yapması gerektiğini sorması bu hassasiyeti ortaya koyma açısından önemlidir. Peygamber (s.a.s) zekât ve sadaka konusunda da kadınları bilgilendirmiş onlara kapılarına gelen birine nasıl davranmaları gerektiğine varıncaya kadar öğretmiştir.

Bir eğitimci olarak Hiz. Peygamber; ilk rivâyette konuyu Kur’an’dan ayet söyleyerek düz anlatımla meseleyi öğretmiştir. İkinci rivâyette kapıya gelen kimselerin geri çevirilmemeleri gerektiğini “yanmış bir koyun tırnağı bile olsa” diyerek verilen şeyin küçük görülmemesini örneklendirerek anlatmıştır. Üçüncü rivâyette kendisine sorulan soruya karşısındaki tam olarak nasıl bir cevap istediğini sezerek yapacağı işin hem sevabını aldığını hem de hukuk olarak yaptığı şeyin doğru olduğunu söylemiştir. Burada Peygamber’in (s.a.s) muhatabın O’na tam olarak ne sormak istediğini anladığını ve duymak istediği cevabı net ve gönül rahatlatıcı bir şekilde ifade ettiği görülmektedir. Son rivâyette sorulan soruya karşılık “Sadaka verebilirsin. Kesenin ağzını bağlama. Yoksa Allah da sana kısararak verir.” diyerek karşıdaki kişiyi sakındırdığı şeyden korkutarak öğrettiği görülmektedir.

Hiz. Peygamber’in eğitim sisteminde hayır umduğu şeylere sevabını söyleyip faydalarına işaret ederek teşvik ettiği, şer olarak gördüğü şeylerden de azabını söyleyip

³⁴⁰ Müslim, “Sıyâm”,157 (2/805); Ebû Dâvûd, “Eymân ve’-nüzûr” 25 (No. 3309); Tirmizî, “Zekât”, 31 (No. 667).

³⁴¹ Buhârî, “Hibe” 13 (No. 2590); Müslim, “Zekât”, 88 (2/713); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 46 (No. 1699).

o işlerin kötülüklerinden sakındırdığı bilinmektedir.³⁴² Yine aynı zamanda sorulan sorulara, soranın durumuna göre farklı cevaplar vermesi Hz. Peygamber'in eğitimde kullandığı yöntemlerden biridir.³⁴³

Sadaka ve zekât ile ilgili sorulan sorular neticesinde; kişiye ait mallarda zekât dışında başka hakların da olduğu, kapıya gelen veya bir şey isteyen kimselerin geri çevrilmesinin doğru olmadığı, bir kişinin anne ve babasına verdiği bir malı onların ölümüyle tekrar geri alabileceği ve bir kadının eşinin malından (izni dahilinde) sadaka verip bunun sevabını alacağı gibi hükümler çıkarılabilir.

3.1.1.5. Oruç

Büreyde'den rivâyet edildiğine göre bir kadın Resûlullah'a (s.a.s) gelerek şöyle demiştir: *“Ey Allah'ın Rasûlü! Annemin tutamadığı bir aylık oruç borcu vardı onu tutabilir miyim?”* Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: *“Onun yerine oruçlarını tut.”*³⁴⁴

Bu hadis dışında daha pek çok oruçla ilgili buraya almadığımız hadisler de mevcuttur. Gerek kadınların özel durumlarında oruç konusunda ne yapmaları gerektiği³⁴⁵, gerekse bu hadiste olduğu gibi sorulan sorular ve alınan cevaplar vardır.³⁴⁶ Yukarıdaki hadiste hanım sahâbînin sorduğu soru sayesinde oruç borcu olup da tutamadan ölen birinin yerine onun oruçlarının tutulabileceği hükmü çıkarılabilmektedir. Sorulan soru bir fikhî meselenin aydınlatılmasına vesile olabilmektedir.

3.1.1.6. Hac

Yine yukarıdaki hadisin devamı olarak; Hz. Büreyde'den rivâyet edilen hadiste yine aynı kadın Resûlullah'a (s.a.s): *“Annem hac yapmamıştır onun yerine hac yapabilir miyim?”* diye sormuştur. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s): *“Evet onun yerine hac yap.”*³⁴⁷ buyurmuştur.

³⁴² Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 161.

³⁴³ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 75.

³⁴⁴ Müslim, “Sıyâm”, 157 (2/805); Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 12 (No. 2877); Tirmizî, “Zekât”, 31 (No. 667).

³⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 113 (No. 297); Tirmizî, “Tahâre”, 94 (No. 126).

³⁴⁶ Buhârî, “Hayz”, 20 (No. 321); Müslim, “Hayz”, 67 (1/265), Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 104 (No. 262).

³⁴⁷ Müslim, “Sıyâm”, 157 (2/805); Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 12 (No. 2877); Tirmizî, “Zekât”, 31 (No. 667).

Hiz. ÂiŖe'den rivâyet edildiğine göre o, Ŗöyle demiŖtir: Huyey'nin kızı Safiyye'nin, Mina günlerinde hayız gördüğü Resûlullah (s.a.s)'a aktarıldı da bunun üzerine Resûlullah (s.a.s): *“Bizi Mekke’de bekletecek mi?”* dedi. *“O ziyaret tavafinı yapmıŖtı.”* dediler. Resûlullah (s.a.s) da: *“O halde mesele yok.”*³⁴⁸ buyurdular.

İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre o, Ŗöyle demiŖtir: Dubâa bint Zübeyr, Hiz. Peygamber'e (s.a.s) gelerek Ŗöyle dedi: *“Ey Allah'ın Rasûlü! Ben hac yapmak istiyorum. Niyetimle Ŗart koŖabilir miyim?”* Hiz. Peygamber: *“Evet”* dedi. Dubâa: *“Nasıl niyet edeyim?”* deyince Hiz. Peygamber (s.a.s) Ŗöyle buyurdu: *“Emrine hazırım, Allah'ım emrine hazırım, bulunduğum yerden baŖlayarak beni alıkoyacağın yer ve zamana kadar hazırım de.”*³⁴⁹ buyurdular.

Abdullah b. Abbâs'dan nakledildiğine göre: *“Hac yapmakta olan bir kadın çocuğunu havaya kaldırarak “Ya Resûlullah! Bunun haccı olur mu?” diye sordu. Hiz. Peygamber: “Evet, sana da ecir vardır.”*³⁵⁰ buyurmuŖtur.

Yine hanım sahâbîlerin hac konusunda da Peygamber'e (s.a.s) çeŖitli soruları olmuŖtur. Bazılarını direkt kendileri sormuŖ bazılarını da aracı vasıtasıyla sormuŖlardır. Peygamber'in (s.a.s) hac konusunda kadınlara verdiği cevaplar hac yapmak isteyen kadınlara teŖvik niteliğindedir. Özellikle son rivâyette kadın çocuğunun haccını sormuŖ, Peygamber (s.a.s) ise çocuğu hacca getirdiği için kendisine de sevap verileceğini söyleyerek ümmetin kadınlarını çocuklarını hacca (umreye) götürmek noktasında teŖvik etmiŖtir.³⁵¹

Hacla ilgili vermiŖ olduğumuz rivâyetlerden; kiŖinin anne ve babasının yerine hac yapabileceği, hayızlı bir kadının tavaf yapamayacağı, hacca nasıl niyet edileceği ve çocukların da haclarının kabul olduğu gibi hükümler çıkarılabilir.

³⁴⁸ Buhârî, “Hayz”, 27 (No. 328); Müslim, “Hac”, 382 (2/964); Ebû Dâvûd, “Menâsik” 84 (No. 2003).

³⁴⁹ Buhârî, “Nikâh”, 16 (No. 5089); Müslim, “Hac” 105 (2/868); Nesâî, “Hac”, 59 (No. 2768).

³⁵⁰ Müslim, “Hac”, 410 (2/974); Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 7 (No. 1736); Nesâî, “Hac”, 15 (No. 2645).

³⁵¹ Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hiz. Muhammed*, 122.

3.1.2. Hanım Sahâbîlerin Çeşitli Konularda Sordukları Sorulardan Örnekler

Kadınlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s) sadece ibadetle ilgili sorular sormamışlardır. İbadetlerin dışında çok farklı konularda Hz. Peygamber'e (s.a.s) sorular yöneltmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s) de ibadet konularında olduğu gibi çeşitli konularda kendisine yöneltilen sorulara da kısa, veciz ve toplumu eğitici şekilde cevaplar vermiştir. Tüm soruları burada ele almamız mümkün olmadığından birkaç örnekle olayı özetlemeye çalışacağız.

3.1.2.1. Boşanma

Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Boşanma ile ilgili âyetler gelmezden önce bir adam karısını dilediği kadar boşardı. İddeti içinde karısına döndüğü takdirde o kadın onun karısı sayılırdı. Yüz kere veya daha fazla boşasa durum değişmezdi. Nihâyet bir adam karısına dedi ki: “Allah’a yemin ederim ki seni öyle bir boşayacağım ki benden uzaklaşıp ayrılık meydana gelmeyecek ve seni ölesiye kadar da karım olarak barındırmayacağım.” Kadın: “Bu nasıl olacak?” dedi. Adam da dedi ki: “Seni boşayacağım iddetin dolmak üzereyken sana tekrar döneceğim.” Bunun üzerine kadın durumu anlatmak üzere Âişe’in yanına çıktı. Âişe sustu. Resûlullah (s.a.s) gelince durumu O’na bildirdi. Resûlullah (s.a.s) da sustu sonunda Bakara Sûresi’nin 229. âyeti indirildi. “Boşamak iki defa olabilir. Üçüncüsünde evlilik, ya iyilikle devam eder veya güzel bir şekilde sona erdirilir...”³⁵². Âişe dediki: “Bundan sonra bütün Müslümanlar geçmişte talak verenler de vermeyenler de bu yeni hükmü uygulamaya başladılar.”³⁵³*

Ebü’s-Senâbil’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Sübey’a el-Eslemiyye bint Hâris kocasının vefâtından sonra yirmi üç veya yirmi beş gün sonra doğum yaptı. Nifastan temizlenince evlenmek istedi onun bu durumu hoş karşılanmadı. Peygamber’e (s.a.s) durum bildirilince şöyle buyurdu: “Eğer evlenirse bu onun hakkıdır. İddet bekleme süresi de bitmiştir.”³⁵⁴buyurdular.*

Hz. Ümmü Seleme’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *“Bir kadın Resûlullah’a (s.a.s) geldi ve dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kızımın kocası vefât etti*

³⁵² el-Bakara, 2/229.

³⁵³ Tirmizî, “Talâk”, 16 (No. 1192).

³⁵⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 7 (No. 2027); Tirmizî, “Talâk”, 17 (No. 1193).

*kızım da gözlerinden rahatsız oldu onun gözlerine sürme çekebilir miyiz? Resûlullah (s.a.s) iki veya üç defa “Hayır” dedi. Her seferinde “Hayır olamaz.” buyurdu sonra şöyle devam etti: “Vefât iddeti dört ay on gündür. Oysa sizler cahiliyye zamanında iddeti bir yıl bekler sene sonunda deve tezeği atmak suretiyle bu süreyi doldururdunuz.”*³⁵⁵

Hiz. Peygamber (s.a.s) bazen bilmediğı konularda sorulan sorular karşısında susmuştur ve bunun neticesinde âyet nâzil olmuştur. Yukarıdaki boşanma sorusunda Hiz. Âişe’nin susması, durumu Peygamber’e (s.a.s) anlatması, onun da susması üzerine âyetin inmesi buna örnektir. Bu meselede iki husus dikkat çekicidir. Birincisi; Hiz. Âişe’nin Peygamber’in (s.a.s) yöntemini çok iyi kavradığı görülmektedir. Her şeye dikkat etikleri Peygamber’in (s.a.s) bilmediğı bir hususta nasıl davrandığını bilen Hiz. Âişe’nin de Onun gibi davranması yani susması ilmi yönden örnek aldıkları Hiz. Peygamber’i (s.a.s) ahlaken de örnek aldıklarını ve sınırlarını çok iyi koruduklarını ortaya koymaktadır. İkinci mesele ise; Hiz. Peygamber’in her şeye cevap vermediğı bilmediğı bir konu olduğu zaman sustuğı görülmektedir.

Ümmü Seleme’den gelen rivâyette; Hiz. Peygamber’in “Hayır” demesi üzerine kadının ısrar etmesi neticesinde Hiz. Peygamber karşıdakini incitmemek ve olayı iyi anlamasını sağlamak için eski adetlerin süresini hatırlatmıştır. Kocası ölen bir kadının iddet bekleme süresinin eskiye nazaran daha kısa olduğunu kadına hatırlatarak bu konuda sabırlı olmasını tavsiye etmiştir.

Boşanma ile ilgili vermiş olduğumuz rivâyetlerden; bir adamın istediğı kadar boşanma hakkı olmadığı ve bunun üçle sınırlı olduğu, eşi ölen bir kadının iddet süresi bittiğı zaman başkasıyla evlenme hakkının olduğu, eşi ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesi gerektiğı hükümleri çıkarılabilir.

3.1.2.2. Nikâh

Hiz. Âişe’nin azatlı kölesi Zekvân’ın naklettiğine göre; Hiz. Âişe şöyle demiştir: “Hiz. Peygamber’e, ailesinin evlendireceğı bir kızıdan nikâh hususunda izin alınıp alınmayacağını sordum. Hiz. Peygamber (s.a.s) şöyle cevap verdi: “Evet, ondan izin

³⁵⁵ Buhârî, “Talâk”, 45 (No. 5336); Müslim, “Talâk” 59 (2/1124); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 44 (No. 2299).

alınacak.” Bunun üzerine ben kendisine: “Ama kız utanır”, dedim. Hz. Peygamber :“Kız susarsa, işte bu onun iznidir.” buyurdu.³⁵⁶

İslâm’ın kadına verdiği evlilik hakkının onun izni alınarak yapılması gerektiğinin vurgulanması kadına verilen değerin ve onun haklarının korunması gerektiğinin göstergesidir. Ayrıca kadının susmasının onun evet demesi anlamına geldiğini söylemesi Peygamber’in (s.a.s) insanların psikolojik özelliklerini çok iyi bildiğini göstermektedir.

3.1.2.3. Nazar

Hz.Esmâ bint Umeys’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasûlü! Câfer’in çocuklarına çabuk nazar değişiyor onları tedavi için okuyalım mı? Resûlullah (s.a.s): “Evet” dedi. “Kaderi geçip değiştirebilecek bir şey olsaydı bu göz değmesi olabilirdi.”³⁵⁷

Yine bu hadiste de Peygamber (s.a.s) sadece cevap vermekle kalmamış, olayın anlaşılması ve kavranması için açıklamada bulunmuştur. Yaptığı her açıklama problemi öznel olarak değil genel olarak çözüme kavuşturmuştur.

3.1.2.4. Kıyamet Alâmetleri

Hz. Ümmü Seleme’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s) yere batıran bir ordudan bahsedince (ben): “Belki o ordunun içinde zorla oraya katılanlar da vardır.” deyince: Resûlullah (s.a.s): “Onlar niyetlerine göre mahşer yerinde diriltileceklerdir.”³⁵⁸ dedi.

Ümmü Mâlik el-Behziyye’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) bir kargaşadan bahsetti ve onun yakın olduğunu söyledi. Bunun üzerine: “Ey Allah’ın Rasûlü! O kargaşa döneminde insanların en hayırlısı kimdir? Diye sordum. Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: ”Koyunları ile birlikte dağların başlarında olup davarlarının hakkını ödeyip Allah’a ibadet eden kişi ile atının dizginini eline almış kendisi düşmanını düşmanı da kendisini ürküten kişidir.”³⁵⁹

³⁵⁶ Buhârî, “İkrâh”, 3 (No. 6946); Müslim, “Nikâh”, 65 (2/1037); Nesâî, “Nikâh”, 34 (No. 3266).

³⁵⁷ İbn Mâce, “Tıb”, 32 (No. 3510); Tirmizî, “Tıb”, 17 (No. 2059).

³⁵⁸ Müslim, “Fiten”, 4 (4/2208); Ebû Dâvûd, “Mehdî”, 1 (No. 4289).

³⁵⁹ Tirmizî, “Fiten”, 15 (No. 2177).

Bu hadislerde Peygamber'in (s.a.s) kıyametle ilgili bilgiler verdiği ve bu arada etrafında hanım sahâbîlerin olduğu ve O'nu dinledikleri anlaşılmaktadır. Burada hanım sahâbîlerin olayı ne kadar dikkatli dinledikleri ve akıllarına takılan soruları hemen sordukları görülmektedir.

3.1.2.5. Sağlık

Hiz. Âişe'nin naklettiğine göre; Hiz. Peygamber'in (s.a.s): *“Çörekotu Sâ'm'dan başka her hastalığa şifadır.”* buyurduğunu işitmiştir. Hiz. Âişe: *“Sâ'm nedir?”* diye sorması üzerine, Hiz. Peygamber (s.a.s): *“Sâ'm, ölümdür.”*³⁶⁰ buyurmuştur.

Sağlıkla ilgili meselelerle daha pek çok hadis vardır. Hanım sahâbîlerden bazılarının savaşlar sırasında yaralanan sahâbîleri tedavi ettikleri bilinmektedir.³⁶¹ Hanım sahâbîler ibadet, temizlik gibi dînî meselelerin dışında sağlıkla ilgili bilgilerin günümüze ulaşmasına da vesile olmuşlardır.

3.2. Hanım Sahâbîlerin Hiz. Peygamber'e Sorduğu Örnek Soruların Karakteristik Özellikleri ve Değerlendirme

Yukarıda örnekleri verilen sorular dışında hanım sahâbîlerden Peygamber'e (s.a.s) daha pek çok soru yöneltmiştir ve sordukları tüm sorular Resûlullah (s.a.s) tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Sorular incelendiğinde genellikle hanım sahâbîlerin ibadet konularında, özellikle namaz, hac, oruç, zekât, gusûl vb. konuları sordukları ve bu işin fikhî boyutunu Peygamber'den (s.a.s) öğrendikleri görülmektedir. İbadet alanında sorulan soruların hemen hemen hepsi günümüz fıkıh konularına verilecek birer cevap niteliğindedir.

Dini ciddiye alan ve dinin emirlerini erkekler gibi öğrenmeye ve uygulamaya son derece dikkat eden hanım sahâbîler, Peygamber'in (s.a.s) yaptığı her şeyi dikkatle incelemişler ve anlamadıkları yerleri hiç çekinmeden hemen sormuşlardır. Bazen çok utandıkları sorular dahi olsa özellikle kadınlarla ilgili meselelerde konuyu öğrenmek adına kafalarına takılan soruları Resûlullah'a (s.a.s) sormuşlardır. İlme de önem veren hanım sahâbîler Kur'an'ı anlamak onun tefsirini öğrenmek için de sorular sormuşlardır. Tıbla ilgili, nazarla ilgili, boşanmayla ilgili, bir kızın evlenmesiyle ilgili, süt emzirmeyle

³⁶⁰ Buhârî, “Tıb”, 7 (No. 5687); İbn Mâce, “Tıb”, 6 (No. 3449).

³⁶¹ Buhârî, “Cihâd”, 66,67 (No. 2882-2883).

ilgili daha nice konularda merak ettiklerini Resûlullah'a (s.a.s) bazen de Onun eşlerine sormuşlar ve cevaplarını almışlardır.

Hanım sahâbîlerin dini öğrenme konusundaki gayretlerinin bu denli yoğun olması şüphesiz Hz. Peygamber'in onlara uyguladığı eğitim ve öğretim yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in uygun ortam sağlayıp kadın sahâbîlere güven vermesi, onların rahatlıkla peygamberin yanına gelmelerine ve kafalarına takılan meseleleri O'ndan bizzat kendilerinin öğrenmelerine vesile olmuştur. Burada hanım sahâbîlerin bilgiyi asıl kaynağından öğrenmek için gayret ettikleri görülmektedir. Yine Hz. Peygamber'in kadınlara karşı son derece yumuşak huylu olması, onları kırmadan incitmeden sorularını cevaplamaya çalışması, kadın psikolojisini ve içinde bulundukları durumları anlaması bu doğrultuda onlara yol göstermesi kadınların dini anlamaya, öğrenmeye ve öğretmeye olan heveslerini arttırmıştır.

Aktardığımız rivâyetler incelendiğinde hanım sahâbîlerin sordukları soruların kalitesine bakılacak olursa dînî ve ilmî yönden bilgili oldukları, çok ince sorular sordukları da anlaşılmaktadır. Sordukları her bir soru başlı başına bir meselenin, çözüme kavuşması niteliğindedir. Çözüme kavuşturdukları ve günümüze kadar gelen en önemli meseleler kadınların özel halleri ile ilgili meselelerdir. Sorular dışında hanım sahâbîlerin rivâyet ettikleri hadisler incelendiğinde onların önem verdiği ve yine günümüzde pek çok problemin aydınlatılmasına vesile oldukları en önemli konulardan biri de aile ile ilgili meselelerdir. Bu konuda özellikle müminlerin anneleri olan Peygamber'in (s.a.s) eşlerinin muazzam katkıları olmuştur. Her yönüyle örnek alınması gereken Hz. Peygamber'in (s.a.s) aile içi yaşantısı O'nu görmeyen biz müminlere kadar bu özelliklerinin aktarılması onun eşleri sayesinde olmuştur.

Daha terimsel olarak konuya bakılacak olursa soruların karakteristik özellikleri bağlamında hemen hemen her konuda sorular vardır. Aile hayatı ile ilgili sosyal karakterde sorular; kadınların özel halleri, bu durumda yapılması gerekenler, evlenme, boşanma, hac, namaz, oruç, zekât vb. konularda sordukları fikhî karakterde sorular, Kur'an'ı anlamak adına sordukları onun açıklamalarını öğrendikleri tefsir niteliğinde sorular, Hz. Peygamber'in kişisel yaptıklarının açıklaması ile ilgili sordukları sünnet niteliğinde sorular, savaşlarla ilgili sordukları yine sosyal ve fikhî karakterde sorular,

gerek savaşlarda tedavi yöntemleri uygulamaları gerek bu konuda sordukları tıbbî nitelikte sorular vb. pek çok soru ve mesele vardır.

İslâm dininin esaslarını öğrenmek için ikinci ana kaynak sünnettir. Bir mesele hakkında Kur'an'dan delil bulunmadığı zaman sünnete yani bu konuda Peygamber'in (s.a.s) söylediklerine bakılmaktadır. Bu bağlamda hanım sahâbîlerin sordukları ve aktardıkları her bir rivâyet İslâm fıkıhı açısından önem arz etmektedir. Hanım sahâbîlerin Peygamber'den (s.a.s) öğrenerek biriktirdikleri bu rivâyetler daha sonraki zamanlarda kendilerine bu konularda başvurulmasına ve dini bir delil olarak kendilerinden bu bilgilerin öğrenilmesine vesile olmuşlardır.

Hem aktardığı rivâyet sayısı hem de diğer hanımların soru sordukları zamanlarda Hz. Peygamber'in sürekli yanında olmasından dolayı en çok kendisine başvuruhanım sahâbî Hz. Âişe olmuştur. Onu Ümmehâtü'l-mü'minîn ve diğer hanımlar takip etmişlerdir. Zaman sonra oluşan İslâm fıkıhında bu hanım sahâbîlerde içtihat eden, fetva veren müctehide olarak anılmışlardır.

İbn Sa'd (ö. 230/845) *Tabakâtü'l-Kübrâ* isimli eserinde fetva veren sahâbîlerin isimlerini saymış ve bir başlıkta Hz. Âişe'ye yer vermiştir.³⁶² Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/712-13) Hz. Âişe için: “Âişe'den Resûlullah'ın (s.a.s) sünnetlerini daha iyi bilen, görüşlerine ihtiyaç duyulduğunda görüşlerinde daha fakih, ayetlerin ne için indiğini ve farzları daha iyi bilen kimse yoktu.”³⁶³ demiştir. Tâbiîn neslinin Mekke fıkıh ekolünün önemli temsilcilerinden olan Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) Hz. Âişe için: “Dünya görüşü ile insanların en iyisi, insanların en bilgilisi ve insanların en fakihi idi.” demiştir.³⁶⁴ Yine muhaddis tâbiîlerden olan Hişâm b. Urve (ö. 146/763) babasından rivâyetle Hz. Âişe için: “Fıkıh, şiir ve tıb konularında Âişe'den daha iyi bileni görmedim.”³⁶⁵ demiştir.

İbn Hazm (ö. 456/1064) *el-İhkâm* adlı fıkıh usulüne dair yazmış olduğu eserinde müctehid sahâbîleri 130 olarak vermiş ve en meşhur yedi fakih arasında Hz. Âişe'yi

³⁶² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/379.

³⁶³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/380.

³⁶⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/233.

³⁶⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/233.

saymıştır.³⁶⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise; “*İ’lâmu’l-Muvakkîn*” adlı eserinde müctehid sahâbîlerin sayısının 130 kadar olduğunu ve bunların 20 tanesinin hanım sahâbî olduğunu dile getirmiştir. Müctehid sahâbîleri; müksirûn, muvassıtûn ve mukillûn grubu olarak tasnif edip isimlerini açıklamıştır. Müksirûn grubunda Hz. Âişe annemizi, mutavassıtûn grubunda Hz. Ümmü Seleme annemizi, mukillûn grubunda ise, Hz. Fatıma, Hz. Hafsa, Hz. Cüveyriye, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Safiyye, Hz. Meymûne, Hz. Ümmü Eymen, Hz. Esmâ bint Ebû Bekir, Fâtıma bint Kays gibi daha pek çok hanım sahâbînin ismini zikretmiştir.³⁶⁷ Dolayısıyla hanım sahâbîlerin sordukları sorular ve Hz. Peygamber’den aktardıkları rivâyetlerle fıkıh ilmine çok büyük katkıları olmuştur.³⁶⁸

3.3. Eğitim Öğretim İcra Eden Sahâbî Hanımlar

3.3.1. Hanım Sahâbîlerin Kur’an İlmine Katkıları

Hanım sahâbîlerin, İslâm’ın ilk yıllarında içerisinde bulundukları zorlu hayat şartları onların dinlerini öğrenmelerine ve toplumda aktif rol oynamalarına engel olmamıştır. Her zaman ve her koşulda üzerlerine düşen görevleri en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu zorlu iklim ve şartlar altında hanım sahâbîlerin, geceleri Kur’an okudukları, fırsat buldukları her anı değerlendirerek Peygamber Efendimiz’in (s.a.s), sohbetlerinden, vaazlarından dinledikleri, ezberledikleri âyetleri hayatlarına uyguladıkları, kendi görüşlerine kaynak olarak kullandıkları, uygulamaları sorguladıkları, yanlış olarak bildikleri uygulamaları tenkit ettikleri, belli zamanlarda bir araya gelerek müzâkereler yaptıkları, kendi başlarına çözemedikleri konular olunca bunları ya doğrudan Hz. Peygamber’e (s.a.s) ya da onun eşlerine sordukları günümüze ulaşan rivâyetleri incelediğimizde ortaya çıkmaktadır.³⁶⁹

Hanım sahâbîler bilgi nakli hususunda üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmişlerdir. Vahiy sürecinde kadınlar âyetlere birebir muhatap oldukları için pasif

³⁶⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*, (thk. Şeyh Ahmed Muhammed Şakîr), (Beyrut: Dâru’l-Âfâğı’l-Cedîd, ts.), 5/90-92.

³⁶⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî, *İ’lâmu’l-Muvakkîn* ‘an Rabbi’l-âlemin, (thk. Muhammed Abdusselâm İbrahim), (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1991), 1/9-10.

³⁶⁸ Hanım sahâbîlerin çeşitli konularda verdikleri fetvalar ve bu fetvaların hangi mezhepler tarafından kullanıldığı araştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Gulzar Asylbekova, *Müctehid Hanım Sahâbîler*, 35-173.

³⁶⁹ Serpil Başar, *Kur’an’ın İlk Kadın Yorumcuları*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 24.

değil aktif bir şekilde inen âyetleri, emirleri ve yasakları takip edip aktarmaya gayret etmişlerdir. Bu bağlamda kadınların Kur'an ilmine sonradan sistemleşen tefsîr ilmine katkıları ve hizmetleri farklı biçimlerde olmuştur. Hanım sahâbîlerin bir kısmı; âyetleri yorumlamış ve bu konudaki görüşlerini başkaları ile paylaşıp, yanlış anlaşılmasını düzeltme yönünde Kur'an ilmine katkı sağlamışlardır. Bir kısmı; âyetleri anlamaya çalışmış ve bu doğrultuda sorular sorup sorularına cevap aramıştır. Yaptıkları bu işle âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Bir kısmı ise; kendilerine vahyolunan âyetleri hayatlarına geçirerek, yanlış uygulamaları sorgulayıp âyetleri anlama eylemine pratik olarak katkıda bulunmuşlardır. İslâm'ın ilk yıllarında Kur'an'a hizmet eden bu hanımların Kur'an'ın tamamına yönelik bir yorumlama şimdiki ismiyle tefsir etme faaliyetine girmedikleri fakat yaptıkları rivâyetler ile bu ilmin gelişmesinde büyük yere sahip olmuşlardır.³⁷⁰

Hanım sahâbîlerden Kur'an'ı ezbere bilen hanımlar da vardır. Özellikle Peygamber'in (s.a.s) eşlerinden olan ve aynı zamanda okuma yazma bilen bu annelerimizi Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân* adlı eserinde muhacirlerin arasında kurra hafız olanların isimlerini sıralarken zikretmiştir. Eserde adı geçen annelerimiz, Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Hz. Ümmü Seleme'dir.³⁷¹ Bu güzîde hanımların âyetleri ezberlemeleri ve kurra derecesinde bir hıfza sahip olmaları Kur'an'ın metninin korunmasında etkin role sahip olmalarını sağlamıştır. Suyûtî'nin eserinde bu hanım sahâbîler üzerine yaptığımız taramada Kur'an âyetleri üzerine yaptıkları rivâyet ve yorumlarda, Hz. Âişe Kur'an hakkında 51 yerde³⁷², Hz. Hafsa 3 yerde³⁷³, Hz. Ümmü Seleme 14 yerde zikredilmiştir.³⁷⁴

Rivâyetler incelendiğinde bu hanımlardan özellikle Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme Kur'an ilmine çok büyük katkılarda bulunmuşlardır. Âyetlerin açıklanmasında, yorumlanmasında, hangi âyetlerin ilk ve son indiğinde, nüzul sebeplerinin ortaya

³⁷⁰ Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, 25.

³⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, 1394/1974) I, 247-249.

³⁷² Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 1/47-66-75-82-83-84-85-87-88-91-94-95-104-109-110-128-132-155-162-232-247-265-279-310-360, 2/307-320-323-324-327-329, 3/7-8-70-82, 4/105-108-123-128-134-196-248-251-253-256-262-266-274-293-298-299.

³⁷³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/203-208, 4/108.

³⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/88-105-124-234-268-299-367, 3/14, 4/161-277-279-287-288.

konmasında, Kur'an'ın ezberlenmesinin faydalarına varıncaya kadar Peygamber'den (s.a.s) rivâyetler onlar aracılığı ile günümüze gelmiştir.

Bu hanımlar yanında Hz. Ümmü Varaka adlı hanım sahâbînin de Kur'an'ı ezberlediği ve bir araya topladığı rivâyet edilmiştir. Resûlullah'ın (s.a.s) evine gidip ziyâret ettiği ve “eş-Şehîde” diye isimlendirdiği Hz. Ümmü Varaka; câriyesi tarafından suikast sonucu şehit olmuştur.³⁷⁵ Anlaşıldığı üzere Kur'an'ı hıfz etme konusunda Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz.Ümmü Seleme ve Hz. Ümmü Varaka örnek şahsiyetler olmuşlardır. Peygamber'in (s.a.s) “*Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir.*”³⁷⁶ düsturu ile hanım sahâbîler Medîne'de Kur'an'a hizmet ettikleri, onlara gelenlere Kur'an'ı öğrettikleri de bilgiler arasındadır. Kur'an'ın hem sözlü hem de yazılı olarak aktarılmasında bu hanım sahâbîlerin önemli katkıları ve emekleri olmuştur. Öğretici olarak Kur'an hizmetinde aktif olarak görev almışlardır.³⁷⁷

Bizzat âyetlerin inişlerine de şahitlik eden bu hanım sahâbîlerin Mescid-i Nebevî'de ki odaları âdetâ, birer medrese olarak o dönemde işlev görmüşlerdir. Kur'an'ın günümüze ulaşmasında Hz. Hafsa'nın rolü dikkat çekicidir. Hz. Hafsa Kur'an'ın ezberlenmesi ve kıraatı ile meşhur olmuş sahâbîler arasında sayılmıştır. Ayrıca kendisine nispet edilen bir mushafın olduğu bilgisi de vardır. İbn Ebû Dâvûd (ö. 316/929), *Kitâbü'l-Mesâhif* adlı mushafları konu edinen eserinde “Nebî'nin (s.a.s) Eşi Hafsa'nın Mushafı” diye bir başlık atıp konuyla ilgili rivâyetleri ele almıştır.³⁷⁸ Yine aynı eserde “Nebî'nin (s.a.s) Eşi Âişe'nin Mushafı”³⁷⁹ ve “Nebî'nin (s.a.s) Eşi Ümmü Seleme'nin Mushafı”³⁸⁰ diye başlıklar altında ilgili rivâyetler ele alınmıştır. Bu üç hanıma Mushaf nispet edilmesi onların Kur'an ilmiyle yakından ilgilendiklerinin göstergesidir.

³⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/335-457, Buhârî, *Târîhu'l-Evsad*, 1/46; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, (thk. Âdil b. Yusuf el-Azizî) (Riyad: Dâru'l-Vatani li'n-Neşr, 1419/1998), 6/3375; İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvi), (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992), 4/1965; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esma'i'r-Ricâl*, 35/391; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 8/207.

³⁷⁶ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 21 (No. 5027); İbn Mâce, “Mukaddime”, 16 (No. 211); Tirmizî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 15 (No. 2907).

³⁷⁷ Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, 38-39.

³⁷⁸ İbn Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitabü'l-Mesâhif*, (thk Muhammed b. Abduh, (Kahire: el-Farûgu'l-Hadîseti, 1423/2002), 1/211-216.

³⁷⁹ İbn Ebû Dâvûd, *Kitabü'l-Mesâhif*, 1/208-211; Hz. Âişe'nin mushafı olduğuna işaret eden rivâyetler için bk. Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 6 (No. 4993); Ebû Dâvûd, “Salât”, 5 (No. 410).

³⁸⁰ İbn Ebû Dâvûd, *Kitabü'l-Mesâhif*, 1/216-218.

Hiz. Ebû Bekir döneminde Mushaf haline getirilen Kur'an onun vefatı ile Hiz. Ömer'e verilmiş, o da halifeliliği zamanında kendisine verilen Kur'an nüshasını kızı Hiz. Hafsa'ya emânet etmiştir. Hem hafızasında hem de elinde bir nüsha halinde Kur'an'ı koruyan Hiz. Hafsa emanetine gözü gibi bakmış Kur'an'ın yazıya geçirileceği zaman emin ellere teslim etmiştir.³⁸¹ O dönem ve bütün dönemler için en değerli olan şeyin bir kadına emanet edilmesi kadına verilen değer açısından da ayrıca önemlidir. Konumuz kadınların yaptığı bütün rivâyetleri verecek kadar geniş olmadığından dolayı burada birkaç örnek vererek meselenin anlaşılmasını sağlamakta fayda vardır.

Hiz. Ümeyye'den rivâyete göre, bizzat kendisi Âişe'ye Bakara Sûresi 284. âyetiyle, Nisa Sûresi 123. âyeti olan "... kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır." âyetinin tefsirini sordu. Bunun üzerine Âişe şöyle dedi: "Resûlullah'a (s.a.s) sorduğumdan beri bu âyetin tefsirini bana kimse sormamıştı. Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştu: "Bu âyette geçen konu, kulun yakalandığı bir sıtma hastalığı veya başına gelen bir musibet veya kaybettiği küçük bir miktar dünyalık için üzülmekten dolayı kınanmıştır. Sonunda kul madenin kıpkırmızı ateşten temizlenip çıktığı gibi günahlardan temizlenir çıkar."³⁸²

Hiz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Resûlullah'a (s.a.s) Âl-i İmran Sûresi'nin 7. âyetini okudu. "Sana Kitabı indiren odur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki, bunlar Kitâb'ın anasıdır (temelidir). Diğer bir kısımda müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onun teviline yeltenmek için, onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Hâlbuki onun tevilini Allah'tan başkası bilemez. İlimde yüksek dereceye erenler ise; biz ona inandık hepsi Rabb'imizin katındadır derler. Bunları sâlim akıllılardan başkası düşünemez."³⁸³ Hiz. Âişe, âyette geçen "...kalplerinde eğrilik bulunanlar..." kısmının tefsirini sormuş bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "O Kur'an'ın müteşâbih âyetlerine uyanları

³⁸¹ İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *en-Neşr fi'l-Kırâ'ati'l-'Aşr*, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), (b.y.: el-Matbaatü't-Ticaretî'l-Kübra, 1380/1960), 1/7; Suyûtî, *el-İtkan*, 1/203-208; 4/108; Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, 39-40-41.

³⁸² Buhârî, "Merdâ", 1 (No. 5640); Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 3 (No. 2991).

³⁸³ Âl-i İmrân 3/7.

gördüğünüzde kalpleri sapanlar diye Allah'ın adlandırdığı kimseler onlardır, onlardan sakının. „³⁸⁴

Ümmü Seleme'den rivâyete göre o, şöyle demiştir: “*Ey Allah'ın Rasûlü! Hicret konusunda Allah'ın kadınlardan bahsettiğini işitmedim.*” Bunun üzerine Allah Âl-i İmran Sûresi 195. âyetini indirdi: “*Nitekim Rableri onların dualarını kabul ederek cevap verdi; ister erkek ister kadın olsun, benim yolumda çaba gösterenlerden hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım. Çünkü hepiniz birbirinizin soyundan gelirsiniz.*”³⁸⁵

Vahiy sürecinin canlı şahitleri olan hanım sahâbîler, aktardıkları bilgiler ve zaman zaman yaptıkları tenkit ve yorumlarıyla tefsir alanında kaynak konumundadırlar. Özellikle vahye doğrudan muhatap olan Hz. Peygamber'in (s.a.s) eşleri, bunların içinde de Hz. Âişe'nin âyetlerin anlaşılmasında çok büyük bir payı vardır. Sürekli Peygamber'in (s.a.s) etrafında olan ve onun ağzından çıkan her sözü titizlikle dinleyen Hz. Âişe, bu süreçte aktif bir öğrenme süreci yaşamış, anlamadığı noktalarda sorular sormuş bıkmadan cevap aramıştır. Âyetler arasında anlamadığı kendisine çelişki gibi gelen kısımları da bizzat sormuş ve cevabı ilk kaynaktan almıştır. Bazı konularda Hz. Peygamber'e soru soran ilk kişi olmuş, kimsenin bilmediği bilgilere ulaşmıştır. Hz. Peygamber'in vahiy alırken hangi durumlarda olduğu, onun ibadet ahlakı, aile içerisindeki durumlarının çoğu Hz. Âişe'den gelen rivâyetlere dayanmaktadır. Onun etrafında yaşanan olaylara ilgisi, merakı, araştırmacı tarafı, yaptığı gözlemler ve bu gözlemler sonucunda vardığı sonuçlar ve bunların Kur'an'ın yorumlanmasına yardımcı olması Hz. Âişe'yi diğer hanımlardan özel kılmaktadır. Rivâyet ettiği merfû pek çok rivâyetle tefsir ilmine bol malzeme sunmuştur.³⁸⁶

Hz. Âişe bilgi aktarımı yanında yaptığı tenkitlerle de önde gelenler arasındadır. O yaptığı tenkitlerde Kur'an ve sünneti hareket noktası olarak kendine almıştır. Bu iki kaynaktan besleyerek geliştirdiği İslâmî kültüre kendi görüş ve düşüncelerini de

³⁸⁴ Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 58 (No. 4547); Müslim, “İlm”, 2665 (4/2053); Ebû Dâvûd, “Sünne”, 2 (No.4598); Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 4 (No. 2994).

³⁸⁵ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 5 (No. 3023).

³⁸⁶ Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, 208.

ekleyerek, pek çok mevzûda İslâm cemiyetini aydınlatan ilim ve fazilet meş'alesi olmuştur.³⁸⁷

Genel bir özet yapılacak olursa Hz. Peygamber'den tefsir rivâyetinde bulunan yukarıda verdiğimiz isimler dışında sahâbî hanımlar arasında, Esmâ bint Yezid, Esmâ bint Umeys, Esmâ bint Ebû Bekir, Ümmü Atıyye, Ümmü Fadl, Ümmü Süleym, Ümmü Hânî bint Ebû Tâlib, Fâtıma bint Kays sayılabilir.³⁸⁸

3.4. Hanım Sahâbîlerin Hadis İlmine Katkıları

İslâm'ın geldiği ilk günlerden itibaren hanım sahâbîler tebliğ, hicret, ilim, cihat gibi pek çok alanda etkili olmuşlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefâtını takip eden sürede ashabın kendilerinden sonraki nesillere aktardığı en büyük miras, Peygamber'den (s.a.s) öğrendikleri bilgileri muhafaza ederek aktarmak olmuştur. Hz. Peygamber'den (s.a.s) hadis rivâyet etme hususunda hanım sahâbîlerin bunlar içerisinde de Ümmehâtü'l-mü'minîn önemli bir yeri vardır. Sahâbe üzerine yapılan tabakat eserlerinde ve ricalü'l-hadis sahasında yapılan çalışmalarda çok sayıda hadis rivâyet eden hanım sahâbinin ya da hanım sahâbî râvinin bulunduğu bilinmektedir. Zikri geçen bu hanım sahâbîlerin çoğu Medîne olmak üzere önemli bir bölümü de Mekke'de yaşayıp bu bölgelerde hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Bazı hanım sahâbîler ise; Mekke ve Medîne dışında başka bölgelere de seyahat ederek hadis rivâyet etmişlerdir. Dolayısıyla hem şahısları hem de râvileri bu iki yer dışında başka bölgelere nispet edebileceğimiz hanımlar da mevcuttur.³⁸⁹

Şüphesiz Hz. Peygamber'i (s.a.s) gören bir kişinin tarihe ismini yazdırması, yaptığı faaliyetlerle doğrudan ilişkilidir. Bu faaliyetlerin cihat, tebliğ yapma, kavmin seçkinlerinden olma, şehitlik, valilik, elçilik vb. sahalarda toplandığını ifade edebiliriz. Fakat bütün bunların yanında Hz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyette bulunma yani hadis rivâyet etme, adını İslâm tarihine yazdırmak için sahâbenin yapacağı faaliyetlerin başında yer almaktadır denilebilir. Bu sebepten ötürü hakkında bilgi sahibi olmadığımız

³⁸⁷ Bünyamin Erül, *Hiz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 14.

³⁸⁸ Bk. Başar, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, 208.

³⁸⁹ Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbîler*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2015), 39.

birçok sahâbî hadis rivâyetinde bulunduğu için tabakât türü eserlerde kendilerinden söz ettirmişlerdir.³⁹⁰

3.4.1. Ümmehâtü'l-Mü'minîn Hadis Rivâyetleri

Ümmehâtü'l-mü'minîn arapça bir kavram olup “müminlerin anneleri” demektir. Bu tabir “Peygamber müminlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de müminlerin anneleridir”³⁹¹ âyetine dayanmaktadır. Resûlullah (s.a.s) on bir hanımla evlenmiştir.³⁹² Bu hanımlar sırasıyla şöyledir:

Hz. Hatice bint Huveylid (ö. 620): Huveylid'in kızıdır. Ticaretle uğraşmıştır. Kırk yaşında iken o zamanlar yirmi beş yaşlarında olan Peygamber Efendimiz (s.a.s) ile evlenmiş olup Peygamberimiz'in (s.a.s) ilk hanımıdır. Peygamber'in (s.a.s) İbrahim adlı çocuğu hariç bütün çocuklarının annesi Hz. Hatice'dir. Peygamber (s.a.s) Hz. Hatice ile evliliği süresince o vefât edene kadar kimseyle evlenmemiştir. Uzun yıllar Peygamber (s.a.s) ile yaşamış ve O'na her türlü destek olmuş olan annemiz hicretten üç yıl kadar önce Ramazanın ayının onuncu gününde 19 Nisan 620'de vefât etmiştir.³⁹³

Hz. Sevde bint Zem'a (ö. 54 /644): Zem'a b. Kays b. Abdüşems'in kızıdır. Kocase es-Serkan Mekke de vefat edince beş çocuğuyla dul kalan Hz. Sevde annemiz elli yaşlarında beş çocuklu dul bir kadinken Hz. Peygamber (s.a.s) ile evlenmiştir. İlk Müslüman kadınlardan olan Hz. Sevde, Hz. Hatice'den sonra evlendiği ilk hanımdır ve Peygamber'in (s.a.s) Hatice'den olan kızları Ümmü Külsüm ve Fâtıma'ya annelik etmiş 644) senesi Şevval ayında Mu'aviye b. Ebû Süfyan zamanında Medîne'de vefât etmiştir.³⁹⁴

Hz. Âişe bint Ebû Bekîr (ö. 58/678): Ebû Bekir es-Sıddık'ın kızıdır. Peygamberimiz (s.a.s)'le nübüvvetin onuncu yılında şevval ayında kimi rivâyetlerce altı kimi rivâyetlerce dokuz yaşında evlenen Hz. Âişe validemiz son derece zeki ve ilmî yönden üstün meziyetlere sahiptir. Resûlullah (s.a.s) onun kolları arasında vefât etmiş

³⁹⁰ Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbiler*, 41.

³⁹¹ Ahzâb, 33/6.

³⁹² İclî, *Ma'rîfetü's-Sikât*, 2/459; Aynur Uraler, “Ümmehâtü'l-mü'minîn” *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 42/306-308.

³⁹³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/51; Buhârî, *et-Târihu'l-Evsad*, 1/17; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/45, 3/114; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esma'i'r-Ricâl*, 1/203.

³⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/51-52-57; Buhârî, *et-Târihu'l-Evsad*, 1/49; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esma'i'r-Ricâl*, 35/200; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/508.

ve onun odasına defnedilmiştir. Kendisi de hicretin 678 senesi Ramazan ayının 17. gecesı Medîne’de vefât etmiştir.³⁹⁵

Hız. Hafsa bint Ömer (ö. 45/665): Ömer b. el-Hattab’ın kızıdır. Kocası Huneyş Bedir Gazvesi’nden döndükten sonra hastalanmış ve Medîne’de vefât etmiştir. Kocası vefât ettiğinde Hz. Ömer kızını daha faziletli biriyle evlendirme geleneği üzerine arayışa girmiştir. Nihâyetinde Hz. Hafsa, 625 yılında Hz. Peygamber (s.a.s) ile evlenmiş ve 665 senesinde Medîne’de vefât etmiştir.³⁹⁶

Hız. Zeyneb bint Huzeyme (ö. 4/625): Huzeyme b. Haris’in kızıdır. Daha önce Tufeyl b. Haris İle evli olan annemiz Tufeyl onu boşayınca Tufeyl b. Ubeyd ile evlenmiştir. Hz. Tufeyl Bedir Savaşı’nda şehit düşünce Hz. Zeyneb dul kalmıştır. Benî Âmir b. Sa’saa kabîlesiyle Müslümanlar arasında ki bozulan ilişkileri düzeltmek isteyen Peygamber Efendimiz (s.a.s) bu kabîleden olan Hz. Zeyneb ile ramazan ayında 625 tarihinde evlenmiştir. Hz. Zeyneb’in evliliği çok kısa sürmüş ve yaklaşık sekiz ay sonra 625 yılında vefât etmiştir. Cenaze namazını Peygamber (s.a.s) kıldırmiştir.³⁹⁷

Hız. Ümmü Seleme Hind bint Ebî Ümeyye (ö. 62/681): Ebû Ümeyye b. Muğire’nin kızıdır. Kocası Ebû Seleme Uhud Savaşı’nda şehid düşünce dört çocuğuyla dul kalmış ve 626 yılında Peygamber (s.a.s) ile evlenmiştir. Peygamber’in (s.a.s) vefâtından sonra eşleri arasında en uzun yaşayan Ümmü Seleme validemiz, 84 yaşında 681 yılında Medîne’de vefât etmiştir.³⁹⁸

Hız. Zeyneb bint Cahş (ö. 20/641): Rebab b. Ya’mur’un kızıdır. Resûlullah’ın (s.a.s) evlatlığı Zeyd b. Hârise ile evlenmiş daha sonra anlaşılamayarak boşanmışlardır. Hz. Peygamber ile onun nikâhı hicri 5. yılda vahiyle bildirilmiştir.³⁹⁹ Peygamber’den

³⁹⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 10/57-77-83; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/426.

³⁹⁶ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 10/83-84-89; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/98; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, 7/67; Nevevî, *Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Lugât*, (thkz.), (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 2/338; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 8/87.

³⁹⁷ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 10/120-121.

³⁹⁸ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 10/89-90; İbn Abdülber, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, 4/1920; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, 7/329; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/467; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, 8/406.

³⁹⁹ el-Ahzâb 33/37.

(a.s.v) sonra ilk vefât eden Hz. Zeyneb bint Cahş 641 yılında, 53 yaşında hayatını kaybetmiştir.⁴⁰⁰

Hz. Cüveyriye bint el-Hâris (ö. 56/676): Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızıdır. Benî Mustalik kabîlesine mensup olan annemiz bu kabîleyle Müslümanlar arsında çıkan savaşta kocası ölmüş kendisi de esir düşmüştür. Fidyесinin ödenmesi için Peygamber'den (s.a.s) yardım isteyen Hz. Cüveyriye onun teklifiyle Peygamber (s.a.s) ile 627 yılında evlenmiştir. Kabîlesinde önemli bir mensubiyeti olan bu annemizin evliliğinden sonra pek çok kabîle İslâm ile şereflenmiştir. Hz. Cüveyriye 676 yılında, 65 yaşlarında da vefât etmiştir.⁴⁰¹

Hz. Safiyye bint Huyey (ö. 50/670) : Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Hayber'in fethi sırasında kocası öldürölmüş kendisi de esir düşmüştür. Peygamber (s.a.s) ile savaştan sonra 628 yılında evlenmiştir. Hz. Safiyye 670 yılında Medîne'de vefât etmiştir.⁴⁰²

Hz. Ümmü Habîbe Remle bint Ebî Süfyan (ö. 44/664): Ebû Süfyan'ın kızıdır. Ümmü Habîbe Habeşistan muhacirlerindendir. Kocası vefât edince dul kalan annemizi Resûlullah (s.a.s) Habeşistan'a gönderdiği elçi vasıtasıyla 629 yılında nikâhlamıştır. Hz. Ümmü Habîbe 664 yılında Medîne'de vefât etmiştir.⁴⁰³

Hz. Meymûne bint el-Hâris (ö. 51/671): Hâris b. Hazn el-Hilâliyye'nin kızıdır. Kocası ölünce dul kalan Hz. Meymûne hicretin 7. yılında Hz. Peygamber ile evlenmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in son eşidir. Hz. Meymûne 671 yılında vefât etmiştir.⁴⁰⁴

3.4.1.1. Hz. Âişe (ö. 58/678)

Ümmehatü'l-müminin arasında ilmiyle zekâsıyla ve öğrenmeye olan aşkıyla bilinen Hz. Âişe'nin hadis ve sünnet bilgisi diğer hanım sahâbîlerle mukâyese edilemeyecek kadar fazladır. Hz. Âişe sadece hadisleri rivâyet etmekle kalmamış aynı

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/105-108-119; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/144; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1849; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/126.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/122-126.

⁴⁰² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/135; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 6/169; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 2/349.

⁴⁰³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/100-102; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1929; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/303.

⁴⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/139-148; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1915; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/262; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 2/356.

zamanda tashih ve tenkit çalışmalarına da önem vermiştir. Kendisine aktarılan bazı rivâyetlere daha duyar duymaz itiraz ettiği, hatta gerek râvilere gerekse rivâyetlere sert eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Söylenen rivâyetlerin dine uygunluğunu ve Peygamber'e (s.a.s) aidiyetinin doğruluğunu ispatlamak ve bu rivâyet ve fetvalara yönelik düzenlemeleri yapmak için Hz. Âişe onları Kur'an, sünnet, hadis, akıl, tarih ve Arap dili kriterlerinden birine veya aynı anda birkaçına dayandırdığı görülmektedir. Zehebî'nin, "*Hz. Âişe'in Sahâbîye Yönelttiği Eleştiriler*" adlı eserini tercüme eden Bünyamin Erul'un ortaya koyduğu çalışmada Hz. Âişe'nin yetmiş bir meselede kullandığı kriterlere bakılırsa bunlardan sekizinin Kur'an'a, otuz ikisinin sünnete, on altısının hadise, dokuzunun akıl ve kanaate, sekizinin tarihe ve üçünün de Arap diline arz edildiği görülmektedir.⁴⁰⁵ Bu çalışma incelendiğinde Hz. Âişe'nin hadis ilmi açısından metin tenkidine yönelik kriterleri ortaya koyduğu ve metin incelenirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini bu ilimle uğraşanlara öğrettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s) ile evliliği sekiz yıl beş ay süren Hz. Âişe annemiz onun vefâtından sonrada yarım asır yaşamıştır. Bu yaşantı ve öğrendikleri doğrultusunda 2210 hadis rivâyet ederek en çok hadis rivâyet edenler arasında dördüncü sırayı almıştır. Bu hadislerden 174 tanesinde Buhârî ve Müslim ittifak etmiştir. Ayrıca bunlardan 54'ü yalnızca Buhârî'nin *Sahîh*'inde 68'i ise yalnızca Müslim'in *Sahîh*'inde yer almaktadır.⁴⁰⁶

Hz. Âişe rivâyet ettiği hadisleri daha çok Hz. Peygamber'den (s.a.s) doğrudan rivâyet etmiştir. Bunun dışında Hz. Âişe; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Fâtıma, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hamza b. Amr el-Eslemî, Cüdâme bint Vehb el-Eslemiyye'den rivâyette bulunmuştur.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Zehebî, *Hz. Âişe'in Sahâbîye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul, (Ankara: Ankamat Matbaacılık, 2014), 19.

⁴⁰⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/428.

⁴⁰⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/135; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* 8/234; Nevzat Âşık, *Hazreti Âişe'nin Hadisçiliği*, (İzmir: Öğrenci Basımevi, 1987), 31.

Tablo 3.1: Hz. Âişe'nin Hadis Öğrendiği Kişiler (Hocaları)

1. Cüdâme bint Vehb (ö. 3/625) ⁴⁰⁸	Sahâbî
2. Hz. Fâtıma (ö. 11/632)	Sahâbî
3. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634)	Sahâbî
4. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644)	Sahâbî
5. Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675)	Sahâbî
6. Hamza b. Amr el-Eslemî (ö. 61/680)	Sahâbî

Hz. Âişe'nin hadis öğrettiği pek çok erkek sahâbî vardır. Sahâbînin erkeklerinden; Âmir b. Rebîa, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Saîd b. Zeyd, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî, Ebû Hureyre, Abdullah b. 'Amr, 'Amr b. el-Âs, Abdullah b. Abbâs gibi âlimler öne çıkmaktadır. Tâbiûnden ise; Alkame b. Kays, Mesrûk, 'Amr b. Meymûn, Esved b. Yezîd, . Şurayh b. Hânî, Abdullah b. Şeddâd, Ebû Vâil, Alkame b. Vakkâs, . Said b. Müseyyeb, İbrahim b. Yezîd en-Neha'î, Atâ b. Yesâr, İkrime, Tâvûs b. Keysân, Atâ b. Ebû Rebâh, Abdullah b. Müleyke ve diğerleri Hz. Âişe'den rivâyette bulunmuştur.⁴⁰⁹

Tablo 3.2: Hz. Âişe'den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn'dan Öne Çıkan Erkekler

1. Âmir b. Rebîa (ö. 35/656)	Sahâbî
2. Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 44/664)	Sahâbî
3. Saîd b. Zeyd (ö. 51/671)	Sahâbî
4. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (ö. 58/677)	Sahâbî
5. Ebû Hureyre (ö. 58/677)	Sahâbî
6. 'Amr b. el-Âs (ö. 61/680)	Sahâbî
7. Abdullah b. 'Amr (ö. 65/684)	Sahâbî

⁴⁰⁸ Doğum ve vefat tarihlerine kesin olarak ulaşamadığımız Cüdâme bint Vehb'in kaynaklarda Uhud Gazvesi sırasında şehit olduğu bilgilerine dayanarak vefat tarihi yazılmıştır. Bk. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/263; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esma'i'r-Ricâl*, 35/142; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12/405.

⁴⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/139; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe* 8/235; Aşık, *Hazreti Âişe'nin Hadisçiliği*, 32.

Tablo 3.2: Hz. Âişe'den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn'dan Öne Çıkan Erkekler Devamıdır	
8. Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88)	Sahâbî
9. Alkame b. Kays (ö. 62/682)	Tâbiî
10. Mesrûk (ö. 63/683)	Tâbiî
11. 'Amr b. Meymûn (ö. 75/694)	Tâbiî
12. Esved b. Yezîd (ö. 75/694)	Tâbiî
13. Şurayh b. Hânî (ö. 78/697)	Tâbiî
14. Abdullah b. Şeddâd (ö. 82/701)	Tâbiî
15. Ebû Vâil (ö. 83/702)	Tâbiî
16. Alkame b. Vakkâs (ö. 86/705)	Tâbiî
17. Said b. Müseyyeb (ö. 94/713)	Tâbiî
18. İbrahim b. Yezîd en-Neha'î (ö. 96/714)	Tâbiî
19. Atâ b. Yesâr (ö. 103/721)	Tâbiî
20. İkrime (ö. 105/723)	Tâbiî
21. Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725)	Tâbiî
22. Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732)	Tâbiî
23. Abdullah b. Müleyke (ö. 117/725)	Tâbiî

Hz. Âişe'den yüzlerce hanım rivâyette bulunmuştur. Hz. Âişe pek çok konuda bu hanımlara hocalık yapmış ve onları eğitmiştir. Kendisinden; Dürre bint Ebî Leheb el-Hâşimiyye, Berîre bint Âişe, Ümmü Zerre el-Medeniyye, Ümmü Rûman bint Âmir b. 'Uveymir, Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir, Esmâ bint Ebû Bekir, Zeyneb bint Ebû Seleme, Hafsa bint Abdirrahmân, Hüceyme bint Huyey el-Evsâbiyye, Mu'âze bint Abdillâh el-Adeviyye, 'Amre bint Abdirrahman b.Sa'd, Fatma bint Hüseyin, Âişe bint Talha b. 'Ubeydullah, Atike bint Yezîd, Âişe bint Sa'd b. Ebû Vakkas, Cesre bint Decâce el 'Âmiriyye, Büheyre, Hayre, Ümmü'l-Hasan el-Basrîyye, Zeyneb bint Nasr Benâne b. Yezîd el-'Abşemiyye, 'Amre el-Ğadiriyye, Bekra bint 'Ukbe, Cemîle bint 'Abbâd, Cesre bint Decâce el-'Âmiriyye, Kerime bint Hemmâm, Mercâne, Âişe bint

‘Acre, Safiyye bint ‘Atiyye, Safiyye bint Şeybe b. Osman el-‘Abderiyye, Sümeyye el-Basriyye, Ümeyye bint Abdillâh, Ümmü Ebû Bekir, Ümmü Cehder el ‘Âmiriyye, ‘Umare b. Umeyr, Kerime bint Hümam, Külsûm bint Amr, Muâze, Ümmü’d Derdâ, Ümmü Süleymân, Ümmü Selîm, Ümmü Sâlim bint Mâlik, Ümmü Muhammed b. Abdurrahman, Ümmü Külsûm bint Sümâme ve daha pek çok kadın rivâyette bulunmuştur.⁴¹⁰

Tablo 3.3: Hz. Âişe’den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn’dan Öne Çıkan Kadınlar

1. Dürre bint Ebû Leheb el-Hâşimiyye (ö. 20/641)	Sahâbî
2. Berîre bint Âişe (ö. 60/680) ⁴¹¹	Sahâbî
3. Ümmü Zerre el-Medeniyye (ö. ?)	Sahâbî
4. Ümmü Rûman bint Âmir b. ‘Uveymir (ö. ?)	Sahâbî
5. Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir (ö. 58/678)	Tâbiû
6. Esmâ bint Ebû Bekir (ö. 73/692)	Tâbiû
7. Zeyneb bint Ebû Seleme (ö. 73/692)	Tâbiû
8. Hafsa bint Abdurrahmân (ö. 80/699)	Tâbiû
9. Hüceyme bint Huyey el-Evsâbiyye (ö. 81/700)	Tâbiû
10. Mu’âze el-Adeviyye (ö. 83/702)	Tâbiû
11. ‘Amre bint Abdurrahman b.Sa’d (ö. 98/716)	Tâbiû
12. Fatma bint Hüseyin (ö. 110/728)	Tâbiû
13. Âişe bint Talha b. ‘Ubeydullah (ö. 110/728)	Tâbiû
14. Atike bint Yezîd (ö. 117/735)	Tâbiû
15. Âişe bint Sa’d b. Ebû Vakkas (ö. 117/735)	Tâbiû
16. Cesre bint Decâce el ‘Âmiriyye (ö. ?)	Tâbiû
17. Büheyre (ö. ?)	Tâbiû
18. Hayre, Ümmü’l-Hasan el-Basrîyye (ö. ?)	Tâbiû
19.Zeyneb bint Nasr Benâne b. Yezîd el-‘Abşemiyye(?)	Tâbiû

⁴¹⁰ Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi ‘n-Nübelâ* 2/139; Aşık, *Hazreti Âişe’nin Hadisçiliği*, 32.

⁴¹¹ Hz. Âişe’nin âzatlî cariyesidir. Bk. Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi ‘n-Nübelâ*, 3/526.

Tablo 3.3: Hz. Âişe'den Rivâyette Bulunan Sahâbe ve Tâbiûn'dan Öne Çıkan Kadınlar Devamıdır

20. 'Amre el-Ğadiriyye (ö. ?)	Tâbiû
21. Bekra bint 'Ukbe (ö. ?)	Tâbiû
22. Cemîle bint 'Abbâd (ö. ?)	Tâbiû
23. Cesre bint Decâce el-'Âmiriyye (ö. ?)	Tâbiû
24. Kerime bint Hemmâm (ö. ?)	Tâbiû
25. Mercâne (ö. ?)	Tâbiû
26. Âişe bint 'Acre (ö. ?)	Tâbiû
27. Safiyye bint 'Atiyye (ö. ?)	Tâbiû
28. Safiyye bint Şeybe b. Osman el-'Abderiyye (ö. ?)	Tâbiû
29. Sümeyye el-Basriyye (ö. ?)	Tâbiû
30. Ümeyye bint Abdullah (ö. ?)	Tâbiû
31. Ümmü Ebû Bekir (ö. ?)	Tâbiû
32. Ümmü Cehder el 'Âmiriyye (ö. ?)	Tâbiû
33. 'Umare b. Umeyr (ö. ?)	Tâbiû
34. Kerime bint Hümmâm (ö. ?)	Tâbiû
35. Külsûm bint Amr (ö. ?)	Tâbiû
36. Muâze (ö. ?)	Tâbiû
37. Ümmü'd Derdâ (ö. ?)	Tâbiû
38. Ümmü Süleymân (ö. ?)	Tâbiû
39. Ümmü Selîm (ö. ?)	Tâbiû
40. Ümmü Sâlim bint Mâlik (ö. ?)	Tâbiû
41. Ümmü Muhammed b. Abdurrahman (ö. ?)	Tâbiû
42. Ümmü Külsûm bint Sümâme (ö. ?)	Tâbiû

Hz. Âişe'den hadis öğrenip nakledenlerin sayısının 200'den fazla olduğu bilgiler arasındadır.⁴¹² Görüldüğü üzere bunların çoğunu hanımlar teşkil etmektedir. Biz burada bu ravilerden önemli gördüklerimizi aktarmaya çalıştık. Hz. Âişe'nin hanım talebeleri

⁴¹² Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/426-428.

ile alakalı yazılan “Hz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri” adlı yüksek lisans tezinde 118 kadının bilgisi ve rivâyet ettikleri hadisler yer almaktadır.⁴¹³

Hiz. Âişe; hemen hemen her konuda Hiz. Peygamber’den rivâyette bulunmuştur. Rivâyet ettiğı birkaç hadise bakacak olursak onlardan bazıları şöyledir. Hiz. Âişe’den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Doğru yolda olun, orta yolu tutun. Alacağınız bol mükâfatla sevinin. Biliniz ki, sizden biriniz kendi ameliyle cennete giremeyecektir. Ben de giremem. Ancak Allah beni bağışlarsa ve rahmetiyle kuşatırsa o hariç.”⁴¹⁴

Hiz. Âişe’den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Kim Allah’a kavuşmayı arzu ederse, Allah da o kimseyle buluşmayı ister. Kim de Allah’la beraber olmaktan hoşlanmazsa, Allah da o kimseyle beraber olmayı istemez.” Âişe dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Hepimiz ölümden hoşlanmayız.” Bunun üzerine şöyle buyurdu: “O anlamda değil. Mü’min son nefesinde ve her anında Allah’ın rahmeti, rızası ve cenneti ile müjdelendiğinde Allah’a kavuşmayı arzu eder. Allah da o kimseyle bir araya gelmeyi arzu eder. Kâfir ise hayatında ve ölüm anında Allah’ın gazabı ve azabıyla müjdelenince, Allah’a kavuşmayı istemez. Allah da onunla birlikte olmaktan hoşlanmaz.”⁴¹⁵

Hiz. Âişe anlatıyor: “Resûlullah (s.a.s) bir yolculuktan dönmüştü. O yokken ben, yüklüğün önüne, üzerinde resimler bulunan bir bez çekmiştim. Resûlullah (s.a.s) perdeyi görünce, çekip attı, öfkeden yüzü de renklenmişti; “Ey Âişe!” buyurdu, “Bil ki, kıyamet günü insanların en çok azap göreceğ olanı, Allah’ın yarattıklarını taklit edenlerdir.” Biz o bezi kestik, bir veya iki minder yaptık.”⁴¹⁶

Görüldüğü üzere Hiz. Âişe annemiz sekiz yıllık bir süre zarfında azmi ve merakı sayesinde Hiz. Peygamber’den binlerce hadis rivâyet etmiş sadece rivâyetle de kalmamış rivâyetleri tenkit de etmiştir. Hiz. Âişe sayesinde ahlaktan cihada, cihattan hacca, hacdan evliğe varıncaya kadar pek çok konu ve Peygamber’in (s.a.s) uygulamaları günümüze kadar gelmiştir.

⁴¹³Bk. Pınar Uslan, *Hiz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003) 12-143.

⁴¹⁴ Buhârî, “Rikâk”, 18 (No. 6467); Müslim, “Sıfatü’l-kıyâme”, 2818 (4/2171).

⁴¹⁵ Müslim, “Zikr”, 2685 (4/2066); Nesâî, “Cenâiz”, 10 (No.1834).

⁴¹⁶ Buhârî, “Libâs”, 91 (No.5954), “Bedü’l-halk”, 7 (No. 3224); Müslim, “Libâs”, 2107 (3/1667).

3.4.1.2. Hz. Ümmü Seleme (ö. 62/681)

Hz. Ümmü Seleme Peygamber'in (s.a.s) eşleri içerisinde Hz. Âişe'den sonra en çok hadis rivâyet eden annemizdir. 378 hadis rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in râvilerindendir.⁴¹⁷ Hz. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'den doğrudan rivâyet ettiği hadisler dışında eski eşi Ebû Seleme, Ca'fer b. Ebî Tâlib ve Hz. Fâtıma'dan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴¹⁸

Tablo 3.4: Ümmü Seleme'nin Hadis Öğrendiği Kişiler (Hocaları)

1. Ebû Seleme (ö. 4/625)	Sahâbî
2. Ca'fer b. Ebî Tâlib (ö. 8/629)	Sahâbî
3. Hz. Fâtıma (ö. 11/632)	Sahâbî

Hz. Ümmü Seleme pek çok kişiye hocalık etmiştir ve hadis öğretmiştir. Çocukları Zeyneb ve Ömer, Kardeşinin oğlu Mus'ab b. Abdullah, âzatlı köleleri Abdullah b. Râfî', Nâfî', Sefîne, ve onun oğlu, Ebû Kesîr, İbn Abbas, Hz. Âişe, Ebû Said el-Hudrî, Safiyye bint Şeybe, Hind bint el-Hâris el-Firâsiyye, Kebşe bint Ebû Meryem, Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam, Ebû Osman en-Nehdî, Ebû Vail, Saîd b. Müseyyeb, Esved b. Yezîd, Ebû Seleme, Hişam b. Urve, Şa'bi, Süleyman b. Yesâr, İbn Ebî Müleyke, Mesrûk b. Ecda' gibi isimler ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴¹⁹

Tablo 3.5: Ümmü Seleme'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. Ebû Seleme (ö. 4/625)	Sahâbî
2. Hz. Âişe (ö. 58/678)	Sahâbî
3. İbn Abbas (ö. 68/687-88)	Sahâbî
4. Zeyneb bint Ebû Seleme (ö. 73/693)	Sahâbî
5. Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693)	Sahâbî
6. Sefîne (ö. 80/699)	Sahâbî
7. İbn Ebû Seleme (Ömer) (ö. 83/702)	Sahâbî
8. Abdullah b. Râfî' (ö. ?)	Sahâbî

⁴¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12/445-448; Nusrettin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 42.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/406.

⁴¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/467; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 8/406.

Tablo 3.5: Ümmü Seleme'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar Devamıdır	
9. Mus'ab b. Abdullah (ö. ?)	Sahâbî
10. Ebû Kesîr (ö. ?)	Sahâbî
11. Abdurrahman b. el-Haris (ö. 43/663-64)	Tâbiî
12. Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683)	Tâbiî
13. Esved b. Yezîd (ö. 75/694)	Tâbiî
14. Ebû Vail (ö. 82/701)	Tâbiî
15. Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713)	Tâbiî
16. Ebû Osman en-Nehdî (ö. 100/718-19)	Muhadram
17. Şa'bi (ö. 104/722)	Tâbiî
18. Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725)	Tâbiî
19. İbn Ebû Müleyke (ö. 117/735)	Tâbiî
20. Nâfi' (ö. 117/735)	Tâbiî
21. Hişâm b. Urve (ö. 146/763)	Tâbiî
22. Safiyye bint Şeybe (ö. ?)	Tâbiî
23. Hind bint el-Hâris el-Firâsiyye (ö. ?)	Tâbiî
24. Kebşe bint Ebî Meryem (ö. ?)	Tâbiî

Ensârdan Mahmûd b. el-Lebîd (ö. 96/715) şöyle demiştir: “Resûlullah’ın eşleri hadisleri çok iyi bilirlerdi ama Ümmü Seleme ve Âişe’nin hadis bilgisi konusunda benzerleri yoktu...”⁴²⁰

Hz. Ümmü Seleme’den rivâyet edilen hadislerden bazıları şunlardır: Ümmü Seleme’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Bir cenaze ile karşılaştığınızda onun hakkında hayır söyleyin. Çünkü melekler sizin söylediklerinize âmin derler.*” Ebû Seleme öldüğünde Resûlullah’a (s.a.s) gittim ve: “*Ya Rasûllallah! Ebû Seleme öldü onun ardından nasıl sözler söyleyeyim?*” diye sorunca O da şunu dedi: *Allah’ım beni de onu da bağışla! Onun ardından bana daha hayırlı birini nasip et!*” de. Ümmü Seleme demiştir ki: “*Ey Allah’ım bana ondan daha hayırlısını gönder.*” dedim O da Resûlullah’dır.”⁴²¹

⁴²⁰ İbn Sa’d, *Tabakâtü l-Kübrâ*, 2/380.

⁴²¹ Müslim, “Cenâiz”, 918 (2/631).

Yine Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kimin başına bir musibet gelirse Allah'ın ona emrettiği şekilde “Biz şüphesiz her şeyimizle Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.”⁴²² der ve ardından da “Allah'ım! Bu musibetten bana bir ecir ve ondan daha hayırlısını ver derse Allah bunu gerçekleştirir.”⁴²³*

Bunlar gibi daha yüzlerce rivâyette bulunan Hz. Ümmü Seleme vâlidemiz hadis ilmine önemli katkılarda bulunmuştur ve pek çok hadisi Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inde yer almıştır.

3.4.1.3. Hz. Ümmü Habîbe (ö. 44/664)

Peygamberimiz'in (s.a.s) eşlerinden biri olan Ümmü Habîbe, okuma yazma bilen ve Kureyş'in fasih Arapça konuşan hanımlarındandır. Söz sahibi ve sağduyulu bir hanımdır. Üstün karakterde faziletli bir hanımdır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetini büyük bir dikkatle izlemiştir. Evlilikleri boyunca Hz. Peygamber'den (s.a.s) rivâyet ettiği hadislerin sayısı 65'tir.⁴²⁴ Ümmü Habîbe doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyetinin dışında Zeyneb bint Caş'tan rivâyette bulunmuştur. Dolayısı ile kendisine hocalık ettiğini söyleyebileceğimiz kişi Zeyneb bint Caş'tır.⁴²⁵

Ümmü Habîbe validemiz de Buhârî ve Müslim'in râvilerindendir. Buhârî ve Müslim onun iki hadisinde ittifak etmişlerdir. İki hadisini ise sadece Müslim rivâyet etmiştir.⁴²⁶ Rivâyet ettiği hadisler açısından Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme'den sonra gelmektedir. Hz. Ümmü Habîbe pek çok kişiye rivâyette bulunmuştur. Ümmü Habibe'den; kardeşleri Halife Muâviye, Anbese, Ebû Süfyân b. Said, Urve b. Zübeyr, Ebû Sâlih es-Semmân, Safiyye bint Şeybe, Zeyneb bint Ebû Seleme, (Resûlullah'ın (s.a.s) üvey kızı) Şüteyr b. Şekel, Ebû Melih ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴²⁷

⁴²² el-Bakara, 2/156.

⁴²³ Müslim, “Cenâiz”, 918 (2/631), 919 (2/633); Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 19 (No. 3115); İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/90.

⁴²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/477; Emine Yolcu, *Ümmü Habibe bint Ebû Süfya'nın Hayatı ve Şahsiyeti*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 52; Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 42.

⁴²⁵ Aynur Uraler, *Ümmü Habîbe'nin Rivâyetleri*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, , 1990), 95.

⁴²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/477.

⁴²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/477; Ümmü Hahîbe'den rivâyette bulunan kişiler hakkında daha detaylı bilgi için bk. Aynur Uraler, *Ümmü Habîbe'nin Rivâyetleri*, 95-103.

Tablo 3.6: Ümmü Habîbe’den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. Muâviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680)	Sahâbî
2. Zeyneb bint Ebû Seleme (ö. 73/693)	Sahâbî
3. Anbese b. Ebû Süfyân (ö. 47/667)	Tâbiî
4. Urve b. Zübeyr (ö. 94/ 713)	Tâbiî ⁴²⁸
5. Ebû Sâlih es-Semmân (ö. 101/719-20)	Tâbiî
6. Ebû'l-Melih Âmir b. Usâme (ö. 112/730)	Tâbiî
7. Safiyye bint Şeybe (ö. ?)	Tâbiî
8. Şüteyr b. Şekel (ö. ?)	Sahâbî
9. Ebû Süfyân b. Said (ö. ?)	Tâbiî

Ümmü Habîbe’den rivâyet edilen bazı hadisler şöyledir: Ümmü Habîbe’nin bir akrabası (babası Ebû Süfyân veya kardeşi Yezid) vefât etmişti.(üç gün geçtikten sonra) zağferanlı bir koku isteyip bunu yanağına ve kollarına sürdü ve: “*Şüphesiz ben süslenmeyen bir kadını. Bunu sadece Resûlullah’ın (s.a.s) şöyle buyurduğunu duyduğum için yapıyorum*” dedi: “*Allah’a ve ahiret gününe iman eden Müslüman bir kadına, kocasından başka bir ölü üzerine üç günden fazla mâtem tutup, zînet ve süsü terk etmesi helal değildir. Sadece kocasının ölümü üzerine dört ay on gün yas tutar.*”⁴²⁹

Yine başka bir rivâyette Hz. Peygamber’in (s.a.s) “*Kim Allah rızasını kazanmak için bir mescid yaptırırsa, Allah da onun için cennette bir ev yapar*” buyurduğunu rivâyet etmektedir.⁴³⁰

Örnek olarak verdiğimiz bu hadisler dışında Ümmü Habîbe’nin daha pek çok rivâyeti vardır. Ümmü Habîbe bu hadisleri rivâyet etmekle de kalmamış Peygamber’den (s.a.s) duyduklarını ve öğrendiklerini birebir uygulamaya dikkat etmiştir.

3.4.1.4. Hz. Hafsa (ö. 45/665)

Hz. Hafsa yaşadığı dönemde okuma yazma öğrenen nâdir sahâbî hanımlardan biridir. Resûlullah (s.a.s) eş-Şifâ el-Adeviyye’den ona yazı yazmayı öğretmesini

⁴²⁸ Anbese b. Ebû Süfyân’nın sahâbî olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Tabîinden olduğu görüşü benimsenmiştir. Bk. Aynur Uraler, *Ümmü Habîbe’nin Rivâyetleri*, 96.

⁴²⁹ Buhârî, “Cenâiz”, 31 (No. 1280), “Talâk”, 45 (No. 5334); Müslim, “Talâk”, 1486 (2/1123); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 44 (No. 2299); Tirmizî, “Talâk”, 18 (No. 1195); Nesâî, “Talâk”, 63 (No. 3533).

⁴³⁰ Tirmizî, “Salât”, 121 (No. 318).

istemiştir.⁴³¹ Hz. Hafsa 60 hadis rivâyet etmiştir ve Buhârî ile Müslim’in râvilerindendir. Hz. Peygamber’den ve Hz. Ömer’den rivâyette bulunmuştur.⁴³² Hz. Ömer hadis rivâyeti konusunda kızı Hz. Hafsa’ya hocalık etmiştir denilebilir. Hz. Hafsa’dan; kardeşi Abdullah b. Ömer, Hârise b. Vehb, Şüteyr b. Şekel, Muttalib b. Ebî Vedâa, Safiyye bint Ebû Ubeyd, Abdullah b. Safvân el-Cumahî ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴³³

Tablo 3.7: Hz. Hafsa’dan Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/693)	Sahâbî
2. Muttalib b. Ebî Vedâa (ö. ?)	Sahâbî
3. Hârise b. Vehb (ö. ?)	Sahâbî
4. Şüteyr b. Şekel (ö. ?)	Sahâbî
5. Safiyye bint Ebû Ubeyd (ö. ?)	Tâbiî
6. Abdullah b. Safvân el-Cumahî (ö. ?)	Tâbiî

Rivâyet ettiği bazı hadisler şöyledir: Hz. Hafsa şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.s) yerken, içerken ve giyinirken sağ elini, diğer işlerini yaparken de sol elini kullanırdı.”⁴³⁴

Hz. Hafsa’dan rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir kimse gündüz olmadan oruç tutmaya kesin karar verip niyet etmezse o kimsenin orucu yoktur.”⁴³⁵

3.4.1.5. Hz. Meymûne (ö. 51/671)

Takva ve ahlak timsali annemiz hadis rivâyetinde de kendini göstermiştir. Hz. Meymûne 76 hadis rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim’in râvilerindendir. Rivâyet ettiği hadislerin yedi tanesi *Sahîh*’inde, biri sadece Buhârî’nin *Sahîh*’inde beşi de sadece Müslim’in *Sahîh*’inde geçmektedir. Hz. Meymûne’dan; kız kardeşinin oğlu İbn Abbas,

⁴³¹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, 10/87.

⁴³² M. Yaşar Kandemir, “Hafsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/119-120.

⁴³³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 3/482; Hz. Hafsa’nın râvileri hakkında genişçe bilgi için bk. Süleyman Gümrükçüoğlu, *Hz. Hafsa’nın Hayatı ve Rivâyetleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004), 126-129.

⁴³⁴ Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 18 (No. 32); Nesâî, “Sıyâm”, 70 (No. 2367).

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, “Savm”, 71 (No. 2454), Tirmizî, “Savm”, (No. 730); Nesâî, “Sıyâm”, 68 (No. 2332).

Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâdî, Ubeyd b. Sebbâk, Abdurrahman b. Sâib, Yezîd b. Esam, Süleyman b. Yesâr onun kardeşi Ata' b. Yesâr ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴³⁶

Tablo 3.8: Hz. Meymûne'den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. İbn Abbas (ö. 68/687-88)	Sahâbî
2. Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâdî (ö. 82/701)	Tâbiî
3. Yezîd b. Esam (ö. 103/721)	Tâbiî
4. Ata' b. Yesâr (ö. 103/721)	Tâbiî
5. Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725)	Tâbiî
6. Ubeyd b. Sebbâk (ö. ?)	Tâbiî
7. Abdurrahman b. Sâib (ö. ?)	Tâbiî

Rivâyet ettiği bazı hadisler şunlardır: Müminlerin annesi Meymûne bint Hâris'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Meymune Peygamber'e (s.a.s) haber vermeden bir cariye azat etmişti. Kendi nöbet gününde Resûlullah (s.a.s) yanına gelince: *“Ya Rasûlallah! Farkına vardın mı, câriyemi azat ettim, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) : “Gerçekten mi?” diye sordu. Hz. Meymûne: “Evet, gerçekten azat ettim,” deyince: “Eğer câriyeni dayılarına hediye etseydin daha çok sevap kazanırdın.” buyurdu.*⁴³⁷

Sad'ın kızı Meymûne'den rivâyete göre o, şöyle demiştir: *“Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Ailesi dışındaki kimselere süslenerek görünmeye çalışan kadının durumu kıyamet günü gerçekleşecek olan karanlıklar gibidir.”*⁴³⁸

3.4.1.6. Hz. Zeyneb bint Cahş (ö. 20/641)

Annelerimizden cömertliği ile bilinen Hz. Zeyneb el işi yapan ve bu konuda çok mahâretli olan bir hanımdır. İş yapar ve malını Allah yolunda sarf ederdi. Hz. Âişe'nin naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber: *“Sizin bana en çabuk ve erken kavuşacak olanınız, kolu en uzun olanınızdır.”* buyurmuştur. Hz. Âişe: *“Biz Peygamber hanımları*

⁴³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/489; Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *Riyâzü's-Sâlihîn*, (thk. Şuayb el-Arnaût), (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1988), 2/443; Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 43.

⁴³⁷ Buhârî, “Hibe”, 13 (No. 2594).

⁴³⁸ Tirmizî, “Radâ”, 13 (No. 1167).

*kollarımızı ölçerdik, oysa en uzun kollu olan Zeyneb'ti, çünkü o eliyle iş yapar ve tasadduk ederdi.” demiştir.*⁴³⁹

Hz. Zeyneb bint Cahş bu mahâreti yanında ilimle de ilgilenmiştir ve Peygamber'den (s.a.s) 11 hadis rivâyet etmiştir. Buhârî'nin râvilerindendir. Hadisleri *Kütüb-ü Sitte*'de yer almaktadır. Zeyneb bint Cahş'tan; kardeşinin oğlu Muhammed b. Abdullah b. Cahş, müminlerin annesi Ümmü Habîbe, Zeyneb bint Ebî Seleme rivâyette bulunmuştur.⁴⁴⁰

Tablo 3.9: Zeyneb Bint Cahş'tan Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. Muhammed b. Abdullah b. Cahş (ö. 3/625)	Sahâbî
2. Ümmü Habîbe (ö. 44/664)	Sahâbî
3. Zeyneb bint Ebî Seleme (ö. 73/693)	Sahâbî

Rivâyet ettiği hadislerden bazıları şunlardır: Müminlerin annesi Zeyneb bint Cahş'ın anlattığına göre: *“Nebî (s.a.s), bir gün yüzü kızarmış olarak ve üç kere: “La ilahe illallah” diyerek uykudan uyandı ve şöyle dedi: “Yaklaşan bir bela yüzünden Arapların vay haline... Bugün Ye’cüc ve Me’cüc seddinden şu kadar delik açıldı.” buyurdu ve başparmağı ile şahadet parmağını daire şeklinde bağladı. Zeyneb dedi ki: “Ey Allah'ın Rasulü! Aramızda salih kişiler olduğu halde helâk olur muyuz? Resûlullah (s.a.s): “Evet, çirkin haller çoğalırsa” buyurdular.*⁴⁴¹

3.4.1.7. Hz. Safiyye (ö. 50/670)

Müminlerin annesi Hz. Safiyye Peygamber'den (s.a.s) 10 hadis rivâyet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in râvilerindendir. Safiyye bint Huyey'den; Ali b. Hüseyin, İshak b. Abdullah b. Hâris ve diğerleri rivâyette bulunmuştur. Hz. Safiyye akıllı, asil, güzel ve dindar bir kadındır.⁴⁴²

⁴³⁹ Buhârî, “Zekât”, 11 (No. 1420), Müslim, “Fezâil”, 2452 (4/1907); Nesâî, “Zekât”, 59 (No. 2541).

⁴⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/473; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12/420.

⁴⁴¹ Buhârî, “Ehâdisü'l-enbiyâ”, 9 (No. 3346); Müslim, “Fiten”, 2880 (4/2207); Tirmizî, “Fiten”, 23 (No. 2187).

⁴⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/485.

Tablo 3.10: Hz. Safiyye’den Hadis Rivâyetinde Bulunanlar

1. Ali b. Hüseyin (ö. 94/712)	Tâbiî
2. İshak b. Abdullah b. Hâris (ö. ?)	Tâbiî

Rivâyet ettiği bazı hadisler şöyledir: Safiyye bint Huyey’den rivâyete göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) yanıma girmişti. Bende Âişe ile Hafsa’nın benim aleyhime söyledikleri bir sözü kendisine bildirdim. Buyurdular ki: “Sende şöyle demeliydin: “ Siz benden nasıl hayırlı olabilirsiniz? Benim kocam Muhammed (s.a.s), babam Harun (a.s), amcam ise Musa (a.s)’dır.”⁴⁴³

Hz. Safiye’den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) yanıma girdi. Önümde tesbih gibi saydığım dört bin çekirdek bulunuyordu. Dedim ki: “Onlarla sayarak Allah’ı tesbih etmişimdir.” Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Ben sana bu tesbih çektiğin yerlerden daha fazla sevap kazandıracak bir şeyi öğreteyim mi?” Ben de evet dedim, buyurdular ki: “De ki: Allah’ın yarattıkları sayısınca tesbih ederim.”⁴⁴⁴

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in hanımları ve müminlerin anneleri kendilerine verilmiş olan Peygamber’e (s.a.s) eş olma görevlerini hakkıyla yerine getirmişler ve üzerlerine düşen sorumlulukların her zaman farkında olmuşlardır. Eşleri oldukları Peygamber’i (s.a.s) dikkatle izlemişler onun hakkında gerek ev hayatıyla ilgili, gerek aile reisi olmasıyla ilgili, gerek eşler arası ilişkiler, gerek gördüğü rüyalar gibi pek çok konuda Resûlullah’ın (s.a.s) uygulamalarını ve rivâyet ettikleri hadisleri itinayla başka insanlara aktarmışlardır. Zîra müminlere örnek olarak gönderilen⁴⁴⁵ bir Peygamber’in (s.a.s) örnek alınması gereken en önemli yanlarından biri de onun aile hayatı ve eşleri arasındaki ilişkileridir. Bunu çok iyi bilen annelerimiz de Onun bu yanlarını ve kendileri ile olan diyaloglarını sonrakilere aktarmaktan geri durmamışlardır. Böylece sadece Ümmehâtü’l-mü’minîn aktardıkları binlerce rivâyet, sonraki asırlarda gelişen hadis ilmine muazzam katkılar sağlamıştır. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere Kütüb-ü Sitte’de rivâyet ettikleri hadislere yer verilmiştir. Bu

⁴⁴³ Tirmizî, “Menâkıb”, 133 (No. 3892).

⁴⁴⁴ Tirmizî, “Deavâd”, 121 (No. 3554).

⁴⁴⁵ el-Ahzâb, 33/21.

hadisler günümüze kadar gelmiştir. Sadece hadisleri rivâyet etmekle de kalmamışlar özellikle Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme pek çok hanım muhaddis yetiştirmiştir.⁴⁴⁶

Bütün bu rivâyetleri ve ilme olan katkıları dışında Peygamber'in (s.a.s) eşlerinin, Medîne döneminde kızların eğitim ve öğretimi içinde gayret sarf ettikleri, evlerine gelen genç kızlara bildiklerini aktardıkları ve İslâm dini hakkında onlara aydınlatıcı bilgiler verdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dersleri alan genç kızların öğrendikleri bilgileri başkalarına öğreterek ilme hizmet ettikleri aktarılmaktadır.⁴⁴⁷

Elde edilen bilgilere göre Hz. Âişe'nin yetiştirdiği genç kızlar, içinde bulundukları dönemin önemli ilim erbâbından olmuşlardır. Hz. Âişe'nin dînî ilimler yanında çocuk eğitim ve öğretimi noktasında da çok önemli bilgi ve görüşlere sahip olduğu bunları etrafındakilere öğrettiğinden bahsedilmektedir. Hz. Âişe çocuk eğitiminde şiirin önemli bir yeri olduğunu savunmuştur. Onun, şiir bildiği hatta meşhur şair Lebîd'in şiirlerini bildiği bilinmektedir.⁴⁴⁸

Ümmehâtü'l-mü'minîn; erkek ve kadın ashtan ve tâbîinden pek çok kişiye hadis nakletme konusunda hocalık etmişlerdir. Annelerimizin tekrarlar hariç toplam rivâyet ettikleri hadis sayısı 2810'nu bulmaktadır. Bu da hadis literatürü için küçümsenemeyecek bir miktardır. Hz. Peygamber'in eşlerinin hocalık ettikleri veya kendilerinin hadis aldıkları kişileri (hocaları) yukarıdaki tablolarda verdiklerimizden daha fazladır. Biz burada Zehebî'nin, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* ve İbn Hacer'in, *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eserlerindeki bildirilen kişileri aktarmaya çalıştık.

3.4.2. Diğer Hanım Sahâbîlerden Hadis İlminde Öne Çıkanlar

3.4.2.1. Hz. Esmâ Bint Umeys (ö. 40/661)

Babası, Umeys b. Ma'bed b. Temîm b. el-Hâris'dir. Esmâ bint Umeys Mekke'de Dâru'l-Erkâm'da iman edenlerdendir. İlk Müslümanlardandır. Eşi Ca'fer b. Ebû Tâlib ile Habeşistan'a hicret etmiştir. Eşi Ca'fer Mute'de vefât edince Hz. Ebû Bekir ile

⁴⁴⁶ Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 43.

⁴⁴⁷ Muhammet Acıyan, "İslâm'da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi", *MehirDergisi*, 1/1, (1998), 124.

⁴⁴⁸ Muhammet Acıyan, "İslâm'da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi", 127.

evlenmiştir. Hicretin 40. yılında vefât etmiştir. Hz. Esmâ, Hz. Peygamber'in (s.a.s) eşi Meymûne'nin kız kardeşidir.⁴⁴⁹

Hz. Esmâ 60 hadis rivâyet etmiştir. Bu atmış hadisten biri Buhârî'nin *Sahîh* 'inde yer almıştır.⁴⁵⁰ Hz. Esmâ'nın dört *Sünen* 'de de hadisi vardır. Hz. Esmâ bint Umeys'den; Hz. Ömer (ö. 23/644), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662), Esmâ bint Umeys'in oğlu Abdullah b. Ca'fer (ö. 80/699-70), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) Esmâ b. Umeys'in kız kardeşinin oğlu Abdullah b. Şeddâd (ö. 82/701), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Kasım b. Muhammed (ö. 107/725) ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴⁵¹

Esmâ bint Umeys'den rivâyet edilen hadislerden biri şudur: “Esmâ bint Umeys'den rivâyete göre o, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s) ona: “Müşhil olarak hangi ilacı kullanıyorsun?” dedi. Esmâ “Şübrüm otunu kullanıyorum” deyince Resûlullah (s.a.s): “O çok şiddetli ishal yapar buyurdu.” Esmâ sonra sinameki kullanmaya başladım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s): “Eğer bir şey ölüme şifa olsaydı bu sinameke otu olurdu.”⁴⁵² buyurdular.

3.4.2.2. Hz. Esmâ bint Ebû Bekir (ö. 73/ 692)

Babası Ebû Bekir Sıddık'tır. Hicretten 27 sene önce Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hz. Âişe'nin anne ayrı baba bir kız kardeşidir. Abdullah b. Zübeyr ve Urve b. Zübeyr'in anneleri, Zübeyr b. Avvâm'ın da eşidir. Hz. Âişe'den on yaş kadar büyük olup hicret edenler arasında ismi geçmektedir. Uzun bir ömür süren Hz. Esmâ 110 yaşında hicri 73 yılında vefât etmiştir.⁴⁵³

Bu uzun ömründe hadis rivâyetiyle de uğraşan bu hanım sahâbî, Peygamber'den (s.a.s) 58 hadis rivâyet etmiştir. Hz. Esmâ bint Ebû Bekir'den; İbn Abbas (ö. 68/678-79), Ebû Vâkîd el-Leysî (ö. 68/678-79), Safiye bint Şeybe (ö. ?), Esmâ bint Ebû

⁴⁴⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/24; İbn Abdülber, *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1784; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 6/15; Nevevî, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 2/330; Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi, bi'l-Vefeyât*, (thk. Ahmed Arnaûd), (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi, 1420/2000), 9/34.

⁴⁵⁰ Buhârî, “Meğâzî”, 40 (No. 4230).

⁴⁵¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/519-520; Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 44; M. Yaşar Kandemir, “Esmâ bint Umeys”, *DİA*, (Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 1995), 11/422-423.

⁴⁵² İbn Mâce, “Tıb”, 12 (No. 3461); Tirmizî, “Tıb”, 30 (No. 2081).

⁴⁵³ İbn Abdülber, *el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1782; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/ 7; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 12/397.

Bekir'in oğlu Abdullah (ö. 73/692), Urve (ö. 94/713), onun torunu Abdullah b. Urve (ö. ?), onun da torunu Abbâd b. Abdullah (ö. ?), İbn Ebû Müleyke (ö. 117/735) Muhammed b. Munkedir (ö. 131/748), Vehb b. Keysan (ö. ?), Ebû Nevfel Muaviye b. Ebi Akreb (ö. ?), Muttalib b. Abdullah b. Handab (ö. ?), Fâtıma bint Münzir b. el-Zübeyr (ö. ?), onun mevlâsı Abdullah b. Keysan (ö. ?), ve daha pek çok kişi rivâyette bulunmuştur.⁴⁵⁴ Buhârî'de on üç rivâyeti mevcut olup bunlar farklı konulara dağılmaktadır.⁴⁵⁵

Kendisinden rivâyet edilen hadislerden biri şudur: Hz. Esmâ şöyle dedi: *“İslâmiyet'i kabul etmemiş olan annem Resûlullah (s.a.s) zamanında yanıma gelmişti. Resûlullah'ın (s.a.s) görüşünü almak için: “Annem beni özleyip gelmiş ona ikramda bulunabilir miyim? diye sordum. Peygamber (s.a.s) “Evet annene iyi davran.” buyurdu.*⁴⁵⁶

3.4.2.3. Hz. Ümmü Hânî (ö. 50/670'ten sonra)

Hz. Ümmü Hânî Resûlullah'ın (s.a.s) amcası Ebû Talib'in kızı ve Hz. Ali'nin kız kardeşidir. Hz. Ümmü Hânî, Hübeyre ile evlenmiş ve dört çocuğu olmuştur. Hicretin sekizinci senesinde Mekke'nin fethinde müslüman olmuştur. Hz. Ümmü Hânî'nin vefât tarihi kesin belli değildir ama Hz. Ali'nin vefâtından sonra öldüğü rivâyet edilir.⁴⁵⁷

Hadis ilmiyle de öne çıkan Ümmü Hânî, Hz. Peygamber'den (s.a.s) 46 hadis rivâyet etmiştir. Hz. Ümmü Hânî'den; torunu Ca'de (ö. ?), onun mevlâsı Ebû Sâlih (ö. 101/719), İbn Abbas (ö. 68/678-79), İbn Abbas'ın âzatlısı Küreyb b. Ebû Müslim (ö. ?), Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 83/702), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴⁵⁸ Kütüb-ü Tis'a da rivâyetleri mevcuttur. Buhârî *Sahîh*'inde onun iki rivâyetine yer vermiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/519-520; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/7.

⁴⁵⁵ Buhârî, “Vudû”, 37 (No. 184), “Hayz”, 9 (No. 307), “Mevâkîtü's-salât”, 33 (No. 591), “Ezân”, 89 (No. 745), “Cuma”, 27 (No. 922), “Küsûf”, 10 (No. 1053), “Cenâiz”, 85 (No. 1373), “Zekât”, 22 (No. 1434), “Hac”, 62 (No. 1614), “Umre”, 11 (No. 1796), “Savm”, 45 (No. 1959), “Musâkâ”, 10 (No. 2364), “İtk”, 3 (No. 2519), “Hibe”, 27 (No. 2620), “Farzu'l-humus”, 18 (No. 3151).

⁴⁵⁶ Buhârî, “Cizye”, 18 (No. 3183); Müslim, “Zekât”, 1003 (2/696); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 34 (No. 1668).

⁴⁵⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1963; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*, 7/393.

⁴⁵⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/535-536; Hz. Ümmü Hânî'den hadis rivâyetinde bulunan kişiler hakkında araştırma yapılmış ve bu kişilerin tek tek biyografileri verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.

Hiz. Ümmü Hânî'den rivâyet edilen hadislerden biri şudur: Hiz. Ümmü Hani bint Ebû Bekir şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s) evinme geldi ve bana: “ Yiyecek bir şeyin var mı? diye sordu. Bende: “Hayır, sadece kurumuş ekmek ve sirke var.” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Sirke bulunan bir ev katıktan yoksun sayılmaz.”⁴⁶⁰

3.4.2.4. Hiz. Ümmü Atıyye (ö. 70/689-90)

İsmi Nesibe bint Hâris'tir. Hadis ravilerinden biri olan Dubaâ bint Hâris'in kardeşidir. Hicretten önce İslâm'a girmiştir. Medîneli ilk müslümanlardandır. Resûlullah (s.a.s) ile birlikte yedi gazveye katılmış, mücahitlerin yemeklerini pişirmiş, yaralarını sarıp tedavi etmiş diğer zamanlarda da onların hayvanlarına göz kulak olmuştur.⁴⁶¹ Müslüman hanımların cenazelerini yıkamakla da bilinen Hiz. Ümmü Atıyye, Hiz. Zeyneb'in de cenazesini yıkamıştır.⁴⁶² Cenaze işleri olan teşhiz ve tekfinle ilgili hükümler Hiz. Ümmü Atıyye'nin rivâyet ettiği hadisler esas alınarak düzenlenmiştir.⁴⁶³

Bütün bunların yanında rivâyet ettiği hadislerle de meşhur olmuştur. Çok hadis rivâyet ettiği için ashâbın fâkihlerinden sayılan Hiz. Ümmü Atıyye'nin rivâyet ettiği hadisler *Kütüb-ü Sitte*’ de yer almaktadır.⁴⁶⁴ Hiz. Ümmü Atıyye'nin *Kütüb-ü Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde geçen rivâyetlerinin sayısı tekrarlarıyla birlikte 100'ü aşmaktadır.⁴⁶⁵ Hiz. Ümmü Atıyye'den; Enes b. Mâlik (ö. 93/711), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), onun kız kardeşi Hafsa bint Sîrîn (ö. 100/719), Ümmü Şerâhîl, Ali b. Akmer (ö. ?), Abdulmelik b. Umeyr (ö. 117/736), İsmâil b. Abdurrahman b. Atıyye (ö.

Zeynep Yıldırım, *Ümmü Hânî (r.a)'nın Hayatı ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 38-54.

⁴⁵⁹ Buhârî, “Gusl”, 21 (No. 280), “Taksîru's-salât”, 12 (No. 1103).

⁴⁶⁰ Tirmizî, “Et'ime”, 35 (No. 1841).

⁴⁶¹ Müslim, “Cihâd”, 142, (3/1447); İbn Mâce, “Cihâd”, 37 (No. 2856).

⁴⁶² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/460-461; Nevevî, *Riyâzü's-Salihin*, 4/196; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1947; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/356.

⁴⁶³ Zekerîyya Güler, “Ümmü Atıyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/314.

⁴⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/358.

⁴⁶⁵ Zekerîyya Güler, “Ümmü Atıyye”, 314; Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbiler*, 123.

?) ve daha pek çok kişi rivâyette bulunmuştur.⁴⁶⁶ Buhârî *Sahîh*'inde onun beş rivâyetine yer vermiştir.⁴⁶⁷

Hiz. Ümmü Atıyye'den gelen bir rivâyet şudur: “Resûlullah'ın (s.a.s) kızı Zeyneb vefât edince Nebî (s.a.s) şöyle buyurdu. “Onu tek sayılı rakamla üç veya beş defa yıkayın, beşincide Kâfûr veya kâfûra benzer bir şey kullanın. Yıkayınca da bana bildirin.” Onu yıkayınca Resûlullah'a (s.a.s)'e haber verdik. Bize izarını verdi ve onu “Zeyneb'e giydirin.” buyurdu.⁴⁶⁸

3.4.2.5. Hiz. Fâtıma Bint Kays (ö. 54/674)

Kays b. Halid'in kızıdır. Hicretten önce İslâmiyet'e girenlerdendir. Daha sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Hiz. Fâtıma bint Kays zekâsı, güzelliği ve olgunluğu ile tanınır. Eşi Ebû Hafs İbnü'l-Muğire onu boşayınca Resûlullah'ın (s.a.s) tavsiyesiyle Üsâme b. Zeyd ile evlenmiştir.⁴⁶⁹

Hadis ilmiyle de ilgilenen Hiz. Fâtıma bint Kays Peygamber'den (s.a.s)'den hadis rivâyet etmiştir. Hiz. Fâtıma bint Kays'dan; Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/713), Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam (ö. 94/713), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Şa'bi (ö. 104/722), Kâsım b. Muhammeb b. Ebû Bekir (ö. 107/725), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴⁷⁰ Hiz. Âişe ve Hiz. Ümmü Seleme de Fâtıma bint Kays'tan rivâyette bulunmuştur.⁴⁷¹ Fâtıma bint Kays'ın rivâyet ettiği hadisler *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere bütün meşhur hadis kaynaklarında yer almıştır. Boşanması ile ilgili yaşanan olaylar fikhî hükümlere konu olmuştur.⁴⁷² Buhârî *Sahîh*'inde onun bir rivâyetine yer vermiştir.⁴⁷³

⁴⁶⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/358; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1947.

⁴⁶⁷ Buhârî, “Vudû”, 31 (No. 167), “Hayz”, 12 (No. 313), “İdeyn”, 12 (No. 971), “Cenâiz”, 8 (No. 1253), “Zekât”, 61 (No. 1494).

⁴⁶⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 8 (No. 1253).

⁴⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/224; Nevevî, *Riyâzü's-Salihin*, 7/476; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 8/276.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/539; Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 44.

⁴⁷¹ Selman Başaran, “Fâtıma bint Kays”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/227.

⁴⁷² Başaran, “Fâtıma bint Kays”, 227; Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbiler*, 82; Hakan Tahtacı, “Fâtıma bint Kays ve Rivâyetleri (Nafâka ve Süknâ Meselesi)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/42 (Nisan 2022), 252-259.

⁴⁷³ Buhârî, “Talâk”, 40 (No. 5321).

Hiz. Fâtıma bint Kays'dan rivâyet edilen hadislerden biri şudur: Fâtıma bint Kays'tan rivâyet ettiğine göre o, şöyle demiştir: “Nebî'ye (s.a.s) geldim ve: “Ebû'l-Cehim ve Muaviye İbni Ebû Sufyan beni istiyorlar ne dersiniz? dedim. Bunun üzerine Nebî (s.a.s): “Muaviye malı olmayan fakirin biridir. Ebû'l-Cehim ise sopasını omuzundan indirmez.”⁴⁷⁴ buyurdu.

3.4.2.6. Hiz. Lübâbe Bint Hâris (ö. ?)

Asıl adı Ümmü'l-Fazl'dır. Babası Hâris el-Hilâliyye'dir. Resûlullah'ın (s.a.s) mübarek zevcesi Hiz. Meymune'nin anne-baba bir kız kardeşidir. Hiz. Hatice'den sonra Müslüman olan ikinci kadındır. Hiz. Peygamber'in amcası Hiz. Abbas ile evlenmiştir. Altı çocuğu vardır. Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde vefât etmiştir.⁴⁷⁵

Hadis rivâyetleriyle de bilinen Hiz. Lübâbe Peygamber'den (s.a.s) 30 hadis rivâyet etmiştir. Hiz. Lübâbe'nin oğlu Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) ve mevlası Umeyr, Abdullah b. Hâris (ö. 84/703), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ondan rivâyette bulunmuştur.⁴⁷⁶ Buhârî *Sahîh*'inde onun iki rivâyetine yer vermiştir.⁴⁷⁷ Hiz. Lübâbe'den rivâyet edilen hadislerden biri şudur:

Hiz. Lübabe bint Hâris anlatıyor: “Hiz. Ali'nin oğlu Hasan (r.a) Resûlullah'ın (s.a.s) kucağında idi, elbisesine akıttı. Ben atılıp. “Ey Allah'ın Rasulu! (yeni) bir elbise giy. İzarını da bana ver yıkayayım.” dedim. Cevaben : “Kız çocuğunun idrarı olsa yıkanır; ancak erkek çocuğunun idrarı su çilemek suretiyle temizlenir.”⁴⁷⁸ buyurdular.

3.4.2.7. Hiz. Rubeyyi' Bint Muavviz (ö. 70/689)

Babası Muavviz b. Afra'dır. Hicretten önce Müslüman olmuş ve Rıdvan biatına iştirak etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.s) anne tarafından akrabasıdır. Hiz. Peygamber (s.a.s) döneminde birçok savaşa katılmıştır.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ Müslim, “Talâk”, 1480 (2/1114); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 40 (No. 2284).

⁴⁷⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1950; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/246; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/536.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/366; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/536.

⁴⁷⁷ Buhârî, “Meğâzî”, 85 (No. 4429), “Eşribe”, 17 (No. 5618).

⁴⁷⁸ İbn Mâce, “Tahâre”, 77 (No. 522); Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 136 (No. 375).

⁴⁷⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1838; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/108.

Hadis rivâyetleri de küçümsenemeyecek kadar olan Hz. Rubeyyi' Peygamber'den (s.a.s) bir kısmı mükerrerler olmak üzere 32 hadis rivâyet etmiştir. Medine ehli ondan rivâyette bulunmuştur. Rivâyetleri *Kütüb-i-Sitte*'de yer almıştır. Hz. Rubeyyi' bint el-Muavviz'den; Ubâde b. Velid b. Ubâde (ö. 34/654), Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/713), Abdurrahman, Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) Amr b. Şuayb(ö. 118/736), Hâlid b. Zekvan (ö. ?), Abdullah b. Muhammed b. Akîl (ö. ?) ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.⁴⁸⁰ Buhârî *Sahîh*'inde onun dört rivâyetine yer vermiştir.⁴⁸¹

Bütün bu sahâbî hanımların dışında; Hz. Fâtıma bint Muhammed (ö. 11/632) 18 hadis, Şifâ bint Abdullah (ö. 20/641) 12 hadis, Ümmü Süleyym bint Milhân (ö. 30/650) 14 hadis, Hz. Havle bint Hakîm (ö. ?) 15 hadis, Hz. Dubâa bint ez-Zübeyr (ö. ?) 11 hadis, Hz. Sübey'a bint Hâris el-Eslemiyye (ö. ?) 12 hadis, Hz. Büsre bint Safvân 11 hadis rivâyet etmiştir.⁴⁸²

Eserlerinde hanım sahâbîlere yer veren Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned* adlı eserinde 101 hanım râvi zikredilmiştir. Taberânî (ö. 360/971)'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* adlı eserinde 187 hanım sahâbîye rastlanmaktadır. İbn Hacer (ö. 852/1449)'in *Takrib* isimli çalışmasında ise meçhul isimlerde dâhil olmak üzere 131 hanım sahâbînin bilgisi vardır.⁴⁸³

3.4.3. Rivâyet Ettikleri Hadislerin Özellikleri

Görüldüğü üzere hanım sahâbîler hemen hemen her konuda Resûlullah'dan (s.a.s) rivâyette bulunmuşlardır. Kadın oldukları için daha çok kadınlarla ilgili rivâyetlerde bulunsalar da savaştan, abdeste; abdestten nikâha; nikâhtan cenazeye;

⁴⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 3/300; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, 7/108.

⁴⁸¹ Buhârî, "Savm", 46 (No. 1960), "Cihâd" 67(No. 2882), "Meğâzî", 12 (No. 4001), "Nikâh", 49 (No. 5147).

⁴⁸² Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 44-45; Mehmet Eren, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", *AÜİF Dergisi*, 44/1, (2003), 84-85.

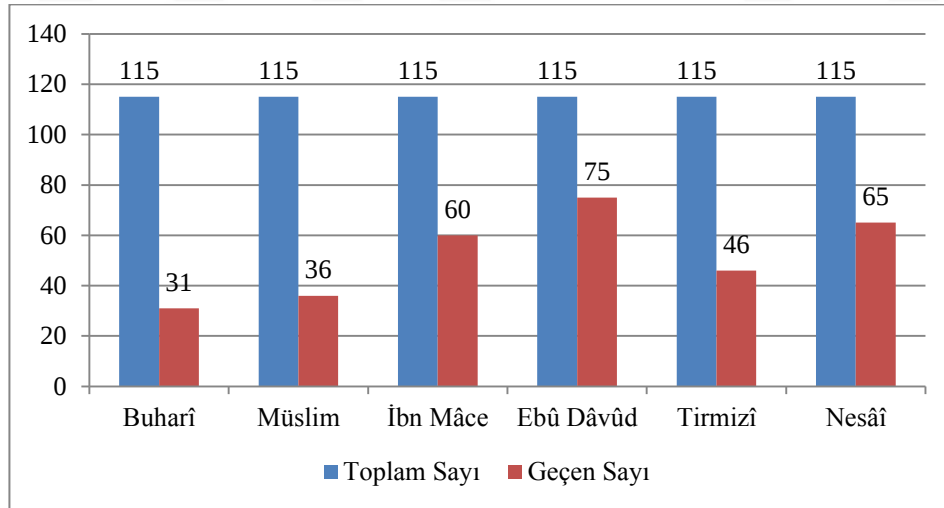
⁴⁸³ Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleri ile Hanım Sahâbiler*, 41-42. (Şahyar; yine aynı çalışmada hanım sahâbilerin sayısı hakkında yaptığı istatistiklerde kadın sahâbîlerin sayısının 1550 olduğunu ve bunların 187'sinin hadis râvisi olduğunu bunun da hanım sahâbîlerin tamamının sekizde birinin hadis rivâyeti ile uğraştığını ortaya koymuştur. Ayrıca eserde rivâyet ettikleri sayıya göre hanım sahâbîler tek tek isim isim zikredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleri ile Hanım Sahâbiler* 42-44; Mehmet Eren, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", 85.).

cenazeden aile hayatına varıncaya kadar pek çok konuda yüzlerce hadis rivâyet etmişlerdir.

Sahâbî hanımlar Hz. Peygamber (s.a.s) ve onun eşlerinden ve bazı sahâbîlerden rivâyet ettikleri hadisleri, sahâbe ve tâbiînden yüzlerce erkek ve kadın Müslümanlara nakletmişler ve sünnetin intikâlinde büyük bir rol oynamışlardır. Ümmehâtü'l-mü'minîn ve bazı hanım muhaddisler erkeklere perde arkasından rivâyetleri aktarmışlardır.⁴⁸⁴ Genelde rivâyet ettikleri hadislerin çoğu da *Kütüb-ü Sitte*'nin içerisine girmiş hadislerdir.

Muhammet Yılmaz'ın “Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları” adlı makalesinde yapmış olduğu incelemelerde şöyle çıkarımlarda bulunmuştur: “Kütüb-i Sitte’de rivâyeti bulunan hanım sahâbîlerin sayısı 115 civarındadır. Bu sayıların Kütüb-i Sitte içerisinde dağılımı ise şu şekildedir: Buharî 31, Müslim 36, Ebû Dâvûd 75, Tirmizî 46, Nesâî 65 ve İbn Mâce ise 60 hanım sahâbîden hadis rivâyet etmiştir. Hanım sahâbîler dışında Kütüb-i Sitte’de rivâyeti bulunan hanımların sayısı 103’tür.”⁴⁸⁵

Şekil 3.1: Kütüb-i Sitte’de Rivâyeti Bulunan Hanım Sahâbîler

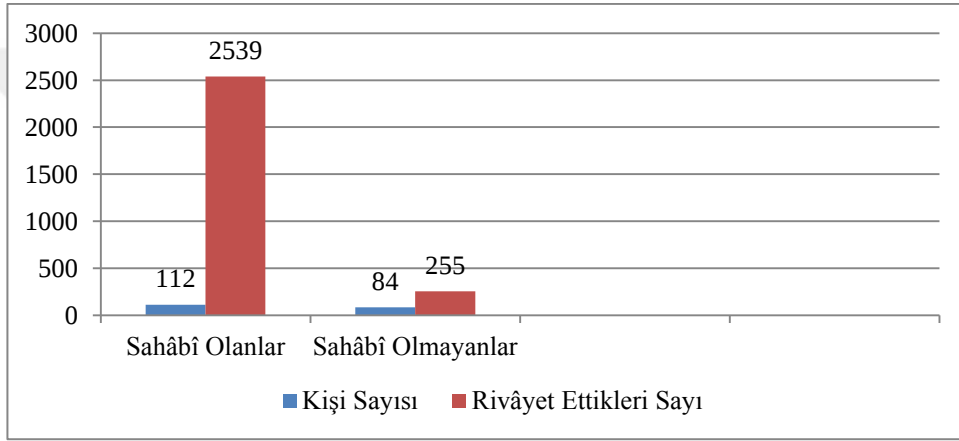
Yine Yılmaz'ın aktardığı bilgilere göre: “Mizzî'nin *Tuhfetü'l-Eşrâf* ve *Tehzibü'l-Kemâl*'i ile İbn Hacer'in *et-Takrîb* adlı eserlerinden yararlanılarak yapılan

⁴⁸⁴ Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, 45.

⁴⁸⁵ Muhammet Yılmaz, “Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2/1 (Kazakistan 2016), 382.

tesbite göre, *Kütüb-i Sitte*'de yer alan hanım âlimlerinin rivâyetlerinin toplamı 2764'tür. Bunlardan 2539'u hanım sahâbîlere, 225'i de sahâbî dışındaki diğer hanımlara aittir. Buna göre farklı tabakalardan sahâbe dışında rivâyette bulunan hanım sayısı 84 ve rivâyet ettikleri hadis sayısı 225 iken; 112 hanım sahâbînin rivâyet ettikleri hadis sayısı 2539'dur. Sahâbî hanımlar içinde tek başına Hz. Âişe'nin rivâyeti 2081'e ulaşmaktadır. Hz. Âişe'yi çıkardığımızda geri kalan hanım sahâbîlerin rivâyet ettikleri hadis sayısı 458 civarındadır.”⁴⁸⁶

Şekil 3.2: Kütüb-i Sitte’de Yer Alan Hanım Muhaddisler ve Toplam Rivâyet Sayıları

Hadis rivâyetinde bulunarak tarihe adını yazdıran hanım sahâbîlere genellikle tabakât kitaplarının son bölümlerinde yer verilmiştir. İslâmî ilimler arasında kadınların en çok öne çıktığı ve isim olarak kaynaklara geçtiği ilim, hadis ilmi olmuştur.

⁴⁸⁶ Yılmaz, “Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları”, 383.

SONUÇ

İslâm tarihindeki herhangi bir dönem veya olayı hikâyeci, kurgusal ve nakilci anlatımlardan ziyâde sosyolojik, realiteye yön veren, toplumun yaşantısına yönelik materyalleri daha gerçekçi ve objektif bir şekilde değerlendirmenin, günümüz insanlarına ve toplumlarına ışık tutacağı bir gerçektir. Bu bağlamda tüm Müslümanlar hatta tüm insanlık için Asr-ı Saadet Dönemi örnek bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Yaşanan bireysel ve toplumsal herhangi bir sorunda bu dönemin sosyal yaşantısını yeniden ele almak ve analiz etmek ihtiyacı her zaman yaşanabilmektedir.

İnsanların haklarını rahatlıkla elde edebildikleri, sosyolojik ve bireysel bağlamda huzuru yakaladıkları bu zaman diliminde onları eğiten ve onlara rehber olma görevini üstlenen Hz. Peygamber'in, eğitim sistemine bakıldığında cinsiyet veya sınıf ayrımı gözetmeksizin her kesime ve herkese kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in tebliğ ekseninde yürüttüğü eğitim öğretim faaliyetlerinde son derece bilinçli davrandığı ve modern zamanın öğrettiği eğitim metodları, ilkeleri veya eğitim yapılan mekânlarla ilgili olması gereken özelliklerin nebevî eğitimde de olduğu dikkat çekmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında yerleşik bir hayatın olmaması ve müesseseleşmenin henüz teşekkül etmediği dönemde Hz. Peygamber kişilere ait evlerde eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. Yapılan incelemelerde ise o evlerin stratejik konumları modern tâbirle eğitime uygunlukları özenle seçilmiştir. Medine'ye hicretle yerleşik hayata geçen Müslümanların sosyal hayatta daha aktif olmaları belli başlı kurumların yapılmasına ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda evlerde yapılan eğitimler mescidlerde daha sistemli yapılmaya başlanmıştır.

O günün şartlarında mescidler çok yönlü işlev gördüğü için ibadethâne olma özellikleri dışında en önemli fonksiyonları birer eğitim merkezi konumunda olmalarıdır. Bu bakımdan mescidler ilim meclisleriyle eşleştirilerek bir takım çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu metodolojik çerçevede yapmış olduğumuz çalışmada toplumun kadın ve erkek iki cinsin birliğinden meydana geldiği gerçeğiyle hareket eden İslâm'ın kalıcı bir medeniyetin, her iki cinsinde ortak katkılarıyla elde edilebileceği düsturu ile erkekler kadar kadınların da eğitimine önem verdiği görülmüştür.

Nebevî eğitimini; evrensel boyutta, kuşatıcı ve bütünleştirici bir tarzda sunan Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik eğitim politikasında ilk hedefi kadınları korumak

ve onlara sağlam dînî bilgileri öğretmektir. Bu minvalde İslâm'ın ilk duyulmaya ve yayılmaya başladığı anlardan itibaren kadınların bu eğitim sürecinde aktif rol oynadıkları görülmüştür. İslâm'ın gizlice öğretildiği ve ilk eğitim yeri olma özelliği taşıyan Erkam'ın evinde kendi eşi başta olmak üzere pek çok hanım sahâbinin orda ilk öğretileri dinledikleri ve öğrendikleri görülmüştür. Yine Medîne'de inşa edilen Mescid-i Nebevî'de özel olarak eğitim yürütülen ve fiili manada ilk eğitim kurumu olma özelliği taşıyan Suffe denilen alanda kadınlara ait bir suffenin de olduğu görülmüştür. Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.s) kadınların bu ilim yerlerine gelmelerini teşvik ettiği gibi engellenmelerini de yasaklamıştır. Bunu fırsat bilen ve Nebevî eğitimden mahrum olmak istemeyen hanım sahâbîler ilim konusunda son derece azimli davranmışlar, buldukları her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır.

İncelediğimiz rivâyetler neticesinde kadınların sosyal, psikolojik ve bireysel bağlamda en güvende oldukları ve en verimli olacakları ortam ve mekânlarda bu eğitimleri aldıkları anlaşılmaktadır. Asr-ı Saâdet Dönemi'nde ilmin mescidlerde yapılmasından dolayı kadın ve erkekler bir arada bu ilmi öğrenmelerine karşın İslâm'ın kadın ve erkek arasında olması gereken sınırlara başta tesettür ve erkeklerle karışmama olmak üzere genel âdaba dikkat ederek eğitim aldıkları görülmektedir.

Peygamberimiz zamanında sosyal hayatta hem erkekler hem de kadınlar İslâmi edebe uygun hareket ettikleri için bu eğitim süreci sorunsuz devam etmiştir. Fakat ilerleyen süreçlerde kadınların ve erkeklerin İslâmi çizgiden uzaklaşması ile birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar neticesinde bazı âlimler kadınları, eğitim ve öğretimden menederek problemi çözmeye çalışmışlardır. Hatta bunu rivâyetlere dayandırarak yapılma olasılığını güçlendirmek istemişlerdir. Ancak zaman içerisinde kadınların eğitimden ve sosyal hayattan tecrit edilmesinin işi çözmediği aksine daha karışık ve girift hale soktuğu görülmektedir. Zamanla oluşan bu bozulmada bir kesim kadınların eğitimini tamamen yasaklayarak onların bir kısmını cahilliğe sevk ederken bir kesim de kadınlara uygun olmayan her koşul ve mekânda eğitim diyerek onların kişilik haklarına zarar verdiği görülmektedir.

İslam coğrafyasına baktığımızda günümüzde eğitim öğretim açısından imkânlar çok daha fazladır. Bu bağlamda kadın sahâbîlerin Hz. Peygamber'den kendilerine ilim öğretmesi için ayrı bir gün ve yer istemeleri bir bakıma kadınlara özel ilk dini okulun

fiilen başladığına işaret etmekle birlikte günümüzde kadınlar için en uygun eğitim onların hem cinsleriyle birlikte öğretim görecekları yerlerdir. Maslahata en uygun olanı budur. Fakat bu mümkün değilse eğitim alınan yerlerde kadın erkek karışık ise ki Peygamber (s.a.s) zamanında da bunun örnekleri olmuştur. Böylesi durumlarda kadın ve erkeklerin İslâmî çizgilere dikkat etmeleri gerekmektedir. Kadın ve erkeklerin Hz. Peygamberin sünnetleriyle ortaya koyduğu âdaba uygun hareket etmeleri gerekmektedir. İslâmî kurallara ve sünnete dikkat edilmeden kadın ve erkeğin aynı yerlerde birbirlerine karışarak eğitim almaları dine uygun değildir.

KAYNAKÇA

- Acıyan, Muhammet. “İslâm’da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi”. *Mehir Dergisi*. 1/1, (1998), 124-128.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*. thk. Ahmed b. Yusuf. Kahire: el-Mektebetü'l-Asliyye, 1420/2000.
- Adıgüzel, Adnan. “İslâmiyet’in İlk Dönemlerinde Eğitim Öğretim”. *Diyanet İlmi Dergi*. 37/2 (2011), 43-57.
- Ağca, Ülkü. *H. Peygamber Devrinde Hanım Sahâbîlerin Meslekleri*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaûd-Adil Mürşid vd., Kahire: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001.
- Akyüz, Ali. *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2006.
- Akyüz, Hüseyin. “Âlimler Peygamberlerin Vârisleridir” İbaresinin Yer Aldığı Bir Hadisin Mutâbat ve Şevâhid Açısından Değerlendirilmesi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/28, (Aralık, 2013), 93-123.
- Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî. *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*. thk. Muhammed es-Sabbâğ, Beyrut: Dâru'l-Emânet, 1406/1986.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Tarihi H. Muhammed Dönemi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Arslan, Recep. “Hadislerde Temsili Anlatım”. *İslâmi İlimler Dergisi*. 8/1 (2018), 249-270.
- Arslan, Recep. “H. Peygamber’in (s.a.v.) Üslubu ve Anlatım Tarzı”. *İlahiyat Akademik Dergisi*, 14 (Aralık 2011), 219-236
- Asylbekova, Gulzar. *Müctehid Hanım Sahabiler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Âşık, Nevzat. *Hazreti Âişe'nin Hadisçiliği*. İzmir: Öğrenci Basımevi, 1987.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

- Aydın, Mehmet Zeki. “Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed”. *Somuncu Baba Dergisi*, 66, (Nisan 2006), 1-6.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü’l-Kârî fî Şerhi Sahihî’l-Buhârî*. thkz., Beyrut: Dâru’l-İhyai’t-Türasî’l-Arabî, ts.
- Aynur Uraler, “Ümmehâtü’l-mü’minîn” *DİA*, 42/306-308, İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Haydar Ebû Abdirrahman. *‘Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebû Davûd*. thkz. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1994.
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emir b. Ali b. Haydar Ebû Abdirrahman. “Ukûdü’l-Cümân (İnci Gerdanlıklar)”. çev. Ali Osman Koçkuzu, *Diyanet Dergisi*, 19/3 (Konya, 1983), 79-96.
- Bağcı, Hatice Fakioğlu. “İslâm’da Eğitimin Nihai Hedefi Olarak Hikmet”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. 11 (Mart 2022), 659-679.
- Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/469. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Başar, Serpil. *Kur’an’ın İlk Kadın Yorumcuları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Başaran, Selman. “Fâtıma bint Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12/227 İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bayraktar, Nazım. “Hz. Peygamber’in İlim Anlayışı”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 1/11 (2021), 65-87.
- Bayram, Abdullah. “Kur’an ve Sünnetteki Değerler Sistemi Perspektifinden Tâlim ve Terbiye Metodunun Analizi”. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (Haziran 2017), 115-156.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *Me’âlimü’t-Tenzîl*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Beyrut: Dâru’l İhya, 1420/2000.

- Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn Alî el-Beyhakî. *Şua'bü'l-İman*. thk. Muhtar Ahmed en-Nedvî. Hindistan: Dâru'l-Selefî, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Delâ'ilü'n-Nübüvve*. thkz., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru'l-Fevaî, 1412/1991.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, Beyrut: Dâru'l-Ihyai't-Turasî'l-Arabî, 1418/1997.
- Bolelli, Nusrettin. *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Bouamrane, Chikh. "İslâm Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları". çev. Nesimi Yazıcı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30/1 (1984), 279-286.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir, Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necat, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *el-Edebü'l-Müfred*. thk. Semîr b. Emir el-Züheyri. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1419/1998.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *et-Târihu'l-Evsat*. thk. Muhammed İbrahim Ziyâd. Kahire: Mektebetü'd-Dâri't-Türasi, 1398/1977.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî. *et-Târihu'l-Kebîr*. thk. Muhammed Abdulmuîd Hân. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Cebeci, Suat. "Din Öğretimi Yöntemleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2 (Ocak 2014), 1-27.
- Çam, Nusret. "Medine Mescid-i Nebevi Bünyesindeki Kadınlar Suffesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/5 (2024), 68-98.
- Çelik, Abbas. *Din Eğitimi Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2013.
- Çetin, Basri. *Asr-ı Saâdet'te Suffe; Doğuşu, Önemi ve İşlevi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demil, Emine. "Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu". *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*. 5/2 (Haziran 2019), 216-204.

- Derin, İsmail . *Cami Yazıları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Kübrâü'l-Asfiyâ*. thkz. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1394/1974.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Kitâbü'd-Du'afâ*. thk. Fârûk Hamâde. Halep: Dâru'l-Beyzâ, 1405/1984.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. Riyad: Dâru'l-Vatani li'n-Neşr, 1419/1998.
- Elbânî, Muhammed Nâsırüddin. *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a ve Eseruhe's-Seyyi'ü fi'l-Ümme*. Suudi Arabistan: Dâru'l-Maârif, 1412/1992.
- Elbânî, Muhammed Nâsırüddin. *Za'ifu't-Terğîb ve't-Terhîb*. thkz. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Maârif, 1421/2000.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Huzur Yayın, 2008.
- Er, İbrahim Halil. *Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu*. Ankara: Öğ-der Şuurlu Öğretmenler Derneği Yayınları, 2011.
- Eren, Mehmet. "Kadınların Hadis İlmine Katkıları". *AÜİF Dergisi*. 44/1, (Nisan 2003), 83-110.
- ez-Zernûci, İmam Burhâneddin. *Ta'limü'l-Müteallim*. çev. Ömer Faruk Kasadar, İstanbul: Ravza Yayınları, 2023.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, thk. Abdülhâlik Duran. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2012.
- Genç, Mustafa. "İlmi Çin'de de Olsa Talep Edin, Çünkü İlim Talep Etmek Her Müslümana Farzdır" Rivayetinin Sened ve Metin Analizi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/43, (Haziran, 2021), 247-275.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Gözütok, Şakir. "İslâm ve İlim", *Dinî Araştırmalar Dergisi*. 8/22 (Haziran, 2005), 75-90.

- Gözütok, Şakir. “Resulullah (s.a.s) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri”. *Dinî Araştırmalar Dergisi*. 1/2 (Haziran 1998), 165-198.
- Güler, Zekeriyya. “Ümmü Atıyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 42/314
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. *Haz. Hafsa'nın Hayatı ve Rivâyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Gürler, Kadir. “Kadınların Okuyup Yazması Meselesi: “Lâ Tuallimû'n-Nisâe Hattan” Hadisinin Râvisine Cevap”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/10 (2006), 165-172.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen, *Nevâdirü'l-Usûl fî Ma'rifeti Ahbâri'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Amîre, Beyrut: Dâru'l-Cemîl, ts.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Müesseselerine Giriş*. çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul: Beyân Yayınları, 2013.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyân Yayınları, 2013.
- Haîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit, Târîhu Bağdâd, thk. Mustafa Abdulkadîr Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Müstedrek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/134-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvi. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyyi, 1418/1997.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, Târîhu Dımaşk, thk. Ömer b. Garame el-Amrî. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

- İbn Battal, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî. *Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitabü'l-Mesâhif*. thk. Muhammed b. Abduh. Kahire: el-Farûkû'l-Hadîseti, 1423/2002.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, thks. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1271/1952.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhim el-Ebsî el-Kûfî. *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Darû'l-Maârif, 1379/1959).
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî. *el-Metâlibü'l-'Âliye bi-Zevâ'idî'l-Mesânîdi's-Semâniye*. thk. Said b. Nâsir b. Abdulaziz. Riyad: Dâru'l-Ğays, 1419/1999.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. thkz. Hindistan: Matbaatu Dâireti'l-Maârif, 1326/1908.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî. *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdul Mevcûd-Ali Muhammed Muavvîz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalanî. *İthâfû'l-Mehere bi'l-Fevâ'idî'l-Mübtekire min Etrâfi'l-Aşere*. thkz. Medine: Mecmau'l-Meliki Fehden li Tabaati el-Mushâfi's-Şerifi, 1415/1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cevâmi'u's-Sîre*. thkz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Emir Alaaddîn Ali b. el-Farîsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zâyed. Halep: Dâru'l-Vaî, 1396/1975.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. (thkz.), Haydarâbâd: Dairetü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. İbrahim Ebyârî Mısır: Şirketü Mektebetü, 1375/1955.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. Yesâr b. Hıyâr el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978
- İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvî. *Müsnedü'l-Fârûk Emîri'l-Mü'minin Ebî Hafs Ömer b. Hattâb ve Akvâlühü alâ Ebvâbi'l-İlm*. thk. Abdü'lmu'tî Emîn Kal'acî, Kahire: Dâru'l-Fevâi, 1411/1991.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî el-Busrâvî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa Abdulvahid. Lübnan: Dâru'l-Maârif, 1395/1976.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Halep: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabi, 1407/1952.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414/1993.
- İbn Müflih; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî; *el-Adabü's-Şer'iyye ve'l-Minahü'l-Mer'iyye*, thkz. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdadî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Âlemiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdadî. *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, Medîne: el-Mektebetü's-Selefî, 1386/1966.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2002.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' y.y:el-Matbaatü't-Ticaretî'l-Kübra, 1380/1960.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavvız-Ahmed Abdulmevcûd. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbrahim Çelik, "Dâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l- 'İlm ve'l-Hadîs ve mine'd-Du'afâ' ve Zikru Mezâhibihim ve Ahbârihim*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1984.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Târîhu's-Sikât*. thkz. Beyrut: Dâru'l-Bâz, 1405/1984.
- Kandemir, M. Yaşar. "Esmâ bint Umeys". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/422-423. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hafsa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/119-120. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Karacabey, Salih. "Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi ve Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/9 (2000), 253-275.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*. thkz. Mısır: el-Mektebetü'l-Tevfigiyye, ts.
- Kaval, Selim. *Ashabu's-Suffe ve Hadis Rivayetindeki Yeri*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kayadibi, Fahri. "İslam Dini'nin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, (Nisan 2001), 33-44.

- Kazıcı, Ziya. Halis Ayhan “Tâlim ve Terbiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/515-523. İstanbul, TDV Yayınları, 2010.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Keyifli, Şükrü. “Hz. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansıyan Yönleri”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (Temmuz-Aralık 2013), 47-67.
- Kirmânî, Ebû’l Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmud b. Hamza. *Garâ’ibü’t-Tefsîr ve ‘Acâ’ibü’t-Te’vîl*. thkz. Beyrut: Müessesetü’l-Ulumi’l-Kur’an, t.y.
- Koçyiğit, Tahsin. “Medîne’de Hz. Peygamber’in (s.a.s) İslâm Kardeşliğine Dayalı Bir Toplum Oluşturma Stratejisi Üzerine”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/41 (Haziran 2015), 9-42.
- Köksal, M. Asım “Erkam’ın Evi”. *Diyanet Dergisi*. 20/3 (1994), 5-6.
- Köksal, M. Asım. “Dârülerkam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/520-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer. *Müsnedü’s-Şihâb*. thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1407/1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Ahmet Berdûnî. Kahire: Dâru’l-Kitabi’l-Mesirâ, 1384/1964.
- Küçüktaşçı, Mustafa Sabri, Nebi Bozkurt. “Mescid-i Nebevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/469. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali. *İmtâ’u’l-Esmâ bimâ li’r-Resûl Mine’l-Ebnâ’i ve’l-Ahvâl ve’l-Hafede ve’l-Metâ*. thk. Muhammed Abdu’l-Humeydî en-Nemisî. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1420/1999.
- Martı, Huriye. “Kadın Konusunda Resûlullah’a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler”. *Mehir Dergisi*. 1/1 (1998), 31-34.
- Martı, Huriye. “Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3/9 (2009) 101-116.
- Martı, Huriye. “Resûlullah’ın Dilinden Kadının Aile İçindeki Konumu”. *Mehir Dergisi*. (1999), 44-49.

- Mizzî, Ebû'l Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Mübârekfûrî, Safiyyu'r-Rahman. *er-Rahîku'l-Mahtûm*. Beyrut: Dâru'l-Halal, ts.
- Mübârekpûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l- Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mücâhid b. Cebr, Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Nîl Mısır: Dâru'l-Fikri el-İslâmiyye, 1410/1989.
- Müslim, Ebû'l-Huseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Beyrût: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1375/1956.
- Müstağfîrî, Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. el-Mu'tez en-Nesefî. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm. y.y.: Dâru İbn Hazm, 1428/2008.
- Necati, Osman. *Hadis ve Psikoloji*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2008.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. Haleb: Dâru'l-Vaî, 1396/1976-77.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el- Müctebâ min es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l- Matbûâtî'l- İslâmiyye, 1406/1986.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât, Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâ'iku't-Te'vîl*. thkz. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. thkz. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1392/1972.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-Sâlihîn*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Lübnan: Muessesetü'r-Risâle, 1419/1988.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât*. thkz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Oruç, Cemil. "Din Eğitiminin Hedefleri". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/13 (2018), 296-300.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

- Önkâl, Ahmed “Erkam b. Ebü'l-Erkam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/305. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Öymen, Hıfzırrahman Raşit. “İslâmiyet'te Öğretim ve Eğitim Hareketleri II”. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 6/4 (1963), 35-42.
- Öztürk, Sümeyye. *Hız. Peygamber'in (s.a.v) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim İlke ve Kuramlarının Değerlendirilmesi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Palabıyık, Hanefî. “Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri”. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 1/27 (2007), 31-68.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan ed-Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l Kalem, 1412/1991.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. İmam Ebî Muhammed b. Âşûr. Lübnan: Dâru'l-İhyai et-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî. *el-Vâfî, bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed Arnaûd. Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türâsi, 1420/2000.
- Sehâvî, Şemsüddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehirâ ale'l-Elsine*. thk. Muhammed Osman el-Haşşet. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Serpil Başar, *Kur'ân'ın İlk Kadın Yorumcuları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Sezgin, Osman. “Eğitimde Psikolojik Terbiyenin Rolü ve İslamda Eğitim”. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22 (Eylül 2011), 237-257.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Câmi'i'l-Ehadis*. thk. Hasan Abbas Zekî-Ahmed Abdulcevâd. Beyrut: b.y. 1404/1984.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dîbâc 'alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî. Suudi Arabistan: Dâru'l-İbni Affân, 1416/1996.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürerü'l-Müntesira fî'l-Ehâdîsi'l-Müştehirâ*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Riyad: Camiatü'l-Meliki Suud, ts.

- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, 1394/1974.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Târîhu'l-Hulefâ*. thk. Hamdî ed-Demradâş. Kahire: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Baz, 1425/2004.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Le'âli'l-Masnû'a fî'l-Ehâdisi'l-Mevzû'a*. thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1996).
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV yayınları, 2023.
- Şahyar, Ayşe Esra Ağırakça. *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbiler*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2015.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî. *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavviz. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şen, Abdulsamet. *H. Peygamber'in Kur'an Öğretme Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Şen, Yusuf. "H. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/1 (Nisan 2011), 21-30.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *el-Fevâ'idü'l-Mecmû'a fî'l-Ehâdisi'l-Mevzû'a*. thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Yemânî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şimşek, Ebrar Beşinci. "Hanım Sahâbîler'in Hadis İlmine Katkıları". *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2015), 123-126.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Târik b. İvazullah-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1416/1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1415/1994.

- Tahtacı, Hakan. “Fâtıma bint Kays ve Rivâyetleri (Nafaka ve Sükna Meselesi)”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/42 (Nisan 2022), 249-262.
- Taşdelen, Hasan. “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2009), 209-250.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünenü’-t-Tirmizî*. thk. Ahmed Mahmud Şakir ve diğerleri. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1395/1975.
- Tozlu, İbrahim. *Hadis Edebiyatında Müstedreklerin Yeri ve el-Halim’in el-Müstedrek’i*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Tütüncü, Mehmet. “Kur’an ve Hadislerde Eğitim Esasları”. *Diyanet İlmi Dergisi*. 22/4 (1984), 41-52.
- Uludağ, Süleyman. “Rab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/373. İstanbul, TDV Yayınları, 2007.
- Uraler, Aynur. *Ümmü Habîbe’nin Rivâyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990, 95.
- Uslan, Pınar. *Hiz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *Nebevî Eğitim Modeli Dârü’l-Erkam Vahyin Nuzûl Sürecinde Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Zeynep. *Ümmü Hânî (r.a)’nın Hayatı ve Hadis Rivayetindeki Yeri*. (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Ashab-ı Suffe”. *Altınoluk Dergisi*. 1/186, (2001), 1.
- Yılmaz, Muhammet. “Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Kadın Âlimlerin Hadis İlmine Katkıları”. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2/1 (2016), 378-388.
- Yılmaz, Yasin. “Hz. Peygamber Dönemi Eğitimine Genel Bir Bakış”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 15/40 (2012), 203-221.
- Yolcu, Emine. *Ümmü Habîbe bint Ebû Süfya’nın Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif fî Ma'rifeti Men Lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme-Ahmed Muhammed Nemir Hatîb. Cidde: Müessesetü'l-Ulumi'l-Kur'an, 1413/1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Hiz. Âişe'in Sahâbiye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul. Ankara: Ankamat Matbaacılık, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Lübnan: Dâru'l-Maârif, 1382/1962.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Telhîsü'l-Kitâbi el-Mevzû'ati li İbni'l-Cevzî*. thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammed. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/ 1998.
- Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Ad SOYAD: Semra ECER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	